

UPPSALA
UNIVERSITET

Juridiska institutionen

Vårterminen 2016

Examensarbete i processrätt

30 högskolepoäng

Bevisvärdering av barns utsagor i teori och praktik- En rättspsykologisk studie av domstolars bevisvärdering av barns utsagor i mål om våldtäkt och sexuella övergrepp

Författare: Gabriella Malm

Handledare: Doktorand Moa Lidén

”Medan han lever”

”För två år sedan skickade min pappa mig en film med sexuellt innehåll. Det är bara en promille av allt han har gjort mot mig. Den promillen tog jag till polisen och för den dömdes han för ofredande och 5 000 kronor i böter. Hade han dömts för allt han har gjort mot mig så skulle han fått betala mycket mer och fått fängelse. Men dömts har han inte. De döms oftast inte, men barn blir sexuellt utnyttjade – ofta.”

- Artikel av Elaine Eksvärd i Göteborgsposten. Utdrag från hennes bok ”Medan han lever”.¹

---

¹ <http://www.gp.se/nyheter/debatt/1.3021904-elaine-eksvard-blunda-inte-nar-barn-utnyttjas>.

”Mardrömmen”

Mardrömmen började en helt vanlig fredag. Det var då socialtjänsten ringde med det chockartade beskedet: de hade fått meddelande om grava missförhållanden i hemmet. Barnen, som då var sex respektive tre år gamla, hade redan hämtats från förskolan och var nu tvångsomhändertagna. Föräldrarna, Thomas och Jennie, kallades till möte på socialkontoret där de informerades om misstankar om att barnen utsatts för sexuella övergrepp. Anmälan hade kommit från en av Jennies systrar. Jennie hade nämligen berättat att den ena dottern vid två tillfällen råkat komma åt Thomas snopp då barnen hoppat i sängen, men Thomas hade dock avlett dottern omedelbart.

Thomas och Jennie åkte hem för att packa ryggsäckar med kläder och annat som barnen kunde behöva. De visste varken hur barnen mårde eller var de befann sig. Thomas blev några dagar senare kallad till polisförhör och häktades samma dag, misstänkt för sexuella övergrepp på sin egen dotter. Jennie anhölls även hon, misstänkt för medhjälp till de sexuella övergreppen. Både Thomas och Jennie åtalades för brott men efter två dagars förhandling i tingsrätten frikändes båda från misstankarna. Det var tydligt att det endast rört sig om två korta beröringar som Thomas avlett direkt. ”*Det var så fruktansvärt överkligt, från ett fantastiskt liv till att sitta där.*”²

---

² Uppdrag granskning. Programmet sändes 2/11/2011. Publicerad 2011/11/01- Läst 2016/04/10.
http://www.svt.se/ug/20111101204433_de_blev_oskyldigt_anlagade_for_sexuella_övergrepp

Förord

Jag vill här ta tillfället i akt att tacka professor Minna Gräns som hösten 2015 väckte ett intresse hos mig som lade grunden för detta arbete. Genom kursen Rätt och psykologi upptäckte jag en passion som kom att styra mitt val av ämne för examensarbetet men också för framtiden.

Jag vill också rikta ett stort tack till alla de studenter, juristdomare och nämndemän som deltagit i min empiriska undersökning.

Till sist vill jag tacka min handledare Moa Lidén som med sitt stora intresse för ämnet och sin enorma kunskap bidragit till detta examensarbete. Tack Moa för ditt engagemang och stöd. Jag hade inte kunnat tänka mig en bättre handledare.

Uppsala 2016-08-12

Sammanfattning

Det påstås ofta att endast en bråkdel av alla de våldtäkter, sexuella övergrepp mm som begås mot barn, i slutändan uppmärksammas och lagförs. Det kan bero på att det aldrig görs en anmälan, att åtal inte väcks eller att domstolen inte bedömer att bevisningen är tillräcklig för en fällande dom. Vid misstankar om sexualbrott mot barn behöver rättsväsendet, precis som med andra brottsmisstankar, väga risken för en felaktigt fällande dom mot intresset att lagföra gärningsmän. Denna balansgång blir särskilt krävande när det gäller sexualbrott mot barn. Rättspsykologisk forskning har visat att barn beter sig mycket annorlunda till skillnad från vuxna i en rättslig process. För att på bästa sätt kunna bemöta barn samt på ett korrekt sätt värdera barns utsagor och vara medveten om vilka svårigheter barn ställs inför i en rättslig process är psykologisk kunskap essentiellt. Syftet med examensarbetet har varit att undersöka svenska domstolars bevisvärdering av barns muntliga utsagor utifrån ett rättspsykologiskt perspektiv. Detta har innefattat dels en bedömning av hur bevisvärderingen *borde* gå till med beaktande av tillämplig HD-praxis och rättspsykologiska rekommendationer, dels en utvärdering av hur bevisvärdering *faktiskt* går till utifrån en empirisk undersökning. En kontext som framstår som vanligt förekommande i mål om sexualbrott mot barn är att målet inte bara rör en åtalspunkt utan två eller flera. Syftet med studien var således att undersöka om juristdomares och nämndemäns bevisvärdering och beslut i skuldfrågan påverkades av antalet åtalspunkter då de avsåg liknande brott. Studien utgick ifrån bedömningen av Högsta domstolens kriterier för en tillförlitlig utsaga. Studien genomfördes som ett kvasiexperiment med en mellangrupsdesign där totalt 20 juristdomare och nämndemän deltog. Trots att resultaten i studien inte resulterade i någon signifikant skillnad visade sig ändå en trend ibland domare, som i större utsträckning valde att döma den tilltalade vid vetskapen om fler åtalspunkter. Slutsatsen av studien blev således att kriteriebedömningen som görs i domstol baseras på subjektiva tolkningar. Detta är naturligtvis problematiskt då man som part ska kunna lita på att domstolen är objektiv i sin bedömning samt att en domstol inte under några omständigheter skall påverkas av flera åtalspunkter.

Förkortningslista

A a s - Anfört arbete sida

A s t - Anfört ställe

BrB - Brottsbalken (1962:700)

BUP - Barn-och ungdomspsykiatri

EKMR – Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna

f. – följande sida

ff. – följande sidor

FuK - Förundersökningskungörelse

FN - Förenta Nationerna

NICHHD - National Institute of Child Health and Human Development

Prop. - Proposition

RB - Rättegångsbalken (1942:740)

s. - sida

Innehållsförteckning

1 Inledning	13
1.1 <i>Introduktion</i>	13
1.2 <i>Syfte och frågeställningar</i>	14
1.3 <i>Metod och material</i>	15
1.4 <i>Avgränsningar</i>	16
1.5 <i>Disposition</i>	17
Del I	18
2 Juridik	18
2.1 <i>Sexualbrott mot barn- en historisk tillbakablick och gällande rätt</i>	18
2.1.1 <i>Historisk tillbakablick</i>	18
2.1.2 <i>Gällande rätt</i>	19
2.3 <i>Barns grundläggande rättigheter och deras deras ställning i rättssalen</i>	21
2.4 <i>Brottsutredningen</i>	22
2.4.1 <i>Förundersökningens betydelse och syfte</i>	22
2.4.2 <i>Förberedelser inför ett förhör under förundersökningsstadiet</i>	23
2.4.3 <i>NICHD:s riktlinjer vid barnförhör</i>	25
2.4.4 <i>Frågetyper vid förhör</i>	27
2.5 <i>Barnahus och samverkan mellan myndigheter</i>	29
3 Bevisvärdering i domstol	30
3.1 <i>Gällande rätt och grundläggande principer</i>	30
3.1.1 <i>Fri bevisprövning och fri bevisvärdering</i>	31
3.1.2 <i>Omedelbarhetsprincipen och principen om bevisomedelbarhet</i>	32
3.1.3 <i>Muntlighetsprincipen</i>	32
3.1.4 <i>Principen om parternas likställdhet</i>	33
3.2 <i>Förutsättningar för bevisprövningen</i>	34
3.2.1 <i>Strukturering av bevisen</i>	34
3.2.2 <i>Beviskravet i brottmål</i>	36
3.2.3 <i>Erfarenhetssatser</i>	37
3.2.4 <i>Användandet av sakkunniga</i>	39
4 Särskilt om bevisvärdering av muntliga utsagor i mål om sexualbrott mot barn	40

4.1	<i>Kravet på trovärdighet och tillförlitlighet</i>	40
4.2	<i>Högsta domstolens kriterier för en tillförlitlig utsaga</i>	41
4.2.1	En klar, lång, levande och logisk utsaga	42
4.2.2	Utsagan är detaljrik	44
4.2.3	Utsagan är påvisat sanningsenlig i viktiga hänseenden och fri från felaktigheter	44
4.2.4	Utsagan saknar motsägelser, är fri från överdrifter och saknar svårförklarliga moment	46
4.2.5	Utsagan är fri från konstansbrister och är sammanhängande	46
4.3	<i>Betydelsen av en utsagas presentationsform</i>	48
4.4	<i>Beteendevetenskapliga metoder för utsageanalys</i>	50
Del II		53
5	Psykologi	53
5.1	<i>Rättspsykologi i en svensk rättslig kontext</i>	53
5.2	<i>Barns kognitiva utveckling</i>	55
5.2.1	Inledning	55
5.2.2	Barns minnessystem	56
5.2.3	Minnes- och språkutveckling hos barn	57
5.2.4	Sanning och lögn hos barn	60
5.3	<i>Svårigheter för barnet att berätta</i>	62
Del III		64
6	Empirisk undersökning	64
6.1	<i>Inledning</i>	64
6.3	<i>Design</i>	65
6.3.1	Deltagare och procedur	66
6.3.2	Material	66
6.3.2.1	Stämningsansökningarna	66
6.3.2.2	Förhören	67
6.3.2.3	Svarsenkäten	68
6.3.3	Etiska överväganden	69
6.3.4	Resultat förstudie	69
6.3.5	Resultat domarstudie	73
6.3.5.1	Diskussion	79
6.3.5.2	Metodologiska begränsningar	81

7 Avslutande kommentarer.....	82
<i>7.1 Synpunkter på utredandet av sexualbrott mot barn.....</i>	<i>82</i>
7.1.1 Medvetenhet om behovet av kunskap.....	83
7.1.2 Förundersökningens kvalitet och bättre barnförhör.....	84
7.1.3 Barnets rättsliga ställning i brottmålsprocessen och upprätthållandet av grundläggande principer.....	85
7.1.4 Införandet av Barndomstol eller barnenhet?.....	87
7.1.4 Utöka forskningsområdet i Sverige.....	89
8 Käll-och litteraturförteckning.....	90
<i>Bilaga 1- Intervju med kammaråklagare Annika Bokefors.....</i>	<i>96</i>
<i>Bilaga 2- Intervju med inspektör XX med anställning vid Polismyndigheten.....</i>	<i>101</i>

1 Inledning

1.1 Introduktion

Det påstås ofta att endast en bråkdel av alla de våldtäkter, sexuella övergrepp mm som begås mot barn, i slutändan uppmärksammas och lagförs. Det kan bero på att det aldrig görs en anmälan, att åtal inte väcks eller att domstolen inte bedömer att bevisningen är tillräcklig för en fällande dom. Vid misstankar om sexualbrott mot barn behöver rättsväsendet, precis som med andra brottsmisstankar, väga risken för en felaktigt fällande dom mot intresset att lagföra gärningsmän. Denna balansgång blir särskilt krävande när det gäller sexualbrott mot barn, dels eftersom sådana misstankar ofta baseras på endast muntlig bevisningen, dels för att målsäganden är ett barn.³ Mål rörande sexualbrott mot barn är bland de svåraste ärenden som de svenska domstolarna måste hantera. Redan i mål där en vuxen är målsägande och ord står mot ord förekommer bevisvårigheter. Än svårare blir det då målsäganden är ett barn.⁴ I mål om sexualbrott mot barn är det inte sällan brist på teknisk bevisning och vittnesiakttagelser. I de fall den tilltalade nekar till brott har man endast målsägandens utsaga att förhålla sig till. Med utsaga avses allt som uppfattas uttrycka något eller som kan uppfattas som ett tecken på något. Förutom ord avses därför även handlingar, kroppsspråk, mimik och gester med mera som en utsaga.⁵ I de fall barnet är under femton år har det ansetts, utifrån barnets bästa, att denne inte bör närvara vid en rättslig process varför videoinspelade barnförhör från förundersökningen spelas upp inför domstol. Det är därefter upp till domstolen att värdera barnets utsaga och att avgöra om utsagan är tillräckligt tillförlitlig och målsäganden tillräckligt trovärdig för att ligga till grund för en fällande dom.⁶

---

³ Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 152.

⁴ Diesen. & Sutorius. *Sexuella övergrepp mot barn. Den rättsliga hanteringen*. Extrareport. Socialstyrelsen. S 5.

⁵ Sjöström. *Barns utsagor i utredningar vid misstanke om brott-nio uppsatser från Vittnespsykologiska forskningslaboratoriet*. 1996.

⁶ Sutorius. *Bevisvärdering vid sexualbrott*. S 145.

Rättspsykologisk forskning har visat att barn beter sig mycket annorlunda till skillnad från vuxna i en rättslig process.⁷ För att på bästa sätt kunna bemöta barn samt för att på ett **korrekt sätt värdera barns utsagor** och vara medveten om vilka svårigheter barn ställs inför i en rättslig process är psykologisk kunskap essentiellt.⁸ Sådan rättspsykologisk kunskap torde därför vara eftersträvat inom det svenska rättsväsendet och idag behövs fler som besitter denna kunskap.

För att en utsaga ska anses tillförlitlig har Högsta domstolen valt ut ett antal kriterier som ska beaktas vid värderingen av muntliga utsagor. Dessa kriterier kan för en vuxen målsägande vara svåra att uppfylla och desto krångligare för ett barn. Barn som tvingas träda in i den vuxnes värld hamnar automatisk i underläge redan vid startskottet. Jurister måste ständigt handskas med frågor som är av psykologisk karaktär; vad innebär det om en utsaga inte är sammanhängande? Kan vi lita på ett barn som endast kommer ihåg sekvenser av en händelse? Vad gör vi om ett barn tar tillbaka sin utsaga men som tidigare berättat om grova sexuella övergrepp? Frågorna är många och inte enkla att svara på. De som någon gång genomför ett förhör, värderar en utsaga eller lyssnar på ett barns inspelade berättelse kommer oundvikligen i kontakt med ämnet psykologi. Juristen måste i dessa situationer varsamt värdera de mänskliga psykologiska faktorerna och anpassa dessa till en juridisk kontext. Ofta är bevismaterialet i mål om sexualbrott mot barn ofullständigt och då svårt att värdera. Eftersom det i de flesta fall som rör sexualbrott saknas teknisk bevisning är domstolen beroende av den muntliga bevisningen varpå förhör med målsäganden och kvaliteten på dessa får stor betydelse.⁹

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med examensarbetet är att undersöka svenska domstolars bevisvärdering av barns muntliga utsagor utifrån ett rättspsykologiskt perspektiv. Detta innefattar dels en bedömning av hur bevisvärderingen *bör* gå till med beaktande av

---

⁷ En presentation av denna forskning sker senare i arbetet.

⁸ Sutorius. *Bevisvärdering vid sexualbrott*. S 297.

⁹ Christianson. & Ehrenkrona. *Psykologi och bevisvärdering. Myter om trovärdighet och tillförlitlighet*. S 13 f.

tillämplig HD-praxis och rättspsykologiska rekommendationer, dels en utvärdering av hur bevisvärdering *faktiskt* går till utifrån en empirisk undersökning. Tudelningen av syftet möjliggör vidare en diskussion kring i vilken utsträckning domares faktiska värderingar av barns utsagor överensstämmer med hur sådana värderingar bör gå till.

För att uppfylla det ovannämnda syftet krävs en diskussion av följande frågeställningar.

- Hur bör ett barn förhöras och bemötas då han/hon eventuellt utsatts för sexualbrott?
- Är beviskravet i brottmål ”*ställt utom rimligt tvivel*” lämpligt då målsäganden är ett barn?
- Vad innebär kravet på trovärdighet och tillförlitlighet och hur skiljer sig dessa åt?
- Används Högsta domstolens kriterier för en tillförlitlig utsaga olika beroende av kontext, dvs. vid bevisvärderingen av barns muntliga utsagor? Samt,
- Hur påverkas bevisvärderingen i de fall då den tilltalade står åtalad på fler än en åtalspunkt?

1.3 Metod och material

Examensarbetet innefattar dels ett juridiskt avsnitt, dels ett psykologiskt avsnitt varför två olika metoder använts för att inhämta information. Den metod som använts vid det juridiska avsnittet är till största del den s.k. rättsdogmatiska metoden. Den rättsdogmatiska metoden innefattar att leta information och svar i allmänt accepterade rättskällor, såsom lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin.¹⁰ Utöver dessa rättskällor har även intervjuer gjorts med kammaråklagare Annika Bokefors och inspektör XX som valt att vara anonym i detta examensarbete. För det psykologiska avsnittet användes rättspsykologiska publikationer som baseras på empirisk forskning. Denna forskning utgörs till stor

---

¹⁰ Korlin. & Zamboni. *Juridisk metodlära*. S 21.

del av experiment som genomförts i andra rättsordningar som skiljer sig från den svenska. Ofta utförs dessa experiment på icke-rättsliga aktörer och oftast används studenter som studiedeltagare. Genomgående för examensarbetet förs en diskussion de lege-lata som följs av en diskussion de lege-ferenda.

Den empiriska undersökningen som genomförts inom ramen för detta examensarbete består av ett experiment som genomförts med svenska domare som studiedeltagare. Studien syftar till att undersöka i vilken utsträckning domares bevisvärdering är kontextberoende och mer specifikt huruvida bedömningen av olika tillförlitlighetskriterier påverkas av huruvida målet rör en eller två åtalspunkter. Detta har bedömts som en relevant studiefråga eftersom det tycks enligt praxis¹¹ vara vanligt förekommande att barn hörs i mål som avser sexualbrott på mer än en åtalspunkt. En sådan studie har därmed förmåga att belysa eventuella andra faktorer utöver de som nämnts i HD:s praxis som skulle kunna inverka på bevisvärderingen. På så sätt kompletterar den empiriska undersökningen det övriga underlaget för detta examensarbete. En mer ingående beskrivning av det experimentella upplägget finns i del III, kapitel 6.

1.4 Avgränsningar

Examensarbetet fokuserar, som nämnts, på bevisvärdering av barns muntliga utsagor i domstol. Valet att avgränsa examensarbetet till att enbart fokusera på bevisvärdering i domstol såväl som barn har gjorts av olika anledningar. Dels utifrån ett intresse för bevisvärdering av muntliga utsagor i sig då det visat sig svårhanterligt att värdera utsagor när ord står mot ord. Beslutet att fokusera på bevisvärdering i **domstol** bottnar i att domstolen har den avgörande makten i huruvida ett åtal ska bifallas eller ej. Dels för att barn som målsägande ställs inför ytterligare svårigheter på grund av bland annat ålder och kognitiv förmåga. Att vara medveten om hur barn ska bemötas vid ett förhör och hur barn uppträder i en utsatt och traumatisk situation är därför av stor betydelse, varför också

---

¹¹ Se bland annat Mål B 8128-15, dom meddelad i Sollentuna 2016-02-19. Mål B 1775-08, dom meddelad i Stockholm 2008-04-30. RH 1994:43. Mål B 5680-14. Dom meddelad av Högsta domstolen i Stockholm 2015-06-12.

rättspsykologisk forskning har varit av intresse. Eftersom ämnet ”bevisvärdering av barns utsagor” berörts tidigare valdes två specifika brott ut, våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn, för att åtskiljas från tidigare arbeten. Dessa brott valdes som ett led i utformningen av den empiriska undersökningen vilket diskuteras närmare i del III av detta examensarbete.

1.5 Disposition

Examensarbetet är indelat i tre delar bestående av del I, juridik, del II, psykologi samt del III, empirisk undersökning. Del I inleds med en historisk tillbakablick på sexualbrott mot barn och hur synen på sexualbrott har utvecklats över tid. En presentation beträffande juridiskt grundläggande principer samt gällande rätt inom området för sexualbrott mot barn presenteras. En beskrivning av barnets grundläggande rättigheter samt hur barnets ställning i den rättsliga brottmålsprocessen ser ut presenteras. Förundersökningens utformning, syfte och betydelse presenteras såväl som hur ett barnförhör bör gå till utifrån de riktlinjer som finns på området. Vidare görs en redogörelse för användandet av sakkunniga och beteendevetenskapliga metoder för utsageanalys. Avslutningsvis görs en omfattande genomgång rörande bevisvärdering av barns muntliga utsagor där bland annat kravet på tillförlitlighet och trovärdighet diskuteras såväl som beviskravet ”*ställt utom rimligt tvivel*”.

Del II innefattar hur rättsvetenskaplig kunskap kan användas i svensk rättslig kontext och de utmaningar som rättsväsendet tillsammans med rättspsykologer står inför. Barns kognitiva utveckling och barns minnes- och språkutveckling redogörs för såväl som barns förmåga att blanda ihop verklighet med fantasi. Olika anledningar till varför barn eventuellt ljuger om att ha blivit utsatta för sexualbrott presenteras.

Del III innefattar en egen empirisk undersökning där en genomgång av studien, dess syfte, material, urval, tillvägagångssätt samt en analys av resultaten görs. Undersökningen bygger på kanadensisk forskning beträffande huruvida antalet åtalspunkter påverkar domares bevisvärderingen och beslut i skuldfråga.

Del I

2 Juridik

2.1 Sexualbrott mot barn- en historisk tillbakablick och gällande rätt

2.1.1 Historisk tillbakablick

Sexuella övergrepp mot barn tillhör en av de grupper av brott som är svårast att döma i. Utifrån ett historiskt perspektiv har barn länge saknat ett rättsligt skyddsnät. Barnet betraktades under en längre tid som ett ekonomiskt ansvar för mannen i familjen och som ett bihang till kvinnan gällande vård och omsorg. Allteftersom större hänsyn började tas till kvinnor och barn ökade också deras rättsliga ställning i samhället.¹² Incestbrott, som även kallades för blodskam förr, har länge ansetts vara ett allvarligt brott. Redan på 1500-talet fram till mitten på 1800-talet bestraffades blodskam mellan nära släktingar med döden. Till skillnad från dagens syn på sexualbrott mot barn ansågs barnet under ett flertal århundraden som medbrottsling vid fall då våldtäkt inte kunde bevisas med skador. Genom en lagändring år 1937 betraktades inte längre sådana sexuella handlingar som barn tvingats utföra till följd av grovt missbruk av beroendeställning som straffbart. Barnet började nu istället betraktas som offer. Samma år ändrades åldern för otukt mot minderårig från tolv till femton år och lagändringen kom nu även att omfatta skydd för pojkar som utsatts för andra övergrepp än incest. Till grund för lagändringen år 1937 låg bland annat att man började uppmärksamma och betrakta sexualbrott mot barn inom familjen som ett problem. Det ansågs att förekomsten av straffhot inte sällan förelåg och att detta var en del av själva övergreppet.¹³ Psykologi, kriminologi, psykiatri och sexologi började spela en allt större roll i diskussionen om incestbrott. Internationell forskning inom främst psykologi och sexologi visade att incest förekom vanligast bland underklassen och förklarades oftast bero på ett psykiskt sjukdomstillstånd i kombination med en okontrollerbar sexualdrift. Fallstudier visade dock att incest

---

¹² Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 157. Se även Diesen. & Diesen. *Övergrepp mot kvinnor och barn- den rättsliga hanteringen*. S 141 ff.

¹³ Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 158.

förekom bland alla samhällsklasser.¹⁴ Under efterkommande år skedde en markant förändring. I 1965 års brottsbalk (BrB) infördes ett direkt uttryck för barns straffrättsliga skydd där staten ska bereda straffrättsligt skydd för barn och ungdomar mot sexuella kränkningar och i övrigt värna om barn och ungdomars integritet i sexuellt hänseende. I juni år 1998 gjordes en utredning vid namn, Sexualbrottsutredningen, för att undersöka sexualbrottskapitlet i brottsbalken. År 2001 presenterades ett förslag i SOU 2001:14 som sedan år 2005 ledde till att brottet ”våldtäkt mot barn” infördes i 6 kap. BrB vilket ledde till att man nu gjorde skillnad på våldtäkt mellan vuxna och barn. Tidigare innebar lagen att man för våldtäkt mot barn dömdes om barnet utsatts för våld. Då barnet inte utsatts för något våld dömdes istället den åtalade till sexuellt utnyttjande av underårig. Idag döms den som våldtagit ett barn även om våld ej förekommit. Det spelar heller ingen roll om barnet samtyckt eller tagit eget initiativ.¹⁵

2.1.2 Gällande rätt

Sexualbrott mot barn går inte att definiera på ett enkelt sätt. Vad dessa brott har gemensamt är dock att de alla innefattar någon form av sexuellt övergrepp mot barn – viktigt här är att skilja på brottet sexuellt övergrepp mot barn som finns i 6 kap 6 § 1 st BrB och det samlingsord som oftast används för att beskriva sexualbrott mot barn. Övergripande kan ett sexuellt övergrepp mot ett barn definieras som en ”handling eller situation med sexuell innebörd där en vuxen utnyttjar en underårig”. Man kan säga att förövaren önskar tillfredsställa sina egna eller andras sexuella behov genom barnet. I Sverige är det alltid att betrakta som ett sexuellt övergrepp då barnet är under femton år eller över femton år men ännu inte fyllt arton år, och som står i en beroendeställning till den vuxne. Vuxna som ett barn kan stå i beroendeställning till kan exempelvis vara en förälder, styvförälder, fosterföräldrar eller vårdpersonal på en avdelning.¹⁶

---

¹⁴ Sutorius. *Bevisvärdering vid sexualbrott*. S 159.

¹⁵ A a s 160.

¹⁶ Christianson, & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 204.

I 6 kap BrB finner man idag en rad olika bestämmelser gällande sexualbrott mot barn. De flesta av bestämmelserna kommer från 2005 års reform men vissa justeringar och ändringar gjordes år 2013.¹⁷ I 6 kap 4 § 1 st BrB finner man bestämmelsen om våldtäkt mot barn. Regeln beskriver att den som har samlag med ett barn som är under femton år eller som genomför en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är att jämföra med samlag, döms till våldtäkt mot barn. Detsamma gäller för den som begår en sådan handling som nämns ovan med ett barn som är över femton år men som ännu inte fyllt arton år, om barnet är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran till gärningsmannen eller har ett liknande förhållande till denne. Om brottet är att anse som grovt döms till grov våldtäkt mot barn.¹⁸ Till skillnad från våldtäkt mot barn innefattar bestämmelsen om grov våldtäkt mot barn att barnet utsatts för våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet. Även barnets låga ålder får en viktig betydelse såväl som tillvägagångssättet.

I 6 kap 6 § 1 st BrB finns bestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn. Där föreskrivs att den som genomför en annan handling än den som nämns i 6 kap 4 § 1 st BrB med ett barn som är under femton år eller med ett barn som fyllt femton men som ännu inte fyllt arton år och som står i ett sådant förhållande till gärningsmannen som nämns i 6 kap 4 § 2 st BrB¹⁹, döms till sexuellt övergrepp mot barn. Om brottet anses som grovt döms till grovt sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap 6 § 2 st BrB. Vid bedömningen om brottet är grovt ska särskilt beaktas den relation som gärningsmannen har till barnet, exempelvis om de är närstående, om gärningsmannen utnyttjat sin ställning i förhållande till barnet eller på annat sätt missbrukat ett särskilt förtroende. Vad som också ska beaktas är dels om fler än en gärningsman deltagit vid övergreppet(n) dels barnets låga ålder och/eller om tillvägagångssättet inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet. Här ska nämnas att det i 6 kap 14 § BrB regleras ansvarsfrihet för den som i vissa

---

¹⁷ Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 161.

¹⁸ Se 6 kap 4 § 2 st BrB.

¹⁹ Sådant förhållande föreligger då barnet är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

fall har begått en gärning med ett barn under femton år men som inte ska dömas till ansvar om det är uppenbart att gärningen inte inneburit något faktiskt övergrepp mot barnet med hänsyn till den ringa ålderskillnad och utveckling mellan den som utfört den sexuella handlingen och barnet. Ansvarsfriheten är endast tillämplig vid brotten sexuellt utnyttjande av barn (6 kap 5 § 1 st BrB) och sexuellt övergrepp mot barn (6 kap 6 § 1 st BrB) under femton år.²⁰

2.3 Barns grundläggande rättigheter och deras ställning i rättssalen

Rättegångar är vanligtvis inte en del av barnets värld och är därför inte heller anpassade efter barns behov. Rättsliga processer tillhör vuxenvärlden. När barn blir en del av en rättslig process måste deras värld omsättas till de vuxnas. Bland annat kan barn oftast inte själva föra talan eller själva ta till vara sina intressen utan måste då vända sig till ställföreträdare. Vidare måste barns utsagor omvandlas till vuxenbegrepp. Eftersom den rättsliga processen inte är anpassad till barn är barn under femton år sällan närvarande vid en sådan. Istället spelas videoinspelade förhör från förundersökningen upp vid huvudförhandlingen. Barnets utsaga, så som den kommer till uttryck i polisförhöret, är därför av central betydelse för bevisprövningen.²¹

Att således ta tillvara varje människas, och i detta fall barns, grundläggande rättigheter är av största vikt vid en rättslig process. För barn är Förenta Nationernas (FN:s) konvention om barns rättigheter, även kallat Barnkonventionen, av avgörande betydelse. Barnkonventionen är ett rättsligt bindande dokument som innehåller bestämmelser om barns rättigheter. Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling år 1989 och ratificerades av Sverige år 1990²² och är tillämplig på alla barn upp till arton års ålder (artikel 1). Principen om barnets bästa (artikel 3) och barnets rätt att få komma till tals och bli respekterad (artikel 12) är två av konventionens grundläggande rättigheter.²³ I mål

---

²⁰ Prop. 2012/13:111. S 39.

²¹ Schelin. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. S 216 f.

²² UNICEF

²³ Handbok om barnkonventionen.

om sexualbrott mot barn ska varje drabbat barn bemötas med respekt och värdighet. Barnets bästa ska alltid beaktas men att ta hänsyn till barnets bästa innebär inte bara att tillgodose barnets behov utifrån samhällets perspektiv. Att respektera barn som egna individer med samma grundläggande rättigheter som vuxna är oerhört viktigt.²⁴ Varje barn ska även säkerställas rättigheten att få komma till tals i en rättslig process där de själva är part. Förutom bankonventionen framgår det även tydligt i föräldrabalken (1949:381) (FB) att barn har rätt till vård, omsorg och trygghet. Barn får inte under några omständigheter utsättas för kroppslig bestraffning eller andra kränkande handlingar. Även om barnkonventionen har ratificerats av Sverige utgör den inte gällande lag, något som i sig är diskutabelt men som inte kommer diskuteras närmare i detta arbete. Barns grundläggande rättigheter regleras således främst i föräldrabalken.

2.4 Brottsutredningen

2.4.1. Förundersökningens betydelse och syfte

Idag når endast vissa ärenden rörande sexualbrott mot barn domstolarna.²⁵ Detta beror till stor del på utredningssvårigheter under förundersökningen. Vad som framkommer under förundersökningen spelar en viktig roll i en senare domstolsprocess. Förundersökningen och domstolsprövningen är således beroende av varandra.²⁶ Brottmålsprocessens inledande skede utgörs av själva förundersökningen. Det är den utredning som polis och åklagare bedriver för att avgöra om ett brott begåtts och för att samla bevis. Helena Sutorius beskriver förundersökningen som ”brottmålsprocessens kärna”. Med detta menar Sutorius att förundersökningens kvalitet är avgörande för processens utgång. Detta är särskilt fallet i mål rörande sexualbrott mot barn eftersom förhör med barn spelas in under förundersökningen för att i en senare rättsprocess spelas upp inför domstol. Frågor som inte besvarats under förundersökningen kommer sällan att

---

²⁴ Singer. *Barnets bästa*. S 17

²⁵ Sutorius. *Bevisvärdering vid sexualbrott*. S 203

²⁶ A a s 203.

besvaras i en domstolsprocess.²⁷ Syftet med förundersökningen är i första hand att undersöka om ett brott begåtts, utreda det misstänkta brottet och vem gärningsmannen skulle kunna vara. I andra hand utgör förundersökningen en förberedelse för den process som blir följden av att åklagaren väcker åtal. Förundersökningen utgör således inte bara en grund för åklagarens beslut utan också grunden för domstolens hantering av målet. Det är under förundersökningsstadiet som bevisningen i kommande mål samlas in. Denna bevisning presenteras sedan inför rätten på nytt²⁸ enligt principen om bevisomedelbarhet (se nedan i avsnitt 3.1.2).

2.4.2 Förberedelser inför ett förhör under förundersökningsstadiet

Ett av de viktigaste momenten i en brottsutredning är förhöret. Hur väl ett förhör utspelar sig beror till stor del på hur förberedelserna inför förhöret sett ut. Innan förhör hålls med barn är det viktigt att man tar reda på barnets utvecklingsnivå, språkkunskaper, levnadsförhållanden och familjerelationer. För att kunna värdera barnets utsaga på bästa sätt måste de omständigheter som legat till grund för anmälan klarläggas genom förhöret. Exempel på sådana grunder kan vara vad som initierat barnet att berätta om det den blivit utsatt för eller på vilket sätt barnets berättelse uppkommit. Förhör bör därför hållas med den eller de personer som först tagit del av barnets berättelse.²⁹

Att skapa trygghet för barnet är en av huvudpelarna vid förhör med barn. För att barnet ska känna sig så tryggt som möjligt kan det vara en bra idé att avsätta tid innan själva förhöret där barnet och förhørsledaren får bekanta sig med varandra. Vid detta möte bör samtalet inte handla om den aktuella misstanken om brott. Innan förhör hålls ska det planeras väl så att barnet inte tar skada. Hänsyn ska tas till barnets bästa och barnet ska ges möjlighet att under goda och trygga förhållanden berätta om det han eller hon varit med om.³⁰ För att öka

---

²⁷ Sutorius. *Bevisvärdering vid sexualbrott*. S 204.

²⁸ A st.

²⁹ Cederborg. *Små barns berättelser om sexuella övergrepp*. S 22.

³⁰ Cederborg. *Små barns berättelser om sexuella övergrepp*. S 23.

möjligheterna att få fram vad som faktiskt hänt bör förhör med barn hållas så snabbt som möjligt efter att en anmälan gjorts för att undvika att barnet påverkas av yttre faktorer.³¹

När det kommer till förhör med barn och vuxna görs där emellan ingen skillnad vad gäller reglerna om förundersökning. Enligt 26 kap 3 § rättegångsbalken (RB) kan var och en som kan tänkas tillföra något till utredningen kallas till förhör. Kallelsen sker oftast genom brev eller via telefon. Om ett barn ska förhöras sker kallelsen vanligtvis genom vårdnadshavaren eller en särskild företrädare. Enligt 23 kap 10 § 6 st RB *bör* vårdnadshavaren vara närvarande vid förhör med barn under femton år, om det kan ske utan men för utredningen. Detta innebär dock inte en *rätt* för vårdnadshavaren att närvara under själva förhöret men vårdnadshavaren bör i alla fall vara närvarande före och efter förhöret. Även målsägandebiträde har rätt att närvara om det inte är till men för utredningen (23:10 st 5 RB). I de fall där vårdnadshavaren ska höras som vittne är det dock direkt olämpligt att denna ska närvara vid målsägandeförhöret.³² Vårdnadshavares närvaro under ett förhör kan medföra både positiva såväl som negativa effekter på resultatet av förhöret. För barnet kan närvaron av en vårdnadshavare innebära trygghet medan det samtidigt kan medföra svårigheter för förhørsledaren att ställa de frågor som denne tänkt eller att vårdnadshavaren påverkar barnet på ett negativt sätt.

Vid utförandet av barnförhör finns rekommendationer för hur ett sådant bör gå till i förundersökningskungörelsen (FuK). Förhör med en målsägande som är under arton år ska, enligt 17 § FuK planeras och verkställas på ett sådant sätt att fara inte uppkommer för att målsäganden skadas. Särskild varsamhet bör beaktas då förhöret rör sexuallivet. Det är vidare viktigt att förhöret inte drar till sig alltför stor uppmärksamhet och att det utifrån barnets bästa inte hålls fler förhör än nödvändigt. Då förhör med barn hålls ska en person med särskild kompetens vara ansvarig förhørsledare (18 § FuK). Vid misstanke om brott rörande våldtäkt

---

³¹ Cederborg. *Små barns berättelser om sexuella övergrepp*. S 23.

³² A a s 21.

och/eller sexuella övergrepp mot barn bör det vid förhöret, med hänsyn till barnets ålder, utveckling och brottets beskaffenhet, närvara en sakkunnig i barn-eller förhörpsykologi som i ett senare skede kan uttala sig om värdet av barnets utsaga (19 § FuK). Vid Uppsala Barnahus framförde person XX, som valt att vara anonym i detta arbete, i en intervju³³ att poliser som arbetar med brott mot barn erbjuds en utbildning via Polismyndigheten. Utbildningen är indelad i tre steg där steg ett innebär att lära sig förhörsmetoden och tillämplig lagstiftning. Steg två innefattar granskning av barnförhör som man ansvarat för i steg ett. Vid det sista och tredje steget ska man presentera ett förhör och visa att man kan förhålla sig till den lämpliga förhörsmetoden. Som nämnts erbjuds denna utbildning till de som vill arbeta med brott mot barn men *”Ingenstans finns det några krav på att man ska ha den här utbildningen. Ingenstans är det reglerat hur man ska hålla förhör med barn eller egentligen av vem, mer än någon med speciell fallenhet.”* Senare i detta arbete presenteras svårigheterna med att hålla förhör med barn men också hur viktigt det är att dessa förhör utförs på ett korrekt sätt. Förhör med barn skiljer sig markant från förhör med vuxna varför det är oerhört viktigt att vara medveten om sättet på hur ett barnförhör ska hållas och på vilket sätt barn påverkas av ett förhör. Att det inte finns några krav på utbildning, trots tydliga svårigheter, är ifrågasättbart. Barn reagerar annorlunda från vuxna och barn berättar om händelser på ett annorlunda sätt än vuxna. Eftersom detta står klart är det högst märkligt att krav på specialiserad utbildning lyser med sin frånvaro. Eftersom sättet på vilket ett förhör hålls kan få avgörande konsekvenser borde det ligga i allas intresse och då främst sett utifrån barnens perspektiv att förhållare är speciellt utbildade för att barn ska behandlas på bästa sätt och för att förhören ska få så hög kvalitet som möjligt.

2.4.3 NICHD:s riktlinjer vid barnförhör

Ledande på området för hur ett barnförhör bör gå till är National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) i Bethesda, USA där man tagit fram en intervjuguide anpassad för just barn. NICHD:s intervjuguide har utförts på

---

³³ Intervju med person XX vid Polismyndigheten. Intervju utförd av mig 2016-02-23.

verkliga fall och visat sig vara väldigt effektiv då användandet av intervjuguiden resulterat i att barns berättelser fått hög kvalitet då de fått föga yttre påverkan. NICHD:s intervjuguide utvecklades efter att det i praktiken visat sig vara svårt att utföra teoretisk och forskningsbaserad kunskap inom detta område. Guiden utgår ifrån förslag på yttranden som intervjuaren kan använda sig av när denne ska intervjua ett barn. Guiden har influerats av barns utveckling och deras förmåga att berätta men även av internationella rekommendationer.³⁴ Genom att använda NICHD:s intervjuguide har det visat sig att tränade förhållsledare minskat antalet ledande och suggestiva frågor och samtidigt ökat antalet invitationer till barnen att själva berätta. Barnens detaljåtergivning har nödvändigtvis inte ökat genom NICHD:s guide men deras berättelser har visat sig mer äkta. Användningen av guiden har resulterat i att barn återger fler detaljer från öppna frågor och mindre detaljer från ledande och suggestiva frågor vilket är det eftersträfvade.³⁵ Även andra forskare har tagit fram riktlinjer för hur en intervju med barn bör gå till; två av dessa är Poole och Lamb. Dock är NICHD:s riktlinjer mer specifika. Nedan följer ett antal av de riktlinjer som framtagits av NICHD.³⁶

- Förhållsledaren ska inleda med att förklara hur interaktionen kommer att gå till. Genom att introducera för barnet vad intervjun kommer att handla om och presentera sig själv, barnet samt närvarande personer i medhörningsrummet (åklagare, försvarare, socialarbetare etc.) minimerar man risken för att negativt påverka kvaliteten på den kommande redogörelsen. Detta ger dock ingen garanti för att negativ påverkan minimeras eftersom skålen för intervjun varierar såväl som barns motivation och förmåga att berätta.³⁷
- Det är viktigt att förhållsledaren redan från start börjar bygga upp ett förtroende och en god relation till barnet. Detta anses motivera barnet till att berätta.³⁸

---

³⁴ Cederborg. *Små barns berättelser om sexuella övergrepp*. S 81.

³⁵ A st.

³⁶ A a s 80. Se även Poole och Lamb. *Investigative interviews of children: A guide for helping professionals*.

³⁷ Cederborg. *Barnintervjuer-våglledning vid utredningsarbete*. S 87.

³⁸ A st.

- Förhørsledaren ska berätta hur intervjun kommer att gå till och varför barnet är där och varför videoutrustning finns i rummet. Barnet ska få veta att de inte behöver svara på alla frågor och att det är okej att säga ifrån.
- Det är också viktigt att anpassa språket efter barnets individuella nivå. Om förhørsledaren använder ett språk som är komplicerat finns det en risk att barnet inte förstår vilket i sin tur kan leda till att man inte får svar på sina frågor eller att barnet ger ett ”felaktigt” svar. Barns språkutveckling tar sig olika för varje barn men normalt brukar barn inte hantera grammatiska grundregler förrän i åtta- nioårsåldern. Yngre barns berättelser är i regel mindre sammanhängande och mer begränsande än vuxnas. Därför ska barns svar på förhørsledarens frågor ses utifrån barnets verbala utvecklingsnivå.³⁹
- Då intervjun avslutas ska barnet inte lovas något som inte är möjligt att uppfylla såsom att ”*du behöver inte prata om det här igen*”.⁴⁰

För att barnförhör ska uppnå en viss kvalitet som är godtagbar i en rättegång är det viktigt att följa de riktlinjer som finns på området eftersom det kan få avgörande konsekvenser både för barnet såväl som för utgången i målet.

2.4.4 Frågetyper vid förhör

Att veta hur man ska ställa frågor till ett barn i en förhörssituation är inte alltid enkelt och kan få avgörande konsekvenser om de inte ställs på rätt sätt. Huvudregeln vid förhör med barn är att undvika användandet av specifika och fokuserade frågor och istället uppmuntra barnet till att själv frivilligt utveckla sin berättelse. Sättet som förhørsledaren ställer frågor på får därmed en central betydelse för hur kvaliteten på utsagan tar sig. Vad som är viktigt att komma ihåg är att många barn själva kan berätta men vågar inte. Ibland kan då någon form av hjälpfrågor behövas men dessa ska i så liten utsträckning som möjligt påverka barnets berättelse.⁴¹

---

³⁹ Cederborg. *Barnintervjuer-vägledning vid utredningsarbete*. S 55.

⁴⁰ A a s 81.

⁴¹ A a s 67.

För att få en klar bild av barnets förmåga att berätta är en utgångspunkt att börja ställa öppna frågor. Om barnet ger ytterst lite information kan förhørsledaren fokusera ytterligare på saker barnet berättat om.⁴² En utgångspunkt vid förhöret är att ställa sådana öppna frågor som samtalet sedan kan bygga vidare på. När barnet berättat om detaljer kan en uppmaning såsom ”berätta mer om det” förmedla en förväntan om att barnet ska berätta mer. Detta ger även barnet möjlighet att själv bestämma vad den vill berätta mer om. Denna teknik är menat att uppmuntra barnet till att inte endast svara ja eller nej på frågor utan förhoppningsvis ge ett svar som förhöret kan bygga vidare på.⁴³

När förhørsledaren ställer frågor som ger barnet möjlighet att fokusera på en specifik detalj såsom individer, objekt eller händelser, som inte tidigare nämnts är frågan ledande. Dessa typer av frågor kan, från barnets perspektiv, uppfattas som att barnet ska komma ihåg något som han eller hon egentligen inte känner till. Barnet kan även känna sig tvingad att svara på frågor trots att de egentligen inte vet svaret. Oftast blir resultatet av en ledande fråga ett ja eller nej-svar. I vissa fall kan ledande frågor vara nödvändiga för att få fram detaljer men risken finns att dessa inte stämmer överens med vad barnet faktiskt upplevt. Då en ledande fråga ställs bör den så snabbt som möjligt följas upp av en öppen fråga där intervjuaren kan bygga vidare på saker barnet tidigare nämnt. Användningen av ledande frågor ska således användas som en sista utväg om ingen annan metod fungerar.⁴⁴

Suggestiva frågor ska inte förekomma vid en förhörssituation. Suggestiva frågor är de frågor som har störst negativ påverkan på barns utsagor. Genom användandet av suggestiva frågor ges barnet ett intryck av att han eller hon ska återge ett speciellt svar angående en situation, exempelvis om utsatthet, utan att tidigare ha nämnt något om just utsatthet. Förhørsledaren gör med andra ord egna antaganden om att det finns vissa detaljer som barnet själv inte berättat om. Exempel på hur en sådan suggestiv fråga kan se ut är: ”*Dina syskon mår inte*

---

⁴² Cederborg. *Barnintervjuer-vägledning vid utredningsarbete*. S 67.

⁴³ A a s 70.

⁴⁴ Cederborg. *Barnintervjuer-vägledning vid utredningsarbete*. S 77 f.

heller bra eller hur?”, eller *”Han var dum mot dig eller hur?”*. Suggestiva frågor kan även ta sig form genom att förhørsledaren ställer samma fråga flera gånger. Forskning visar att risken finns att barn ändrar sin utsaga om de får samma fråga ställd till sig upprepade gånger. Detta kan bero på att barn får uppfattningen om att svaret de gett är fel eller otillfredsställande. Barn vill ofta vara vuxna till lags varför risken finns att barnet ger det svar som han eller hon tror att förhørsledaren vill höra istället för den faktiska sanningen.⁴⁵

2.5 Barnahus och samverkan mellan myndigheter

Vid misstanke om brott mot barn inleds ofta parallella utredningar, dels en förundersökning som leds av åklagare och som utförs av polis, dels en utredning om barnets behov av stöd men också rättsmedicinska undersökningar. En rad olika myndigheter såsom barn-och ungdomspsykiatri (BUP), åklagare, polis, rättsmedicin och socialtjänsten kopplas således in och risk för att barnet åter blir traumatiserad är tämligen stor.⁴⁶ För att undvika detta och för att skapa en utredningsmiljö som är anpassad för barn skapades år 2005 det första Barnhuset i Sverige med syftet att ovan nämnda myndigheter ska samverka då misstanke om brott mot barn uppstår.⁴⁷ Barnhusmodellen kommer ursprungligen från USA där det första Barnhuset startades i Huntsville Alabama år 1985. Modellen uppstod som en reaktion på att barn som blivit utsatta för sexuella övergrepp för illa under utredningarna. Det första Barnhuset som startades utanför USA var Barnhuset på Island, vilket inspirerade Sverige att vidta liknande åtgärder.⁴⁸ År 2005 fick Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten, Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen i uppdrag att starta Barnhusverksamheten i Sverige och det första etablerade Barnhuset startades således. Barnhusverksamheten har sedan dess spridit sig över landet och år 2013 fanns det sammanlagt 28 Barnhus varav 164 av Sveriges 290 kommuner var anslutna till.⁴⁹ Ansvariga myndigheter beskriver den svenska varianten av Barnhus på följande sätt: *”I Barnhusen samråder och*

---

⁴⁵ Ceci. & Bruck. *Suggestibility of the children: A historical review and synthesis.*

⁴⁶ *Barnhus- försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn.* S 3.

⁴⁷ *Barnhus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn.* S 38.

⁴⁸ Landberg. & Svedin. *Inuti ett barnhus. En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter.* S 7.

⁴⁹ A s 8.

*samverkar socialtjänst, polis, åklagare, rättsmedicin och barn-och ungdomspsykiatri framförallt i det inledande skedet av förundersökningen och den sociala utredningen.*⁵⁰ Syftet med Barnahus är således att samla all sådan kompetens som krävs för att utreda brott mot barn samtidigt som barnets bästa står i fokus.⁵¹ Åsa Landberg och Carl Göran Svedin genomförde år 2013 en kvalitetsgranskning av den svenska Barnahusverksamheten. Centralt för kvalitetsgranskningen var att utvärdera Barnahusens organisation, miljö och aktiviteter utifrån ett barnperspektiv med hjälp av kriterier framtagna av regeringen. Totalt granskades 23 Barnahus varav endast fyra ansågs uppfylla kraven på ett fullvärdigt Barnahus. För resterande verksamheter visade sig den främsta svagheten vara samverkan mellan myndigheter.⁵²

Många av Barnahusen som ingick i Landberg och Svedins granskning visade sig hålla en hög kvalitet men ändock finns brister.⁵³ Barnahusverksamheten kan i sin helhet sägas vara ett steg i rätt riktning för att tillförsäkra att barn som blivit utsatta för brott eller där misstanke om brott föreligger behandlas och bemöts på bästa sätt. För att Barnahusverksamheten ska fungera på ett tillfredsställande sätt förutsätts dock att samverkan mellan ansvariga myndigheter fungerar. I de fall samverkan brister åsidosätts syftet med Barnahusverksamheten eftersom barn då återigen riskerar att fara illa genom utredningsprocessen.

3 Bevisvärdering i domstol

3.1 Gällande rätt och grundläggande principer

Bevisvärderingen i brottmål kan sägas utgöra ett sanningssökande. Med detta menas att det för fällande dom krävs att åklagarens gärningsbeskrivning kan antas som en godtagbar sanning för det som påstås ha inträffat. För att detta ska vara

---

⁵⁰ Landberg. & Svedin. *Inuti ett barnahus. En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter*. S 9.

⁵¹ Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen & Åklagarmyndigheten. *Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn*. S 9.

⁵² Landberg. & Svedin. *Inuti ett barnahus. En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter*. S 5.

⁵³ A st.

fallet krävs att det föreligger goda skäl att anta gärningsbeskrivningen.⁵⁴ För att godta åklagarens gärningsbeskrivning i mål där muntliga utsagor utgör främsta bevisningen räcker det inte med att den på sannolika skäl tycks vara sanningsenlig. Bedömningen får heller inte ligga i att målsägandens utsaga anses mer tillförlitlig än den tilltalades. Målsägandetsagan måste med andra ord vara fullt tillförlitlig medan den tilltalades berättelse saknar tillförlitlighet. För att en målsägandetsaga ska anses fullt tillförlitlig har Högst domstolen tagit fram ett antal kriterier som används vid värderingen av en målsägandetsaga. En mer ingående genomgång av dessa kriterier görs i ett senare avsnitt.

3.1.1 Fri bevisprövning och fri bevisvärdering

I Sverige råder idag fri bevisprövning som i sig innefattar principerna om fri bevisföring och fri bevisvärdering.⁵⁵ Den fria bevisprövningen regleras i 35 kap 1 § RB och innebär att det är upp till domstolen att fritt pröva all den bevisning som framkommit i målet samt avgöra vad denna bevisning är värd. Med fri bevisföring menas att i princip vilken bevisning som helst får läggas fram vid huvudförhandlingen. Det innebär att det i princip inte finns några begränsningar vad gäller den bevisning som läggs fram eller på det sätt domstolen värderar bevisningen. Även om det inte råder något direkt bevisförbud har den fria bevisföringen dock sina begränsningar. Exempelvis får rätten enligt 35 kap 7 § RB avvisa bevis som inte behövs eller som uppenbart inte skulle få någon verkan i rätten.⁵⁶ Även den fria bevisvärderingen är inte helt fri. Enligt lagförarbeten till 35 kap 1 § RB ska rätten följa vissa riktlinjer vid bevisprövningen. Exempelvis får rätten inte basera prövningen på godtycke, domarens egen intuition eller subjektiva uppfattning. Bevisprövningen ska även utföras objektivt och utifrån allmänna erfarenhetssatser.⁵⁷ Sammanfattningsvis innebär den fria bevisvärderingen inte att domaren är fri att göra bevisvärderingen utifrån sitt egna godtycke utan innebär att legala föreskrifter inte får inverka i värderingsprocessen.

---

⁵⁴ Sutorius. *Bevisvärdering vid sexualbrott*. S 294.

⁵⁵ Schelin. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. S 19.

⁵⁶ A a s 20.

⁵⁷ A a s 22.

Stommen i rättsordningen är att lika fall bedöms lika. Individens rättssäkerhet tillgodoses genom att åklagaren bär hela bevisbördan och att dom inte får meddelas om bevisningen inte når upp till ett bestämt beviskrav.⁵⁸

3.1.2 Omedelbarhetsprincipen och principen om bevisomedelbarhet

Enligt 30 kap 2 § RB får domstolens bedömning endast grunda sig på det som framkommit vid huvudförhandlingen. Rätten får med andra ord inte ta hänsyn till någon annan rättsfakta än den som åberopats vid huvudförhandling och efter en noga övervägning ska rätten sedan bedöma sakfrågan i målet utifrån det som lagts fram. Det som 30 kap 2 § RB ger uttryck för är den s.k. omedelbarhetsprincipen som inte enbart är tillgänglig på bevisningen i målet utan även på det övriga processmaterialet. Enkelt att förväxla med omedelbarhetsprincipen är principen om bevisomedelbarhet som innefattas av omedelbarhetsprincipen. Medan omedelbarhetsprincipen innebär att rätten endast får grunda sitt beslut på vad som framkommit vid huvudförhandling behandlar principen om bevisomedelbarhet sättet på hur denna bevisning lagts fram. Principen om bevisomedelbarhet regleras i 35 kap 8 § RB och innebär att bevisningen ska presenteras direkt vid huvudförhandlingen. Att ett förhör med barn spelas upp vid huvudförhandling uppfyller således reglerna om omedelbarhet men strider mot principen om bevisomedelbarhet då barnet inte hörs direkt inför rätten. Dock ska nämnas att det råder ett funktionellt samband mellan dessa två principer som båda verkar för att bidra till en så säker bevisvärdering som möjligt.⁵⁹

3.1.3 Muntlighetsprincipen

När det kommer till brottmål kommer muntlighetsprincipen till uttryck i 46 kap 5 § RB där det uttryckligen framgår att förhandlingen *ska* vara muntlig.⁶⁰ Endast om rätten finner det nödvändigt får parterna lämna in eller läsa upp skriftliga inlagor eller andra skriftliga anföranden. Principen finns till för att säkerställa en god bevisvärdering. Muntlighetsprincipen är en direkt effekt av

---

⁵⁸ I brottmål gäller beviskravet ”ställt utom rimligt tvivel”.

⁵⁹ Ekelöf m.fl. *Rättegång fjärde häftet*. S 44.

⁶⁰ För tvistemål se 43 kap 5 § RB.

omedelbarhetsprincipen då rätten ska avgöra sakfrågan i målet utifrån vad de sett och hört vid huvudförhandlingen.⁶¹ Detta medför även att förhör ska framföras muntligen för att domarna själva ska kunna bedöma tillförlitligheten i en utsaga på bästa sätt. Även om bevis ska läggas fram i sin direkta form enligt principen om bevisomedelbarhet och då även muntligen, finns det undantag från denna regel, nämligen 35 kap 14 § RB som i vissa fall tillåter s.k. vittnesattester. Vittnesattester omfattar utsagor som avgetts skriftligen då en rättegång redan inletts eller i anledning av en kommande sådan eller då en uppteckning av en utsaga gjorts av någon i anledning av en sådan ovan nämnd rättegång inför åklagare eller polismyndighet. Man ska inte luras av namnet att detta endast avser vittnen utan även andra förhörspersoner omfattas av regeln.⁶² Då en vittnesattest läggs fram, exempelvis i form av ett videoinspelat barnförhör, har inte rätten samma förutsättningar till bevisvärdering som då utsagan avges muntligen inför rätten. Då någon förhörs inför rätten ges domare möjlighet att lyssna på och ta del av en persons uppträdande, såsom kroppsspråk, minspel och röstläge, vilket skulle kunna få betydelse för värderingen av en utsaga.⁶³ Högsta domstolen har uttryckt att det är oundvikligt för bevisvärdet av en utsaga att erhålla samma styrka vid videoinspelade förhör som när förhörspersonen är närvarande i rätten.⁶⁴ Här kommer problematiken tydligt till uttryck då videoinspelade barnförhör används. Barnet intar således redan vid rättegångens inledande skede ett underläge gentemot den tilltalade.

3.1.4 Principen om parternas likställdhet

En av de viktigaste principerna i brottmålsprocessen är att parterna ska vara likställda i en rättegång och att förfarandereglerna och tillämpningen av dessa inte ska gynna den ena parten på den andres bekostnad. Principen kan härledas från 6 artikeln om rätten till en rättvis rättegång i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR). I brottmål innebär principen om parternas

---

⁶¹ Ekelöf m.fl. *Rättegång femte häftet*. S 14.

⁶² Ekelöf m.fl. *Rättegång fjärde häftet*. S 48.

⁶³ A a s 49.

⁶⁴ NJA 1993 s 68.

likställdhet främst att den tilltalade inte får ha sämre möjligheter än åklagaren att utföra sin talan. Däremot finns det inget som talar mot att den tilltalade skulle ha bättre möjligheter att föra sin talan än åklagaren.

Principen om parternas likställdhet har ett nära samband med kontradiktionsprincipen som kommer till uttryck i 6 artikeln 3(d) p EKMR. Principen om kontradiktion är inte lagfäst i svensk rätt men har inkorporerats genom Europakonventionen.⁶⁵ Kontradiktionsprincipen reglerar den tilltalades rätt att pröva bevisvärdet av den bevisning som lagts fram i målet. Enligt kontradiktionsprincipen får inte en domstol lägga en muntlig utsaga till grund för en fällande dom om utsagan utgör den avgörande bevisningen och den tilltalade inte fått möjlighet att pröva bevisvärdet av utsagan.⁶⁶ Att få möjlighet att pröva bevisvärdet av utsagan torde innebära exempelvis möjligheten att förhöra målsäganden. I mål om sexualbrott mot barn, där barnets utsaga oftast utgör det främsta bevismaterialet, skulle detta otvivelaktigt kunna utgöra en nackdel för målsäganden som vanligtvis inte är närvarande vid den rättsliga processen och som den tilltalade då sällan har möjlighet att förhöra.

3.2 Förutsättningar för bevisprövningen

3.2.1 Strukturering av bevisen

Då det rör sig om sexualbrott mot barn är det särskilt väsentligt att göra skillnad på bevisfakta, indicier och hjälpfakta. Då bevisfakta inte sällan lyser med sin frånvaro i dessa typer av mål mynnar värderingen oftast ut i en bedömning av de indirekta bevisen. Oftast finns det också endast ett bevisfaktum som kan härledas direkt från den brottsliga handlingen vilket brukar bestå av målsägandets utsaga.⁶⁷

---

⁶⁵ Ekelöf m.fl. *Rättegång fjärde häftet*. S 30 f.

⁶⁶ A st.

⁶⁷ Ekelöf m.fl. *Rättegång fjärde häftet*. S 30 f.

En grundförutsättning för bevisprövningen i brottmål är åklagarens gärningsbeskrivning. Genom åklagarens gärningsbeskrivning föds bevistemat vilket sedermera är det som ska bevisas i målet. För att bevisningen som läggs fram i målet ska få relevans ska den kunna hänföras till bevistemat. Den största delen av bevisprövningen blir således att dels bedöma bevisningens relevans, dels att bedöma huruvida de presenterade omständigheterna i målet stödjer eller strider mot bevistemat. Man gör med andra ord en uppdelning mellan huvudbevis och motbevis. När omständigheterna i målet presenterats måste dessa sedan delas in i grupper om bevisfakta, indicier och hjälpfakta. En omständighet som kan tänkas härledas direkt från brottet är att betrakta som ett bevisfaktum. Till skillnad från exempelvis indicier kan ett bevisfaktum ensamt bevisa brottet i fråga. Indicier å andra sidan utgör spår av brottet men som inte ensamma kan bevisa ett brott. Dock kan ett antal indicier tillsammans utgöra tillräcklig stark bevisning för att avgöra en fråga i målet. Information som hjälper domstolen att värdera den bevisning som tagits upp i målet kallas för hjälpfakta.⁶⁸ Exempel på hjälpfakta kan vara om det var mörkt ute när brottet begicks, längdavstånd, iakttagelseförmåga med mera. Genom att kategorisera bevisningen tydliggörs för domaren ifall omständigheterna är relevanta för åklagarens gärningspåstående, om åklagaren presenterat bevisning i samtliga delar av bevistemat eller om det finns brister eller huruvida bevisningen verkar i riktning som huvudbevis eller motbevis.

---

⁶⁸ Sutorius. *Bevisvärdering vid sexualbrott*. S 284 ff.

3.2.2 Beviskravet i brottmål

Högsta domstolen konstaterade i NJA 1992 s 446 att det inte får förekomma en lindring av beviskravet i mål om sexualbrott. Ansvarspåståendet grundar sig ofta i målsägandens utsaga och hindrar inte att bevisningen likväl anses tillräcklig för en fällande dom. En av domstolens huvuduppgifter blir därmed att bedöma trovärdigheten hos målsäganden och tillförlitligheten i utsagan gentemot vad som i övrigt framkommit i målet.⁶⁹ När en sammanvägning av bevisen ägt rum ska dessa ställas mot beviskravet. Med beviskrav menas den styrka som bevisningen ska uppnå för att en påstådd handling ska godtas. Vad detta beviskrav faktiskt motsvarar framkommer inte i lag utan har istället överlämnats till domstolen att avgöra och därmed också praxis. Dock finns det ett antal olika beviskrav som framkommer i lagen som man redan i ett tidigt skede av processen kan komma att stöta på: ”kan misstänkas”, ”skäligen misstänkt” och ”på sannolika skäl misstänkt”. Denna ökning av beviskraven talar för att det slutliga beviskravet är högt. Högsta domstolen har i ett flertal fall från 1980-talet⁷⁰ och framåt fastställt att för fällande dom i brottmål det ska vara ”*ställt utom rimligt tvivel*” att det som påstås av åklagaren faktiskt hänt. En fällande dom är således resultatet av att domstolen, trots en fullgod utredning, inte funnit några alternativa hypoteser som ansetts rimliga för att fria den tilltalade. I de fall domstolen skulle finna omständigheter som talar för en alternativ hypotes föreligger ett rimligt tvivel och den tilltalade ska således frias.⁷¹ En grundläggande princip inom brottmål är att ingen människa någonsin ska dömas oriktigt. För att upprätthålla denna princip förutsätts det således att bevisningen är stark för att en fällande dom ska äga rum. Att lägga hela bevisbördan på åklagaren har ansetts medföra en garanti för att ingen oskyldig döms för brott. Även om bevisningen ska motsvara kravet ”*ställt utom rimligt tvivel*” kan den sällan leda till en absolut säkerhet om någons skuld. Ändock ska beviskravet vara så pass starkt att risken för att felaktiga beslut fattas minimeras.⁷²

---

⁶⁹ NJA 1992 s 446.

⁷⁰ Se b.la. NJA 1980 s 725, NJA 1982 s. 164, NJA 1991 s. 83, NJA 1992 s. 446, NJA 1993 s. 68, NJA 1993 s. 277 och NJA 1996 s. 176.

⁷¹ Sutorius. *Bevisvärdering vid sexualbrott*. S 286 ff.

⁷² Schelin. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. S 58.

Att det ska vara ställt utom rimligt tvivel att åklagarens gärningsbeskrivning anses bevisad står klart, men vad beviskravet faktiskt innebär och vad som egentligen krävs för att nå upp till beviskravet ”*ställt utom rimligt tvivel*” diskuteras sällan.⁷³ Det tycks idag inte finnas någon allmänt godtagen bestämmelse som beskriver vad beviskravet innebär mer än det redan existerande uttrycket ”rimligt tvivel” och vad detta i sig står för. Det har gjorts försök att omvandla beviskravet till procentsatser där ”*ställt utom rimligt tvivel*” har ansetts utgöra cirka 98 %, dvs. det ska vara minst 98 % säkert att åklagarens gärningsbeskrivning stämmer. Procentsatsresonemanget medför dock inte sällan en viss problematik då det indikerar att man har kännedom om hur verkligheten ser ut. I realiteten vet man oftast inte hur det faktiskt förhåller sig och om det åklagaren påstår ha hänt faktiskt inträffat. Vad ett procentsatsresonemang däremot kan ge är en beskrivning av vad beviskravet på ett ungefär innebär men kan i realiteten inte ge någon egentlig vägledning för bevisprövningen.⁷⁴ Problematiskt är även att procentresonemanget medför subjektiva bedömningar angående vad 98 % kan innebära då det troligtvis tolkas annorlunda beroende på i vilket sammanhang beviskravet används.

3.2.3 Erfarenhetssatser

Vid bevisvärdering i domstol använder sig domare ofta av allmän erfarenhet som finns inom rätten. Denna allmänna erfarenhet utgörs bland annat av egen allmän livserfarenhet och kunskap om hur en viss omständighet brukar förhålla sig vilket brukar betecknas som erfarenhetssatser.⁷⁵ Som exempel kan nämnas att om ett barn slår sig kommer barnet med stor sannolikhet att börja gråta medan barn i en lekfull situation troligtvis är glada. De allmänna erfarenhetssatser som råder kring barn är sällan tillämpliga då barn blivit utsatta för brott. Allmän kunskap om hur barn *borde* bete sig i en viss situation går därför inte att förlita sig på eftersom

---

⁷³ Lambertz. SvJT 2009. *Kvalitetssäkring av bevisprövning i brottmål*. S 1.

⁷⁴ A a s 3 ff.

⁷⁵ Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 288 f. Se även Granhag och Christianson. *Handbok i rättspsykologi*. S 407 ff.

sättet på vilket barn reagerar är högst individuellt och oförutsebart. I de fall då exempelvis en närstående har utsatt ett barn för ett sexuellt övergrepp kan det med relativt stor säkerhet dock konstateras att man inte kan förvänta sig att barnet ska berätta om det sexuella övergreppet i nära anslutning till händelsen. Detta beror oftast på att den närstående i de flesta situationer är närvarande på olika sätt och att barnet först vid en separation vågar berätta om vad som hänt, vilket innebär att händelsen oftast uppdagas först efter att en viss tid har passerat.⁷⁶ I praktiken torde det finnas relativt stor variation i domares erfarenhetssatser som således kan inverka på bevisvärderingen av barns muntliga utsagor. Eftersom de allmänna erfarenhetssatserna till stor del bygger på den egna allmänna livserfarenheten uppstår problem när dessa appliceras i brottmålsprocessen. Domare ställer upp kriterier för en tillförlitlig utsaga vilka bygger på allmänna erfarenhetssatser som i sin tur ofta bygger på subjektiva kunskaper. Trots att dessa kriterier förefaller vara baserade på domares egna erfarenhetssatser tycks de ha fått stort värde vid bevisvärdering av muntliga utsagor. När dessa erfarenhetssatser ställs mot vetenskap kan det konstateras, genom forskning⁷⁷, att verksamma juristers såväl som lekmäns uppfattning om hur människor beter sig sällan stämmer överens med verkligheten. Med andra ord kan man konstatera att psykologi spelar en viktig roll vid domstolens bevisvärdering. Utifrån ett internationellt perspektiv utgör juridiskt beslutsfattande ett relativt stort rättspsykologiskt forskningsområde. Forskningsområdet har stark anknytning till kognitionspsykologi och särskilt till hur människors bedömningar och beslutsfattande ter sig. I Sverige har forskningsområdet ännu inte rekognoserats till samma grad som i andra länder. Eftersom den internationella forskningen på området återspeglar en annan typ av rättsordning än den svenska blir dessa rön svåra att applicera på svenska förhållanden, något som givetvis är problematiskt.⁷⁸

---

⁷⁶ Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 288 f.

⁷⁷ Vrij. *Detecting Lies and Deceit*. S 53-64.

⁷⁸ Granhag och Christianson. *Handbok i rättspsykologi*. S 407.

Vid sidan om de allmänna erfarenhetssatserna finns också särskilda erfarenhetssatser. Dessa berör, till skillnad från allmänna erfarenhetssatser som omfattar allmän kunskap, ämnesområden som kräver särskild kunskap, utbildning och erfarenheter och som därför behöver tillföras en rättslig process.⁷⁹ I mål om sexualbrott mot barn torde behovet av särskilda erfarenhetssatser vara relativt stort eftersom användandet av allmänna erfarenhetssatser visat sig inte vara tillräckligt vid bedömningen av barns beteende och kognitiva utveckling.

3.2.4 Användandet av sakkunniga

För att tillföra kunskap som domstolen idag inte besitter använder man sig ibland av s.k. sakkunniga. I mål om misstänkta fall av sexualbrott mot barn är, förutom rättsmedicinsk, även psykologisk och psykiatrisk kunskap av intresse. När helst under processens gång kan en sakkunnig förordnas. Här gör man skillnad på partssakkunniga och offentliga sakkunniga. Partssakkunniga utses av part, dvs. åklagare, polis eller försvarare medan den senare utses av domstol på dennes initiativ. Den senare innebär att staten står för kostnaderna och att den sakkunnige inte får vara jävrig. För att risken för partiskhet så långt som möjligt ska elimineras är det huvudsakligen rätten som ska utse sakkunnig. I de fall ett barns utsaga är av avgörande betydelse för utredningen bör man, enligt 19 § FuK, förordna någon som äger särskild kunskap inom barn-eller förhörpsykologi att biträda vid förhöret eller låta denne yttra sig om tillförlitligheten av barnets utsaga. Vid uttalande om ett barns utsaga kan det röra sig om barnets allmänna minnesförmåga men också om barnets enskilda yttringar. Viktigt att komma ihåg är att domstolen alltid ska göra en självständig bedömning av vad som framkommit i målet. Syftet med sakkunniga är att hjälpa domstolen med sådan kunskap som den själv inte besitter. Domstolen får därför inte luta sig helt vid vad den sakkunnige uttalat och utlåtanden får således aldrig ligga till grund för en friande eller fällande dom men kan däremot beaktas vid domstolens bevisprövning.⁸⁰

---

⁷⁹ Granhag och Christianson. *Handbok i rättspsykologi*. S 437 ff.

⁸⁰ Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 289-290. Se även Diesen. & Sutorius. *Sexuella övergrepp mot barn. Den rättsliga hanteringen*. S 43.

Användandet av sakkunniga har vid ett flertal tillfällen kritiserats häftigt. Kritiker har bland annat anfört att sakkunniga, och då främst psykologer, trots sin kunskap inte gör bättre bedömningar av en förhörspersons trovärdighet än en vanlig lekman.⁸¹ Högsta domstolen har dock uttalat sig om värdet av att anlita sakkunniga i mål om sexualbrott mot barn då sakkunniga bland annat kan tillföra värdefull bakgrundsinformation och uppmärksamma rätten på eventuella felkällor.⁸² Så länge sakkunniga inte uttalar sig om skuldfrågan och så länge domstolen gör egna självständiga bedömningar ser jag få negativa aspekter med att använda sig av sakkunniga i domstol. Eftersom domstolen idag inte besitter sådan rättspsykologisk kunskap och denna visat sig vara oerhört viktig vid hanteringen av barn som blivit utsatta för brott, och då främst sexualbrott, torde användningen av sakkunniga tas emot allt oftare. Dock under förutsättningen att sakkunniga endast uttalar sig om en utsagas tillförlitlighet och inte huruvida ett barn ska anses trovärdig eller ej.

4 Särskilt om bevisvärdering av muntliga utsagor i mål om sexualbrott mot barn

4.1 Kravet på trovärdighet och tillförlitlighet

Högsta domstolen har i ett flertal fall slagit fast att en tillförlitlig utsaga från målsägande kan, i förening med vad som i övrigt framkommit i målet, leda till en fällande dom.⁸³ Men vad utgör egentligen en tillförlitlig utsaga? Högsta domstolen har i ett flertal fall sedan 1980-talet särskilt berört frågan om värdering av målsägandeutsagor vid mål om sexualbrott, varpå det i NJA 2010 s 671 fastslogs kriterier för vad som ska avgöra trovärdigheten och tillförlitligheten. Dock tycks det råda en viss förvirring kring vad trovärdighet och tillförlitlighet egentligen innebär. Det görs i domstol sällan någon skillnad mellan dessa två begrepp och i många fall används begreppen som synonymer. Då det oftast inte

---

⁸¹ Vrij. *Detectin Lies and Deceit*. S 53 ff.

⁸² NJA 1992 s 446.

⁸³ NJA 2010 s 671, NJA 2009 s 447 I och II (med hänvisning).

görs någon distinktion mellan begreppen kan det vara svårt att utläsa vilka kriterier som använts för att belysa trovärdigheten och vilka som avsett styrka tillförlitligheten. En vanlig distinktion är att trovärdighetsbedömningen är knuten till utsagepersonen medan tillförlitlighetsbedömningen är kopplad till själva utsagan. Trovärdighetsbedömningen tar sin utgångspunkt i hur en utsageperson uppträder och vilka allmänna intryck denne ger.⁸⁴ Bedömningen av en utsagepersons trovärdighet grundar sig oftast i faktorer kopplade till vad som antas vara signifikant för hur en sanningsenlig respektive lögnaktig person betar sig. Forskning⁸⁵ visar emellertid att de vanligaste antagandena kring vad som anses sanningsenligt och lögnaktigt inte stämmer överens med vad som i realiteten kännetecknar hur en sanningsenlig respektive lögnaktig person betar sig. Ett vanligt antagande hos lögnaktiga personer är exempelvis att de har svårt att hålla ögontakt. Detta har dock visat sig vara felaktigt.⁸⁶ Domstolen tenderar i sina domskäl att sammanfatta en person eller en utsaga genom att utsagan gett ett ”trovärdigt intryck” eller ”intrycket av att vara självupplevd”. Domstolen gör med andra ord ingen tydlig distinktion mellan trovärdighet och tillförlitlighet. För att kunna åstadkomma en så bra trovärdighetsbedömning som möjligt anses det bland annat av Lena Schelin och före detta justitierådet Torkel Gregow, att bedömningen bör delas upp i delfrågor.⁸⁷ Dessa delfrågor vägs sedan samman vid en helhetsbedömning för att slutligen bedöma tillförlitligheten i uppgifterna.

4.2 Högsta domstolens kriterier för en tillförlitlig utsaga

I NJA 2010 s 671 fastslås att det vid bedömningen av en utsaga finns anledning att lägga vikt vid sådana faktorer som avser innehållet i berättelsen. Sådana faktorer motsvarar huruvida utsagan är lång, levande, klar, logisk, rik på detaljer och påvisat sanningsenlig i viktiga delar. Utsagan ska även vara fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister,

---

⁸⁴ Schelin. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. S 240.

⁸⁵ Vrij. *Detecting Lies and Deceit*. S 53-65.

⁸⁶ A st.

⁸⁷ A st. Se även Gregow. SvJT 1996. *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*. S 517.

dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar. Roberth Nordh⁸⁸ påpekar att dessa kriterier bör hanteras med förnuft och omdöme. Enligt Nordh handlar det inte om att ställa upp kriterierna i ett schema för att sedan bocka av vilka kriterier som uppfylls. Till skillnad från rekvisit i en lagregel med följande rättsföljd kan dessa kriterier inte bedömas på samma sätt. Många av de kriterier som pekas ut av Högsta domstolen har inget vetenskapligt stöd och andra har endast ett vagt sådant. Av de empiriska undersökningar som gjorts har dessutom få ägt rum i en verklig domstolsmiljö och merparten av undersökningarna görs på gruppnivå snarare än på individnivå. Det går med andra ord inte att förutsätta att en person som betar sig på ett visst sätt i en rättspsykologisk undersökning ska bete sig på samma sätt vid en rättslig process. Att domstolen därtill måste använda sig av resultat baserad på gruppnivå vid avgörandet av enskilda fall torde ändock utgöra det bästa befintliga underlaget, även i det enskilda fallet. Vidare måste man, för att kunna avgöra om kriterierna uppfyllts, ställa bedömningen mot vad man kan förvänta sig av innehållet i en sann respektive osann berättelse. En förutsättning är således att man kan ställa en målsägandes utsaga gentemot en norm. Att konstruera allmängiltiga normer för hur en utsaga ska se ut för att anses sanningsenlig är dock tämligen svårt. Varje bevissituation är unik för det enskilda fallet och varje individ minns och berättar på olika sätt. I praktiken innebär det att varje domare har sin enskilda uppfattning om vad som utgör en tillförlitlig utsaga som då tenderar att bygga på subjektivitet istället för objektivitet.⁸⁹ I följande avsnitt görs en genomgång av dessa kriterier.

4.2.1 En klar, lång, levande och logisk utsaga

En klar utsaga behöver inte alltid vara en sann sådan. Även osanna utsagor kan upplevas som klara. Vägledning i hur detta kriterium kan bedömas kan tas från en av de tekniker som används vid utsageanalys, s.k. reality monitoring (RM). Enligt RM-metoden innebär klarhet att utsagan är skarp och tydlig. Forskning visar att

---

⁸⁸ Roberth Nordh erhåller närmare tjugo års erfarenhet som ordinarie domare och är numera författare, föreläsare och docent i processrätt vid Uppsala universitet.

⁸⁹ Nordh. *Praktisk process VIII*. S 113 f.

oriktiga utsagor tenderar vara mindre klara än sanna. Det torde dock vara relativt normalt att även sanna utsagor förefaller vaga. Att återberätta en händelse som ligger långt tillbaka i tiden kan av naturliga skäl vara svårare att minnas än händelser som skett nyligen.⁹⁰ Kriteriet bör därför användas med försiktighet. Återberättandet av händelser ter sig av naturliga skäl olika beroende på hur långt händelseförloppet varit. En berättelse kan inte vara lång om händelseförloppet endast varat några minuter medan återberättandet av en annan händelse kan vara i timmar. Att därför dra slutsatsen att en lång utsaga förmodligen är sann är inte alltid riktigt. Dock visar forskning att utsagor som är självupplevda tenderar vara längre än de som är påhittade. Däremot kan man inte utesluta att varje människa berättar på olika sätt och med varierande antal detaljer. Utsagor som beskriver känslolintryck, hörselintryck och dofter skiljer sig generellt ifrån en utsaga som är uteslutande från sådana detaljer. Någon som blivit utsatt för misshandel kan normalt sett beskriva slagen på ett annat sätt än någon som inte varit med om något liknande. Utsagor som innehåller sensoriska och känslomässiga detaljer anses ofta mer levande. Genom forskning har det framkommit att sanna utsagor tenderar vara med levande medan osanna utsagor bygger på självklara minnesbilder och innehåller mindre känsloladdade detaljer.⁹¹

Att en utsaga är logisk har ansetts utgöra en stor anledning till att en utsaga betraktats som sanningsenlig. Att händelseförloppet ter sig sannolikt och följdriktigt utesluter dock inte att utsagan kan vara fabricerad. I många fall kan händelser vara svåra att återberätta och svåra att minnas på grund av olika omständigheter. Då en berättelse inte är logisk bör extra hänsyn tas till omkringliggande omständighet som eventuellt kan förklara varför berättelsen saknar logik.⁹² Vid värdering av barns muntliga utsagor är dessa kriterier särskilt svårhanterliga. Ett barn torde sällan berätta om våldtäkt och/eller sexuella övergrepp på ett klart, långt, levande eller logiskt sätt. Risk finns att dessa övergrepp skett vid ett flertal tillfällen eller under en längre tid. Barn har även

---

⁹⁰ Nordh. *Praktisk process VIII*. S 115.

⁹¹ A a s 116.

⁹² A a s 117.

sällan förmågan att berätta på ett tydligt sätt om vad de kan ha blivit utsatta för. Dessa kriterier bör därför användas med stor försiktighet vid värderingen av barns muntliga utsagor.

I dessa nu nämnda begrepp finns en risk för viss elasticitet, dvs. att dessa begrepp kan användas olika beroende på vem som använder de. Med andra ord kan samma utsaga betraktas både som klar och oklar vilket ger utrymme för viss tänjbarhet varför användandet av dessa kriterier eventuellt inte är särskilt behjälpliga i praktiken.

4.2.2 Utsagan är detaljrik

Att en berättelse innehåller ett stort antal detaljer är något som domstolen lagt stor vikt vid i sina bedömningar, något som kan ses i ett flertal olika rättsfall.⁹³ Detaljkriteriet är det kriterium som fått starkast stöd i forskning och som ofta har anknytning till hur lång utsagan tenderar vara. Längre utsagor tenderar nämligen att innehålla fler detaljer. Dock bör anmärkas att en kort utsaga med ett fåtal detaljer inte nödvändigtvis behöver innebära att den är oriktig. Genom forskning har det visats att sanningssägares utsagor innehåller fler ovanliga detaljer och fler detaljer rörande sinnesintryck såsom lukter, smaker, synintryck och hörselintryck, än lögnares utsagor. Detta har ett nära samband med att självupplevda händelser tenderar att innehålla detaljer av nämnda specifika slag. En oriktig berättelse har benägenhet att innehålla få och mer allmänt hållna detaljer.⁹⁴ När det kommer till barns utsagor är det snarare så att antalet återberättade detaljer är få. Barn har i många fall inte ordförrådet att återberätta en händelse på ett detaljrikt sätt eller vågar inte berätta om vad de blivit utsatt för. Därav följer att kriteriet ger begränsad vägledning vid värderingen av barns muntliga utsagor.

4.2.3 Utsagan är påvisat sanningsenlig i viktiga hänseenden och fri från felaktigheter

I den mån en utsaga överensstämmer med annan bevisning stärker det givetvis stödet för att det förhållit sig på ett visst sätt. Dock bör tilläggas att utsagan som

---

⁹³ Se b.la. NJA 1992 s 446, NJA 1993 s 68 och NJA 2008 s 1096 II.

⁹⁴ Nordh. *Praktisk process VIII*. S 118 f.

sådan nödvändigtvis inte behöver tillmätas ett högre bevisvärde enbart på grunden att den stämmer överens med annan bevisning. Den bevisning som framkommit i målet ska grundligt värderas var för sig utan påverkan från annan samverkande eller motverkande bevisning. Också värt att notera är det faktum att en utsaga som påvisats sanningsenlig i viss del inte behöver vara det i övrigt. Så kallade smittoeffekter kan omedvetet uppstå vilket kan påverka hela andra delar av en utsaga. Enligt Gregow bör domstolen här ställa sig frågan om det finns anledning för målsäganden att lämna oriktiga uppgifter om ett sexualbrott. Det finns olika uppfattningar om varför en målsägande eventuellt skulle lämna oriktiga uppgifter. En sådan är att det uppstått motsättningar mellan målsäganden och den tilltalade, en annan är att målsäganden blivit illa behandlad av den tilltalade eller att en förälder i en vårdnadstvist påverkat målsäganden. Ett argument som använts för att stärka en målsägandes trovärdighet är att denne inte skulle underkasta sig den påfrestning som en förundersökning och rättegång medför. Detta utgör dock inte någon garanti för att målsägandes utsaga skulle vara sann.⁹⁵

Att en utsaga är fri från felaktigheter innebär att det i utsagan inte påträffats några oriktiga uppgifter. Detta kriterium kan diskuteras utifrån vilken mån antalet felaktigheter och graden av felaktighet ska få påverka bedömningen. Perifera felaktigheter behöver inte nödvändigtvis betyda att centrala delar av utsagan är oriktig. Däremot om det visas felaktigheter kring viktiga, om än små, centrala delar, kan detta påverka i högre grad. Anledningen till att felaktigheter må uppkomma kan bero på en rad olika anledningar. Exempelvis påverkas våra minnen av externa såväl som interna faktorer. Det kan då vara fråga om sådana yttre påverkningar som föräldrar eller interna påverkansfaktorer som barns minnesprestation. Att en utsaga innehåller felaktigheter bör därför tolkas med viss försiktighet.⁹⁶

---

⁹⁵ Gregow. SvJT 1996. *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn.* S 519.

⁹⁶ Nordh. *Praktisk process VIII.* S 119.

4.2.4 Utsagan saknar motsägelser, är fri från överdrifter och saknar svårförklarliga moment

En utsaga som innehåller motsägelser ger naturligt intrycket av att vara mindre tillförlitlig. Detta kriterium har ett nära samband med huruvida en utsaga kan anses som logisk eller ej då händelser som motsäger varandra tenderar att upplevas som ologiska. Trots att det inte finns någon vidare forskning gällande motsägelser i en utsaga torde man bedöma sådana utsagor som innehåller motsägelser med försiktighet. Inte heller på området rörande en utsagas innehåll av överdrifter har det gjorts speciellt mycket forskning. Att en utsaga innehåller överdrifter torde inte få en alltför stor inverkan på värderingen av utsagan. Människor berättar på olika sätt och med olika inlevelser. Ett barn som varit med om en traumatisk händelse kan berätta på ett kortfattat och fåordigt sätt medan en annan berättar mycket inlevelsefullt med målande ord. Att en utsaga innehåller överdrifter borde därför inte påverka värderingen i allt för stor utsträckning. Att en utsaga innehåller svårförklarliga moment föranleder ofta att utsagan i sig anses som mindre tillförlitlig. Då en utsaga innehåller moment som kan anses svårförklarliga bör barnet ges tillfälle att förklara anledningen till varför så må vara.⁹⁷

Vad gäller barn har de ofta relativt livlig fantasi och kan berätta om saker som inte riktigt stämmer överens med verkligheten. Barn kan exempelvis berätta om hur figurer i en saga blivit utsatta för sexuella övergrepp när dem i själva verket menar de själva. Då ett barns utsaga innehåller överdrifter bör detta beaktas särskilt eftersom det kan ligga något dolt bakom berättandet.⁹⁸

4.2.5 Utsagan är fri från konstansbrister och är sammanhängande

En vanlig uppfattning tycks vara att bevisvärdet stärks genom att en utsaga är oföränderlig över tid. Då ändringar görs eller information tillkommer eller faller bort förefaller det orsaka viss osäkerhet kring utsagans värde,⁹⁹ och om

---

⁹⁷ Nordh. *Praktisk process VIII*. S 120 f.

⁹⁸ Kreyberg, Normann. *Barn och sexuella övergrepp*. S 48-54.

⁹⁹ Nordh. *Praktisk process VIII*. S 121.

målsäganden under utredningens gång ändrar sin berättelse i väsentliga delar talar detta oftast mot att de påstådda anklagelserna är riktiga.¹⁰⁰ Konstanskriteriet har fått visst stöd i rättspsykologisk forskning där sanningsenliga utsagor tycks präglas av en högre grad av konstans än oriktiga. Att en utsaga innehåller en viss grad av konstans behöver dock inte betyda att den är sanningsenlig. Nämnas bör också att lögnare har en förmåga att lämna beständiga utsagor. Vad som däremot kan skilja en sanningsenlig utsaga från en oriktig är informationen som ges. En självupplevd händelse kan förväntas ändras till viss marginal vid varje förhörstillfälle medan en inlärd utsaga tenderar att vara oföränderlig. Detta hänger samman med att lögnare repeterar en inlärd berättelse medan en sanningssägare återger en riktig minnesbild. Att man minns olika saker vid olika tillfällen förklarar varför en självupplevd händelse, när den återberättas, kan variera till viss del. Utifrån det som nu nämnts bör viss försiktighet råda vid bedömningen av en utsaga som visar sig vara konstant över tid snarare än en som till viss mån förändras.¹⁰¹

Högsta domstolen förklarade i NJA 1980 s 725 att då utsagan anses sammanhängande talar detta för att utsagan anses mer verklighetstrogen. Att en utsaga anses som sammanhängande har under en längre tid ansetts utgöra ett av de kriterier som bidragit till att värdet på en utsaga höjs.¹⁰² Att en utsaga ska vara sammanhängande ligger relativt nära kriterierna om logik och klarhet. En sammanhängande och en logisk utsaga är dock nödvändigtvis inte samma sak eftersom en sammanhängande utsaga tar sikte på utsagans generella struktur snarare än följdriktighet. Att en utsaga är sammanhängande behöver dock inte betyda att den också är tillförlitlig. Nämnas bör att även en inlärd utsaga kan uppfattas som sammanhängande då den oftast bygger på en struktur som anses lämplig och naturlig utifrån kontexten. En utsaga som bygger på verkliga minnen tenderar snarare vara mindre sammanhängande eftersom minnesbilder

---

¹⁰⁰ Gregow. SvJT 1996. *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*. S 518.

¹⁰¹ Nordh. *Praktisk process VIII*. S 122.

¹⁰² Schelin. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. S 164 f.

nödvändigtvis inte återupptas i kronologisk ordning vid ett återberättande.¹⁰³

Dessa ovan nämnda kriterier ska alla beaktas vid bevisvärderingen av muntliga utsagor. Barn kan ha svårigheter att uppfylla dessa kriterier på grund av olika anledningar. Bland annat för att de inte har ett ordförråd som innebär att de kan berätta på ett detaljrikt sätt. Inte heller är det enkelt för ett barn att på ett logiskt och sammanhängande sätt återberätta om hemska övergrepp som kanske ligger långt tillbaka i tiden. När dessa kriterier används är det tänkbart att ett relativt stort utrymme för godtycke uppstår. Bedömningen av vad som anses tillräckligt detaljrikt eller tillräckligt levande är sannolikt olika beroende på i vilken kontext som bedömningen genomförs. Till vilken grad följs då egentligen objektivitetsprincipen? Det framgår inte heller av domstolens domskäl hur dessa kriterier ska bedömas. Hur detaljrik ska en utsaga vara för att anses tillräckligt detaljrik? Vad utgör en klar utsaga? Hur stora får felaktigheterna vara för att en utsaga inte ska godtas? Ett tydligt svar på dessa frågor tycks inte existera.

4.3 Betydelsen av en utsagas presentationsform

På vilket sätt en utsaga presenteras har visat sig haft stor betydelse för bevisvärderingen av barns muntliga utsagor. Det svenska rättssystemet använder sig idag av videoinspelade förhör då barnet är under femton. För att videoinspelade barnförhör ska godkännas i rätten har Högsta domstolen i NJA 1986 s 821, fastställt att höga krav ska ställas på kvaliteten på förhöret vad gäller metodiken och utsagans innehåll. Förutsättningar för att använda videoinspelade förhör är att både barnet och förhørsledaren syns i bild, att frågorna som ställs inte ska vara ledande eller suggestiva och att språket är anpassat till barnets nivå.¹⁰⁴ Högsta domstolen har också uttryckt att uppgifter från videoinspelade förhör ska bedömas med särskild försiktighet.¹⁰⁵ I dessa fall består således domstolens bedömning i att värdera effekterna som uppstår till följd av den förhörsmetod som använts under förundersökningen, varför det återigen är oerhört viktigt att

---

¹⁰³ Nordh. *Praktisk process VIII*. S 123f.

¹⁰⁴ NJA 1986 s 821.

¹⁰⁵ NJA 1993 s 616.

barnförhör utförs på ett korrekt sätt. En konsekvens av att barnet inte är närvarande blir följaktligen att barnet hamnar i underläge gentemot den tilltalade som är fysiskt närvarande.¹⁰⁶

Rättspsykologisk forskning visar att observatörer som får ta del av vittnesmål där barnet är fysiskt närvarande är mer välvilligt inställda till barnets berättelse och kommer ihåg barnets berättelse bättre, jämfört med de observatörer som får ta del av videoinspelade förhör. Forskningen visar vidare att sättet på vilket en utsaga presenteras påverkar människors uppfattning och minne om barns utsagor. När ett barn är fysiskt närvarande uppfattas barnet och utsagan som mer trovärdig och tillförlitlig.¹⁰⁷ Detta orsakar vissa problem när det kommer till bedömningen av barns trovärdighet och medför en svaghet i bevisprövningen vad gäller utsagans tillförlitlighet, dels för att domstolen inte kan få sådana intryck av målsäganden som den annars skulle få genom ett förhör inför domstolen, dels för att försvaret inte har möjlighet att ställa frågor till målsäganden.¹⁰⁸ En intressekonflikt tycks uppstå mellan å ena sidan hänsyn till barnet som inte passar in i en domstolsmiljö och å andra sidan vikten av att kunna värdera barns utsagor på bästa sätt. Barnets bästa ska alltid beaktas samtidigt som vikten av att domstolens bevisvärdering går till på ett korrekt sätt är essentiellt för rättssäkerheten såväl som rättstryggheten. Då bevisningen läggs fram vid huvudförhandling ställs barnets videoförhör, tillsammans med eventuell stödbevisning, mot den åtalades version. Detta innebär att barnet i en rättegång ställs mot en vuxen, en videoupptagning mot en närvarande person och en ”statisk” utsaga mot en ”dynamisk” sådan. Situationen i sexualbrottmål mot barn skiljer sig därför drastiskt från de utmaningar som två vuxna parter ställs inför i en rättegång samtidigt som barnets videoutsaga rent bevismässigt ställs i underläge i förhållande till vad som normalt gäller för en

---

¹⁰⁶ Schelin. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. S 216-217.

¹⁰⁷ Lindström, Granhag, & Hartwig. *Children's live and videotaped testimonies: How presentation mode affects observers' perception, assessment and memory*. S 333-347.

¹⁰⁸ Gregow. SvJT 1996. *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering inom sexuella övergrepp mot barn*. S 522 f.

målsägande.¹⁰⁹ I intervju med inspektör XX betonas hur ”Barnen börjar i uppförbacke. Någonstans har man ställt högre krav på barnet än en vuxen. Eftersom man redan från början säger att deras utsaga är mindre tillförlitlig p.g.a. teknikaliteterna runtomkring.”¹¹⁰

4.4 Beteendevetenskapliga metoder för utsageanalys

Vittnespsykologin grundades i slutet av 1800-talet och redan i början av 1900-talet hade ett stort antal undersökningar gjorts angående vittnens förmågor att återberätta händelser.¹¹¹ En metodutveckling för att kunna bedöma tillförlitligheten i muntliga utsagor presenterades under 1950-talet av den tyske vittnespsykologen Udo Undeutsch, vilket sedan skulle komma att påverka Sverige. Arne Trankell, svensk professor i pedagogik, kom att arbeta nära Undeutsch och under 1980-talet tog den utsageanalytiska vittnespsykologin plats i det svenska rättsväsendet.¹¹² Genom åren har ett flertal olika metoder för utsageanalys utvecklats varav två kommer att nämnas i detta arbete, nämligen Statement Validity Assessment (SVA) och Reality Monitoring (RM).

Under 1950-talet och framåt utvecklades SVA-metoden med syfte att användas vid värdering av barns muntliga utsagor. Metoden anses även idag användbar vid värdering av vuxnas muntliga utsagor. SVA-metoden kommer ursprungligen från Tyskland och har sedan dess använts flitigt i de tyska domstolarna vid misstänkta fall av sexualbrott mot barn.¹¹³ Metoden består av fyra olika faser: faktainsamling från förundersökningen, intervju med barnet, kriterieanalys samt utvärdering. Kriterieanalysen i sig innehåller nitton realitetskriterier, även kallat Criteria-Based Content Analysis (CBCA) som bygger på den s.k. Undeutsch-hypotesen. Undeutschs utsageanalytiska modell grundar sig i att utsagor som bygger på minnen från verkliga händelser skiljer sig åt, både till innehåll och kvalitet, från

---

¹⁰⁹ Diesen. & Sutorius. *Sexuella övergrepp mot barn. Den rättsliga hanteringen*. S 5. Se även Sutorius. *Bevisvärdering vid sexualbrott*. S 262.

¹¹⁰ Intervju med person XX med anställning vid Polismyndigheten. 2016-02-23.

¹¹¹ Trankell. SvJT 1980. *Något om rättssäkerheten vid psykologers sakkunnigbedömning av vittnesbevisning i svensk brottmålsprocess*. S 161.

¹¹² Schelin. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. S 177.

¹¹³ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 383.

sådana utsagor som baseras på fantasi och lögner.¹¹⁴ SVA-metoden fokuserar således på att värdera tillförlitligheten i en utsaga och inte hur trovärdig en person anses vara.¹¹⁵ CBCA innefattar bland annat kriterier rörande utsagans logik, detaljrikedom, hur strukturerad utsagan är med mera. Det uppfattas som att en självupplevd utsaga baserad på verkliga minnen innehåller fler av CBCA-kriterierna än en fabricerad utsaga. Samtliga av CBCA-kriterierna är med andra ord sanningskriterier och förekommer oftare i verklighetsbaserade utsagor.¹¹⁶ Så hur väl fungerar SVA-metoden vid värderingen av barns muntliga utsagor? Med hjälp av CBCA-kriterierna kan cirka 70 % av utsagorna korrekt identifieras som sanna respektive falska vilket är betydligt bättre än slumpnivån. Dock har SVA-metoden, och då främst CBCA-kriterierna, kritiserats från olika håll, dels för att metoden inte bygger på någon vetenskaplig förankrad teori och för att metoden endast innehåller sanningskriterier. Metoden har även kritiserats för att den innehåller för många kriterier och kräver en omfattande specialistutbildning. För att kunna åstadkomma en fullgod utvärdering av hela SVA-metoden förutsätts att denna används på verkliga fall. Något som då skapar problem är att man i de flesta fall inte vet vad som är sant och vad som är lögn.¹¹⁷

En annan metod som däremot bygger på vetenskaplig grund är den s.k. RM-metoden. RM-metoden utgår från människors förmåga att hålla isär verkliga minnen från fabricerade.¹¹⁸ Forskningen som utförts på området har fokuserat på samspelet mellan dels människors perceptuella delsystem av minnet dels det reflekterande delsystemet. Det perceptuella minnet lagrar information som hämtas från våra sinnen, dvs. det vi hör, ser och doftar. Det reflekterande minnet lagrar information som istället kommer från vår fantasi och inre föreställningar. RM-metoden utgörs även den av ett antal kriterier som till stor del fokuserar på att upptäcka sanning. Kriterierna är tämligen lika dem i CBCA men är färre. RM har

---

¹¹⁴ Undeutsch. *Statement Reality Analysis*. S 42.

¹¹⁵ Steller. & Köhnken. *Criteria-Based Content Analysis*. S 217-245.

¹¹⁶ Vrij. *Criteria-Based Content Analysis: A Qualitative Review of the First 37 Studies*. Se även Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 384.

¹¹⁷ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 386.

¹¹⁸ Johnson. & Raye. *Reality Monitoring*. S 67-85.

visat sig kunna identifiera sanna och falska utsagor till cirka 75 %. Detta är precis som vid SVA-metoden betydligt bättre än slumpnivån. Metoden har dock fått kritik för att vara tämligen ny och oprövad. En del av kriterierna har använts på olika sätt vilket har lett till att forskningen visar olika resultat. Kriterierna bör med andra ord stramas upp och förtydligas så att de används på liknande sätt av olika forskare.¹¹⁹

Sammanfattningsvis kan det konstateras att SVA-metoden och RM-metoden fungerar ungefär lika bra i att skilja sanna utsagor från falska. Dock kan det ifrågasättas om cirka 70 % är tillräckligt för att användas som utsageanalys i domstol när beviskravet ska vara ”*ställt utom rimligt tvivel*”. Förslagsvis skulle dessa metoder kunna kombineras med NICHD:s riktlinjer för att på så sätt öka möjligheten att förhören utförs på bästa sätt.

---

¹¹⁹ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 386 f.

Del II

5 Psykologi

5.1 Rättspsykologi i en svensk rättslig kontext

Behovet av rättspsykologisk kunskap inom dagens rättsväsende växer sig allt starkare. Att försöka definiera rättspsykologi är tämligen svårt då rättspsykologin är tillämpbar på en mängd olika områden. Rättspsykologin kan delas in i två huvudsakliga inriktningar, dels den del som berör de människor som kommer i kontakt med rättsväsendet men också rättsväsendet i sig, dels användandet av psykologi i rättsliga sammanhang.¹²⁰ Det förstnämnda tar sikte på, utifrån ett psykologiskt perspektiv, de människor som kommer i kontakt med rättsväsendet såsom poliser, åklagare och domare men också de som möter rättsväsendet mer sällan, såsom vittnen, brottsoffer och misstänkta gärningsmän. Det senare handlar om användandet av psykologisk kunskap i rättsliga sammanhang. Rättspsykologin handlar här om att applicera psykologisk kunskap och metod i hopp om att underlätta det arbete som rättsväsendet ställs inför. Det kan då handla om att underlätta det polisiära utredningsarbetet eller också ge understöd i domstolsförhandlingar. Den rättspsykologiska kunskapen kan komma till uttryck på olika sätt. Det kan exempelvis vara poliser och domare som fördjupat sig i rättspsykologisk kunskap eller också psykologer och forskare som arbetar inom rättsväsendet som använder sig av rättspsykologisk kunskap. Att säga att rättspsykologi handlar om att forska fram och omsätta psykologisk kunskap med relevans för rättsväsendet torde således vara en tämligen god förklaring.¹²¹

Som redan nämnts kan rättspsykologi användas på olika områden inom rättsväsendet. För att nämna några är vittnespsykologi, gärningsmannaprofilering och utredningspsykologi tre underområden där vittnespsykologi är den gren av

---

¹²⁰ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 16.

¹²¹ A st.

rättspsykologin som är av största intresse i detta examensarbete.¹²² Vittnespsykologin handlar främst om förhørs-och intervjumetodik men också om att värdera utsagor. Vittnespsykologin spelar således en stor roll i bedömningen av hur förhör med barn bör gå till och hur barns utsagor bör tolkas. En vital fråga är naturligtvis varför rättspsykologi är viktigt för rättsväsendet. För att kunna svara på denna fråga förutsätts en redogörelse för vad som kan anses utgöra rättspsykologisk kunskap. Med rättspsykologisk kunskap avses vetenskapligt prövad och etablerad kunskap.¹²³ Rättspsykologisk kunskap utgörs således *inte* av eget, löst tyckande och spekulationer. Vad som också är viktigt att klargöra är för vem den rättspsykologiska kunskapen är viktig. Den rättspsykologiska kunskapen är viktig genom alla led av rättsprocessen. Genom att använda sig av rättspsykologisk kunskap kan brottsutredningar bli betydligt mer effektiva och förhör utförda med psykologiskt grundad intervjumetodik kan i sin tur leda till mer korrekt utförda och tillförlitliga förhör. Polis och åklagare har ett utredningskrav, ett krav som ska säkerställa att den bevisning som läggs fram i domstol värderas på ett godtagbart sätt. Den rättspsykologiska kunskapen spelar här en central roll för att utredningen ska bli så bra som möjlig.¹²⁴ Användandet av rättspsykologisk kunskap har dock inte varit helt oproblematisk. Inte sällan har användandet av rättspsykologisk kunskap kritiserats och förespråkare förklarar detta med ett existerande attitydproblem hos jurister. En av de främsta förespråkarna inom rättspsykologi, Hugo Munsterburg, tog upp detta problem redan år 1908 då han beskrev att juristers attitydproblem till största del beror på att de ”go on thinking that their legal instinct and their common sense supplies them with all that is needed and somewhat more”.¹²⁵

Rättspsykologins framtida utmaningar är allt annat än ett fåtal, där en av de viktigaste handlar om samarbete. Ett samarbete mellan rättspsykologer och forskare från närliggande kunskapsområden, ett samarbete mellan

---

¹²² Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 17.

¹²³ A a s 16 ff.

¹²⁴ A a s 20.

¹²⁵ Munsterburg. *On the witness stand: Essays on psychology and crime*. S 11.

rättspsykologiska forskare och dess praktiker och ett samarbete mellan rättspsykologiska forskare och olika yrkesgrupper inom rättsväsendet. Många av de problem som rättspsykologer idag ställs inför idag kräver ett vidare samarbete mellan de olika vetenskapsgrenarna inom rättsväsendet, såsom rättspsykiatri, rättsfonetik, rättsmedicin och kriminologi. Rättspsykologiska forskare måste också skaffa sig bättre kunskap om vilka problem de olika yrkesgrupperna inom rättsväsendet möter. I många fall har rättspsykologer inte tillräckligt med kunskap om exempelvis polisiära utredningar och de problem som utredarna brottas med. Genom en ökad förståelse och djupare insikt i arbetet kan relevant och tillämpbar forskning genomföras. Detta gäller dock inte enbart polisiärt arbete utan även det arbete som åklagare, nämndemän, domare och advokater utövar. Detta skulle inte enbart generera relevant forskning utan även belysa vilka de vanligaste och svåraste problemen är respektive de problem som är mindre vanliga och mindre svåra. Också rättsväsendet har sina utmaningar, nämligen att bli bättre på att välkomna och knyta personer med rättspsykologisk kunskap till sin verksamhet. Det finns inte tillräckligt med rättspsykologer inom rättsväsendet. Då rättspsykologer faktiskt anlitas har detta oftast gjorts för sent då problem redan uppstått och inte då, som det borde, för att undvika att problem uppstår.¹²⁶

5.2 Barns kognitiva utveckling

5.2.1 Inledning

Barn som brottsoffergrupp är extra sårbar då de inte har samma kognitiva, sociala eller emotionella förutsättningar som vuxna har att hävda sitt brottsofferskap. Denna sårbarhet hänger inte sällan samman med beroende och lojalitet då förövaren oftast är en nära anhörig eller bekant. Barn har även svårare för att uttrycka sig verbalt om vad de varit med om och har en begränsad kunskap om vad som är rätt och fel. För att så långt som möjligt nå en rättssäker prövning vid misstänkta fall av sexualbrott mot barn krävs kunskap inom rättsväsendet om barns kognitiva förutsättningar och begränsningar, om de speciella förhållanden som råder när barn ska återberätta stressfyllda och traumatiska händelser men

---

¹²⁶ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 24 ff.

också om hur man bör genomföra intervjuer med barn.¹²⁷ I kommande avsnitt diskuteras sådana faktorer som är av essentiell karaktär vid förhör med barn och som kan påverka förståelsen för barns beteende vid en bevissituation; dels barns minnes- och språkutveckling, dels vilka svårigheter som kan uppstå när barn ska berätta om sexuella övergrepp.

5.2.2 Barns minnessystem

Vårt minne består av olika system som bidrar till att inkoda, lagra och hämta information. När man pratar om människans minnessystem pratar man oftast om det procedurella, det semantiska och det episodiska systemet, som alla tre fyller olika funktioner. Det procedurella minnessystemet består av inlärd information och automatiserade handlingar, såsom att cykla. Det procedurella minnessystemet är oftast inte tillgängligt för medvetandet efter det att man lärt sig ett visst beteende.¹²⁸ Till skillnad från det procedurella minnet är det semantiska minnet tillgängligt för medvetandet. Det semantiska minnessystemet består till största del av kunskapsinformation som dock inte kopplas till tid och sammanhang. Fördelen med det semantiska minnet är att det förändras allteftersom vi lär oss nya saker.¹²⁹ I det semantiska minnet produceras så kallade schematiska minnen som både kan vara positiva och negativa. När ett barn ska berätta om övergrepp de blivit utsatt för kan schematiska minnen bli problematiska. Eftersom det schematiska minnet innefattar ett generellt händelseförlopp kan ett barns berättelse, som bygger på schematiska minnen, framstå som generell och odetaljerad. Detta eftersom barnet berättar hur händelsen vanligtvis brukar utspela sig utan specifika detaljer. Om barnet berättar om händelser som ligger långt tillbaka i tiden är detta särskilt förekommande då det kan vara svårt för barnet att minnas specifika tillfällen och att binda detaljer och handlingar till rätt tillfälle. Även då ett barn vid upprepade tillfällen upplever en händelse av samma eller liknande karaktär, ökar sannolikheten för att schematiska minnen alstras. Yngre barn tenderar att vara mer

---

¹²⁷ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 291.

¹²⁸ Cederborg. *Barnintervjuer-vägledning vid utredningsarbete*. S 98.

¹²⁹ A st.

benägna att utveckla schematiska minnen än äldre barn.¹³⁰ Ett återberättande som bygger på schematiska minnen kan således få allvarliga konsekvenser vid bedömningen av barns trovärdighet om inte detta uppmärksammas.¹³¹

Till skillnad från det semantiska minnet är det i det episodiska minnet som information om upplevda händelser lagras och det går även att få fram information om vart en händelse ägde rum och under vilken tidsperiod. Dock är det episodiska minnet väldigt känsligt för förändringar vilket medför en risk för att tidigare information som lagrats går förlorad.¹³² Vid en förhörsituation har det visat sig oerhört viktigt att träna det episodiska minnet hos barn. Detta är en fas som domstolarna tycks ha visat lite intresse och förståelse för. I intervju med person XX framhålls att domstolarna gärna ”hoppas över” delen i förhöret som har med det episodiska minnet att göra. Person XX beskriver det som att ”*De vill gärna spola förbi det i rättegångar och kanske inte riktigt förstår varför man sitter och pratar om en fotbollsmatch i en kvart när man ska prata om vad som händer hemma. Det handlar om att barnet ska hamna i den episodiska minnesdelen av hjärnan. För att barnet ska hamna rätt när vi väl ska prata om det vi ska prata om så är detta en träning.*” Vidare uttrycker person XX att en anledning till varför domstolarna är så ointresserade kan bero på en kunskapsbrist, ”*[M]ycket tror jag handlar om att de inte förstår syftet. Förstår man inte och har inte kunskapen då kan jag förstå att man tycker att det är trams.*” Detta är ytterligare ett tecken på ett ökat kunskapsbehov inom domstolsväsendet angående barns kognitiva utveckling och förmågor.

5.2.3 Minnes- och språkutveckling hos barn

Barns minnesutveckling börjar redan vid fosterlivet. Redan innan födseln kan fostret känna igen ljud och under barnets första levnadsår sker sedan en betydande utveckling av barnets minnesfunktion; en utveckling som pågår under hela barndomen och fram till tolvårsåldern då barnet rent kognitivt minns som en

---

¹³⁰ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 294.

¹³¹ A st.

¹³² Cederborg. *Barnintervjuer-vägledning vid utredningsarbete*. S 99.

vuxen.¹³³ Vid cirka ett års ålder består barnets språkliga förmåga av ettordssatser och vid två års ålder börjar barnet att behärska två- eller flerordssatser och kan bemästra viss strukturell grammatik. Vid två års ålder har barnet ett utvecklat självbegrepp där barnet förstår att han eller hon är en egen individ skild från sin vårdnadshavare. Självbegreppet blir en framträdande referenspunkt då barnet i två-treårsåldern börjar organisera och lagra händelser i det episodiska minnet. Genom att barnets erfarenheter kopplas till ett självbegrepp ökar barnets förmåga att kommunicera verbalt med andra om vad han eller hon har varit med om. Språkutvecklingen, utvecklingen av självbegreppet och utvecklingen av minnesförmågan är med andra ord nära sammankopplade och beroende av varandra.¹³⁴

Vid tidig ålder kan barn svara på enkla frågor om en viss händelse som nyligen inträffat och relativt välstrukturerat återberätta en händelse som ligger nära i tiden. Även om yngre barns berättelser är kortare och generellt mindre informationsrika än äldre barns berättelser, tenderar de att hålla en relativt hög grad av korrekthet. Då barnet är omkring fyra år minns de alltmer även om minnet bevaras över kortare tidsrymder än hos en vuxen. Barn i denna ålder kan även återge känslor de upplevt i samband med en specifik händelse. Barnets förmåga att känna empati börjar även utvecklas i denna ålder. Att små barn har en sämre förmåga att organisera viss information visar sig tydligt när det kommer till att placera händelser i tid och rum.¹³⁵ Förmågan att ange händelser till tid och rum utvecklas först vid fyraårsåldern då barnet börjar förstå dåtid, nutid och framtid. Barn som är yngre än fyra år saknar förmåga att besvara frågor som är specificerade till tid och har svårigheter att placera en händelse till en viss tidpunkt samt när och hur många gånger en händelse inträffat. Vid fem-sjuårsåldern kan barn däremot återge information i en tidsmässig och kronologisk ordning på ett mer utvecklat sätt och i elva-tolvårsåldern har barnet i stort sett samma förmåga att minnas som en vuxen. Vad man däremot måste komma ihåg är att en elvaåring inte beter sig som en

---

¹³³ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 291.

¹³⁴ A a s 292.

¹³⁵ A st.

vuxen i en förhörssituation. Ända fram till barnet är i sexton-sjutton årsåldern är han eller hon mer påverkbar av andra människors uppfattningar än vad en vuxen är.¹³⁶

I skolåldern är barns språk relativt välutvecklat. När barn kan kommunicera med andra om sina erfarenheter kan de också lättare etablera varaktiga personliga minnen. Konversation kring en specifik händelse kan dock ha både positiva såväl som negativa effekter på minnes prestationen. En konversation kan dels bevara och stärka information från en händelse men kan också ändra den ursprungliga informationen om ny information från en annan källa tillkommer. Minnes prestationen har visat sig kunna påverkas både efter att en händelse inträffat men också under det att en händelse pågår.¹³⁷ Konversation under själva händelseförloppet har visat sig effektiv för minnes prestationen på så sätt att barns förståelse för vad som sker ökar om man pratar samtidigt, men också att barn har lättare för att fokusera om de får något berättat för sig samtidigt som en händelse äger rum.¹³⁸ Forskning utförd av Tessler och Nelson (1994) visar på just detta fenomen. Tessler och Nelson fann att treåringar som besökt ett museum med sin mamma, en vecka senare på en uppföljande intervju, kom ihåg de objekt som barnet och mamman pratat om bättre än de objekt de inte diskuterat.¹³⁹ Ytterligare forskning visar att barn som genomgått en läkarundersökning och fått den förklarad för sig under ingreppet kom ihåg händelsen bättre än de som inte fått ingreppet berättat för sig.¹⁴⁰ Ju äldre barnet blir desto troligare är det att dessa verktyg får en allt mindre positiv effekt på minnes prestationen. Detta beror på att äldre barn skapar sig egen kunskap om händelser. Yngre barn torde alltså i större utsträckning kunna dra nytta av konversation med en vuxen än äldre barn med

---

¹³⁶ Cederborg. *Barnintervjuer-vägledning vid utredningsarbete*. S 99.

¹³⁶ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 292.

¹³⁷ A a s 293 f.

¹³⁸ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 293 f.

¹³⁹ Tessler. & Nelson. *Making memories: The influence of joint encoding on later recall by young children*. S 307-326.

¹⁴⁰ Principe, Myers, Furtado, Meritt & Ornstein. *The relation between procedural information and young children's recall of an invasive medical procedure*.

mer kunskap. Ju mer kunskap ett barn har desto större möjlighet att ett återberättande innehåller fler detaljer.¹⁴¹

5.2.4 Sanning och lögn hos barn

Barn beskylls ibland för att blanda ihop verklighet med fantasi och för att överdriva när de återberättar en händelse.¹⁴² Ibland har det också yttrats att barn aldrig skulle ljuga om att ha blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp.¹⁴³ Dock har det visat sig att barn sinsemellan är bättre och mer tillförlitliga vid exempelvis iakttagande än vuxna. Detta beror oftast på att barn är mer uppmärksamma än vuxna. För en vuxen kan en viss händelse vara självklar medan den för ett barn är ny och intressant och lämnar därför ett större intryck på ett barn. Man skulle kunna uttrycka det som att där en vuxen endast ser, där upplever barnet. Kvaliteten på en utsaga behöver däremot inte vara bättre på grund av ett ökat intresse. Ett återberättande kommer i princip aldrig återspegla exakt vad som hänt utan kommer alltid innehålla rekonstruktioner av den verkliga händelsen. Däremot innebär inte detta att ett livligt intresse och ett rekonstruerat händelseförlopp inte går att lita på. Att barn har en livlig fantasi är nog ofrånkomligt.¹⁴⁴ När barn ska återberätta händelser kan det förekomma vissa överdrifter såsom en förstoring eller förminskning av den verkliga händelsen. Medvetenheten om att detta kan förekomma är således viktig vid bedömningen av barns utsagor.¹⁴⁵ När man talar om lögner hos barn bör detta göras med stor försiktighet. Inte sällan betraktas ofullständiga iakttagelser, bristfälliga minnesbilder eller livlig fantasi som lögner. När barn berättar något som faktiskt är oriktigt kan det för dem framstå som fullt verkligt. Detta torde inte anses som en lögn eftersom barnet inte medvetet berättar något oriktigt. Minnesvillor är inte heller ovanligt hos barn och betraktas även de som lögner. Merparten av barns minnesvillor beror på barns ringa förmåga att placera händelser i tid och rum. Något som hände förra veckan kan ett barn likväl prata om som om det hänt idag. Vad som också förekommer bland barn är så

---

¹⁴¹ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 293.

¹⁴² Wachtmeister. *För ung att tala sanning? Barn som vittnen*. S 30, 48-54.

¹⁴³ Wiklund. & Sjöström. *Svensk vittnespsykologi*. S 178.

¹⁴⁴ Wachtmeister. *För ung att tala sanning? Barn som vittnen*. S 18-24.

¹⁴⁵ A a s 30.

kallade fantasilögner där barnet känner ett behov av att synas och få uppmärksamhet. Det förefaller då att barn berättar saker som inte alls är sanna för att verka intressanta och för att väcka uppseende.¹⁴⁶ Fantasilögnerna bygger oftast på saker barnet sett, hört eller upplevt. Däremot är det sällan, om inte aldrig, som barn läser om, eller hör talas om, sexualbrott mot barn och saknar därför begrepp att berätta om sådana övergrepp. Att barn då istället använder sig av ord de behärskar för att berätta om vad de blivit utsatta för kan för en oerfaren person framstå som rent påhitt eller ett utfall av livlig fantasi.

Det händer även att barn berättar om någon annan som blivit utsatt för sexualbrott, exempelvis en fantasifigur, för att avleda uppmärksamhet från sig själv och för att undvika att känna exempelvis skam och rädsla. Det kan då bli enklare för barnet att anpassa sig till vardagen.¹⁴⁷ Det finns även de lögnerna som brukar kallas för aktiva lögnerna då barnet medvetet hittar på händelser för att exempelvis hämnas, för att vara elak eller för nöjets skull.¹⁴⁸

Något som också särskilt uppmärksammas vad gäller barn är risken för suggestibilitet. Suggestibilitet kan definieras som ”i vilken utsträckning en individ påverkas av interna och externa faktorer...”.¹⁴⁹ Suggestibiliteten kan i dessa fall innebära en extern påverkan från exempelvis föräldrar eller interna påverkningar där barnet har svårt att skilja mellan fantasi och verklighet. Suggestibiliteten varierar naturligt beroende på barnets ålder.¹⁵⁰ Vid en förhörssituation är det särskilt viktigt att vara uppmärksam på möjligheterna att barnet kan påverkas av ledande och suggestiva frågor. Risker för att suggestibiliteten ökar finns om viss tid har passerat sedan händelsen ägt rum och förhørsledaren återspeglar en auktoritär figur i barnets ögon där barnet känner sig tvungen att svara på de frågor som ställs.¹⁵¹ Då det kommer till sexualbrott mot barn kan en lögn få förödande konsekvenser. Att vara medveten om barns sätt att berätta och genom att vara

---

¹⁴⁶ Wachtmeister. *För ung att tala sanning? Barn som vittnen*. S 83-105.

¹⁴⁷ Kreyberg, Normann. *Barn och sexuella övergrepp*. S 48-54.

¹⁴⁸ Wachtmeister. *För ung att tala sanning? Barn som vittnen*. S 83-105.

¹⁴⁹ Christianson., & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 294.

¹⁵⁰ Brainerd. & Omstein. *Children's memory for witnessed events*.

¹⁵¹ Lamb, Sternberg, & Esplin. *Interviewing young victims of child maltreatment*.

uppmärksam på olika faktorer vid en förhörssituation torde utsagor från barn kunna hanteras på ett förhållandevis bra sätt.

5.3 Svårigheter för barnet att berätta

Att det kan föreligga svårigheter att berätta för någon att man blivit utsatt för våldtäkt och/eller sexuella övergrepp är ingen tvekan oavsett ålder. När barn blir utsatta för sexualbrott inom familjen är det inte sällan att det föreligger någon form av hot. Genom att tysta ner barnet tar förövaren överhanden och det är ofta som denna hotelse också är en del av själva övergreppet.¹⁵² Empiriska såväl som vetenskapliga studier visar att barn har stora svårigheter att berätta om de övergrepp de blivit utsatta för.¹⁵³ Det händer att barn endast berättar sekvenser av ett övergrepp vilket kan bero på ett antal orsaker. När barnet har en närstående relation till sin förövare förekommer det att barnet namnger någon annan istället för den riktiga förövaren av rädsla för vad som skulle kunna hända den närstående. Små barn förstår inte alltid att de blivit utsatta för brott på grund av bristande kunskap om sexualitet medan äldre barn kan undvika att berätta på grund av sin kunskap om att förövaren kan komma att straffas.¹⁵⁴ Det är inte heller ovanligt att barn växlar mellan att erkänna att de blivit utsatta för övergrepp och sedan tar tillbaka påståendet. Dessa förnekanden behöver inte betyda att påståendena varit falska utan kan istället vara ett resultat av hot eller en lojalitetskonflikt mellan barn och exempelvis föräldrar.¹⁵⁵ Andra gånger kan barnet känna egen skuld till det som hänt men också skam och rädsla för att inte bli betrodde.¹⁵⁶ Andra svårigheter för barn att berätta om vad de varit med om kan bero på barnets ålder. Barn i yngre åldrar kan ha svårigheter med att uttrycka sig verbalt och kan även ha begränsad förmåga att förstå allvaret i en viss händelse. Vidare kan det vid grova, upprepade övergrepp vara så att barn använder olika strategier för att distraherar sig själva, även kallat att dissociera sig; något som

---

¹⁵² Christianson. *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige- en kunskapsöversikt*. S 112 f.

¹⁵³ Hägglund, Lidgren, Petterson. *Utsatta och sårbara brottsoffer*. S 245 f.

¹⁵⁴ Christianson. *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige- en kunskapsöversikt*. S 112. Se även Hägglund, Lidgren, Petterson. *Utsatta och sårbara brottsoffer*. S 245 f.

¹⁵⁵ Kreyberg Normann. *Barn och sexuella övergrepp*. S 60-61.

¹⁵⁶ Christianson, & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 300 f.

Se även Hägglund, Lidgren, Petterson. *Utsatta och sårbara brottsoffer*. S 245 f.

oftast sker omedvetet.¹⁵⁷ Forskarna Svedin och Back upptäckte detta fenomen då en femårig pojke utsatts för ett flertal grova, upprepade sexuella övergrepp. Genom inspelat bevismaterial från övergreppen kunde Svedin och Back vittna om hur pojken under övergreppen läste serietidningar och sjöng, vilket kunde vara ett sätt för pojken att dissociera sig, dvs. när pojken sedan intervjuades om övergreppen kunde han inte minnas att han någonsin blivit utsatt för några sexuella övergrepp.¹⁵⁸

Av det som nu nämnts kan det förklaras varför en del fall aldrig når rättsväsendets kännedom; därför att svårigheterna för barn att berätta om sexuella övergrepp är många. Av det som tidigare nämnts angående lögn hos barn kan det också konstateras att det förmodligen är vanligare att barn ljuger om att *inte* ha blivit utsatt för sexualbrott snarare än att det faktiskt inträffat. Detta på grund av bland annat förekomsten av skam-och skuld känslor där barnet känner sig skyldig till det sexuella övergreppet varför det kan förekomma att barn undanhåller information eller förnekar att det någonsin hänt.¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*, s 300 f.

¹⁵⁸ Svedin, & Back. *Varför berättar dem inte: Om att utnyttjas i barnpornografi*. S 54 ff. Se även Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 300.

¹⁵⁹ Christianson. & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 301.

Del III

6 Empirisk undersökning

6.1 Inledning

Av det som examensarbetet nu presenterat om bevisvärdering av barns muntliga utsagor kan konstaterats att bevisvärderingen, trots Högsta domstolens kriterier för hur bevisvärderingen av muntliga utsagor bör gå till, sannolikt är både individ- och kontextbaserad. En kontext som framstår som vanligt förekommande i mål om sexualbrott mot barn är att målet inte bara rör en åtalpunkt utan två eller flera och att åtalpunkterna därför bedöms av domarna med vetskap om de andra åtalpunkterna. Om flera brott begåtts må åtal för samtliga brotten, enligt 19 kap 6 § RB, upptagas av den rätt som är behörig att upptaga något av brotten. Som huvudregeln ska den domstol som är behörig att döma handlägga samtliga åtalpunkter enligt 45 kap 3 § RB. Med beaktande av att kumulation av åtal regelmässigt sker finns det anledning att uppmärksamma kanadensisk forskning¹⁶⁰ som indikerar att handläggning av flera åtalpunkter leder till att den tilltalade oftare döms för det den står åtalad för än när samma åtalpunkter prövas separat. Bevisningen har i dessa fall uppfattats som starkare och gett ett mindre fördelaktigt intryck av den tilltalade. Dessa tendenser visade sig särskilt då åtalpunkterna avsåg liknande brottsrubriceringar och innefattade liknande bevisning.¹⁶¹ Forskning på området visar olika effekter av att handlägga flera åtalpunkter samtidigt. Bland annat fann forskarna Bordens och Horowitz (1983) att den tilltalade döms mer frekvent för den första åtalpunkten istället för den andra vid hanteringen av flera åtalpunkter. Greene och Loftus (1985), Kerr och Sawyers (1979) och Tanford och Penrod (1982) upptäckte däremot att föreningen av åtalpunkter ökade antalet fällande domar oavsett vad den tilltalade stod åtalad för.¹⁶² Ovan nämnda forskning har haft vuxna som målgrupp. Det saknas således

---

¹⁶⁰ Tanford., Penrod., Collins. *Decision Making in Joined Criminal Trials: The Influence of Charge Similarity, Evidence Similarity, and Limiting Instructions.*

¹⁶¹ A a s 320.

¹⁶² A a s 322.

empiriska undersökningar som behandlar hur värderingen av barns utsagor påverkas av att den tilltalade är åtalad på en eller två åtalpunkter. Därav föddes intresset att undersöka ämnet vidare med avseende på hur detta påverkar värderingen av barns utsagor i sexualbrottmål.

Syftet med denna studie var således att undersöka om juristdomares och nämndemäns bevisvärdering och beslut i skuldfrågan påverkades av antalet åtalpunkter då de avsåg liknande brott, nämligen våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn. Nämndemän saknar i regel juridisk utbildning men har makt att döma i brottmål vilket gör denna grupp intressant. I enlighet med den forskning som beskrivits ovan förväntades dels:

- Att ett barns utsaga som bedömdes med vetskap om ytterligare en åtalpunkt skulle bedömas som mer tillförlitlig än ett barns utsaga som bedömdes utan sådan kunskap, dels
- Att utsagor som bedömdes med vetskap om ytterligare en åtalpunkt oftare skulle leda till fällande domar än utsagor som bedömdes utan sådan vetskap.

6.3 Design

Studien genomfördes som ett kvasiexperiment med en mellangrupsdesign där deltagare fördelades till två grupper där den ena gruppen erhöll en stämningsansökan med två åtalpunkter (experimentgruppen) medan den andra gruppen erhöll en stämningsansökan med en åtalpunkt (kontrollgruppen). I studien utgjordes den *oberoende variabeln*, dvs. det man vill manipulera, av antalet åtalpunkter. Den *beroende variabeln*, är det man vill se en effekt av. I denna studie förekommer fler än en beroende variabel. Bedömningen av målsägandens utsaga utifrån Högsta domstolens kriterier: detaljrik, levande, logisk, sammanhängande, klar, tillförlitlig och trovärdig kan alla ses som beroende variabler. Härutöver utgör också beslut i skuldfrågan en beroende variabel.

6.3.1 Deltagare och procedur

Deltagarna var elva juridiskt skolade domare och nio nämndemän. Av juristdomarna var åtta män och tre var kvinnor. Av nämndemännen bestod deltagarantalet av sex män och tre kvinnor. Samtliga svenska tingsrätter såväl som nämndemännens riksförbund kontaktades via mejl eller telefon för att på så sätt öka möjligheterna till ett stort deltagarantal. Deltagarna som tackade ja till att delta i studien fördelades därefter till en av de två betingelserna (en eller två åtalpunkter) i en matchande randomisering för att se till att både nämndemän och juristdomare hamnade i respektive betingelse. Totalt kontaktades uppskattningsvis 80 st domare varav 20 valde att delta.

6.3.2 Material

Materialet som användes bestod av stämningsansökningar innehållande en (för kontrollgruppen) respektive två (för experimentgruppen) åtalpunkter. Vidare erhöll alla deltagare tre olika förhör, ett med målsäganden, ett med den tilltalade och ett med målsägandens mamma. Avslutningsvis tilldelades alla deltagare en svarsenkät som var identisk till sitt innehåll förutom att experimentgruppen fick besvara frågor om ytterligare en åtalpunkt, närmare bestämt sexuellt övergrepp mot barn. Sexuellt övergrepp mot barn och våldtäkt mot barn är två närliggande brott som inte sällan förekommer vid samma rättsliga process.¹⁶³ Eftersom forskning¹⁶⁴ på området antyder att risken för fällande dom ökar då det rör sig om mer än en åtalpunkt, och däribland då åtalpunkterna avser liknande brott, föreföll det naturligt att dessa två brott skulle ingå i undersökningen.

6.3.2.1 Stämningsansökningarna

Stämningsansökningarna innehöll exakt samma information förutom att antalet åtalpunkter skiljde sig åt, dvs en respektive två åtalpunkter. Innehållet i stämningsansökningarna var fabricerade men inspiration hämtades från verkliga

---

¹⁶³ Se bland annat Mål B 8128-15, dom meddelad i Sollentuna 2016-02-19. Mål B 1775-08, dom meddelad i Stockholm 2008-04-30. RH 1994:43. Mål B 5680-14. Dom meddelad av Högsta domstolen i Stockholm 2015-06-12.

¹⁶⁴ Tanford., Penrod., Collins. *Decision Making in Joined Criminal Trials: The Influence of Charge Similarity, Evidence Similarity, and Limiting Instructions.*

fall. Stämningens ansökningarna bestod av den tilltalades namn (Anders Jonsson), personuppgifter, bostadsuppgifter samt uppgifter tillhörande den tilltalades försvarsadvokat. Vidare framgick även uppgifter om målsägande som gick under sekretess (målsägande A) samt dennes målsägandebiträde (Anna Bengtsson). Åklagarens gärningsbeskrivning angående våldtäkt mot barn framkom i den ena stämningens ansökan samt sexuellt övergrepp mot barn och våldtäkt mot barn i den andra stämningens ansökan. Gärningsbeskrivningen för våldtäkt mot barn såg ut enligt följande:

” Anders Jonsson har mellan perioden 1 januari 2015 och 31 maj 2015 i den gemensamma bostaden på Ankargatan 23 i Göteborg genom våld tvingat sin styvdotter (A, född 2009) till samlag. Våldet har bestått i att Anders Jonsson tyngt ner målsäganden med sin kroppsvikt och på så sätt förhindrat målsäganden från att röra sig. Anders Jonsson har tagit av målsäganden hennes trosor och särat på hennes ben och sedan fört in sin penis i målsägandens underliv. Anders Jonsson har även berört målsäganden underliv med sina fingrar.”

Gärningsbeskrivningen för sexuellt övergrepp mot barn löd:

”Anders Jonsson har mellan perioden oktober 2014 och december 2014 i den gemensamma bostaden på Ankargatan 23 i Göteborg vidrört sin styvdotter A:s (född 2009) könsorgan genom att föra ner handen innantills för A:s trosor. Gärningen har ägt rum i vardagsrummet när A och Anders Jonsson suttit i soffan och tittat på TV.”

Aktuella lagrum för varje gärning presenterades, dvs. 6 kap. 4 § 1 st BrB respektive 6 kap. 6 § 1 st BrB. I stämningens ansökningarna framkom slutligen vilken bevisning som skulle presenteras vilket bestod enbart av muntlig bevisning i form av målsägandeförhör, förhör med den tilltalade samt förhör med målsägandens mamma.

6.3.2.2 Förhören

För att studien skulle återspegla verkligheten till största möjliga grad återgavs ett förhör med målsäganden på ett Barnhus där en polis deltog vid förhöret. En konversation i dialogform ägde rum mellan polis och målsäganden. Inspiration

hämtades från verkliga fall men också från Ann-Christin Cederborgs bok, *Barnintervjuer- vägledning vid utredningsarbete*, som beskriver hur ett barnförhör bör gå till utifrån NICHD:s riktlinjer. Förhören med den tilltalade, Anders Jonsson, och målsägandens mamma innefattade yttranden om de påstådda gärningarna och även dessa förhör inspirerades av verkliga fall för att motsvara verkligheten på bästa sätt.

6.3.2.3 Svarsenkäten

Efter att deltagarna tagit del av stämningsansökan fick de svara på svarsenkäten som inleddes med frågor om ålder, kön och yrke. Yrkesfrågan bestod av två alternativ, juristdomare eller nämndeman. Vidare innehöll svarsenkäterna identisk information förutom att deltagarna som ingick i kontrollgruppen fick bedöma en åtalspunkt medan experimentgruppen fick bedöma två åtalspunkter. De deltagare som ingick i experimentgruppen fick således två svarsenkäter, en för respektive åtalspunkt, där samma frågor ställdes två gånger. Frågorna skulle betygsättas utifrån en 10-siffrig skala (1-10) där 1 motsvarade *"inte alls"* och 10 motsvarade *"helt och hållet"*, exempelvis var utsagan *"inte alls tillförlitlig"* eller *"helt och hållet trovärdig"*.

Frågorna som ställdes var följande:

- Hur detaljrik är utsagan?
- Hur levande är utsagan?
- Hur logisk är utsagan?
- Hur sammanhängande är utsagan?
- Hur klar är utsagan?
- Hur tillförlitlig anser du målsägande A:s utsaga är?
- Hur trovärdig anser du målsägande A är?

Deltagarna skulle sedan ta ställning i skuldfrågan och således avgöra om den tilltalade skulle fällas eller frias baserat på sina svar på ovanstående frågor.

6.3.3 Etiska överväganden

Undersökningen har präglats av de fyra forskningsetiska principerna: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.¹⁶⁵ För den empiriska undersökningen tillfrågades alla deltagare via mejl om intresset att delta. Deltagandet har således varit frivilligt och man har haft rätt att neka deltagande samt att avsluta det när som helst under studiens gång. Syftet med undersökningen presenterades utan att tillkännage för mycket av vad studien omfattade. Mer specifikt informerades deltagarna om att undersökningen avsåg bevisvärdering av barns muntliga utsagor vid misstänkta fall av sexualbrott. I det mejl som skickades ut till samtliga deltagare framgick att undersökningen var anonym. I den studie som nu gjorts har vidare inga personliga uppgifter utöver ålder, kön och yrke tagits emot. Deltagarna blev även informerade om att deras svar endast användes i syfte att ingå i studien för detta examensarbete.

6.3.4 Resultat förstudie

För att utvärdera materialet som tagits fram till undersökningen dels vad gällde dess innehåll och dels vad gällde dess avsedda effekter genomfördes en förstudie. Urvalet av deltagare bestod av juridikstudenter som befann sig i slutet av sin utbildning på juristprogrammet. De hade således läst både straffrätt och processrätt vilket innebar att de var bekanta med företeelsen bevisvärdering i brottmål. Deltagarna läste dels kursen Rättshistoria och allmän rättslära, dels fördjupningskursen Brott och brottmål. Studenterna tillfrågades dels i klassrum, dels via mejl om att medverka i undersökningen varav samtliga studenter som tillfrågades valde att delta. Den metod som användes vid valet av deltagare kallas för bekvämlighetsurval och innebär att man väljer deltagare som finns tillgängliga i ens omgivning, såsom studenter.¹⁶⁶ Antalet deltagare som deltog var 28 stycken där tretton stycken ingick i experimentgruppen och femton stycken i kontrollgruppen. Totalt deltog 12 män och 16 kvinnor. Medelåldern för samtliga

---

¹⁶⁵ Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. S 7-14.

¹⁶⁶ Borg. & Westerlund. *Statistik för beteendevetare*. S 24.

deltagare var 24,536 där medelåldern för de manliga deltagarna var 24,583 och för de kvinnliga deltagarna 24,500.

Nedan presenteras huvudresultaten för förstudien. Inledningsvis görs en redogörelse av resultaten för Högsta domstolens bedömningskriterier såsom de framkommit i undersökningen varefter resultat i beslutsfrågan presenteras. Följande statistiska mätningar har framställts av handledare Moa Lidén.

Juridikstudenterna som fick bedöma två åtalspunkter bedömde målsägandeutsagan (vad gäller den misstänkta våldtäkten) som mer detaljrik, levande, logisk, sammanhängande och klar. De bedömde även att målsägande A:s utsaga var mer tillförlitlig och målsägande A mer trovärdig.

Tabell 1. Skattningar av samtliga bedömningskriterium utifrån antalet åtalspunkter.

Antal åtalspunkter	Bedömningskriterium						
	Detaljrik	Levande	Logisk	Sammanhängande	Klar	Tillförlitlighet	Trovärdighet
1	5,1	5,1	7,1	6,9	6,0	5,8	5,8
2	5,8	6,4	7,3	7,0	6,6	7,3	7,6

Med ett t-test för två oberoende stickprov erhöles en signifikant skillnad i juridikstudenternas skattningar av hur levande målsägandeutsagan var beroende av hur många åtalspunkter juridikstudenterna hade bedömt, $t(25) = -2.098$, $p < .05$. Juridikstudenter som hade bedömt två åtalspunkter bedömde att målsägandeutsagan var mer levande ($M = 6,385$) än juridikstudenter som endast hade bedömt en åtalspunkt ($M = 5,0714$). Utöver detta fanns en signifikant skillnad i juridikstudenternas skattningar av målsägandens trovärdighet beroende av antalet åtalspunkter de hade bedömt, $t(26) = -2.554$, $p < 0.05$. Juridikstudenter som hade bedömt två åtalspunkter uppfattade målsäganden som mer trovärdig än de juridikstudenter som endast bedömt en åtalspunkt.

Tabell 2. Beslut i skuldfrågan utifrån antalet åtalspunkter.

Antal åtalspunkter	Beslut i skuldfrågan	
	Fälla	Fria
1	4	11
2	7	6

Av juridikstudenterna som bedömde två åtalspunkter ville flera fälla, 53,8 % (7 av 13) än av juridikstudenterna som bedömde en åtalspunkt 26,7 % (4 av 11). Denna skillnad var inte signifikant, $\chi^2(1) = 2,157$, $p = .142$; ns.

Tabell 3. Spridning i deltagarnas skattningar utifrån beslut i skuldfrågan.

Beslut	Bedömningskriterium													
	Detaljrik		Levande		Logisk		Sammanhängande		Klar		Tillförlitlighet		Trovärdighet	
	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max
Fria	2	8	2	8	2	10	2	10	3	10	3	9	4	9
Fälla	4	8	3	8	3	9	3	9	2	9	4	9	4	9

Deltagarnas skattningar av bedömningskriterierna uppvisade relativt stor spridning. Bland de deltagare som ville fälla för våldtäkt fanns det t.ex. deltagare som gav målsägandetsagan en 2:a i klarhet, medan andra gav en 9:a i klarhet. Skattningarna i denna grupp spred sig på liknande sätt för samtliga övriga kriterier, nämligen hur logisk och sammanhängande (lägsta 3 högsta 9) samt hur levande (lägsta 3 högsta 8) utsagan var. Vad gällde tillförlitlighets – och trovärdighetsbedömningarna fanns även här en relativt stor spridning (lägsta 4 högsta 9). I gruppen av deltagare som ville fria fanns likartade, om än inte identiska, spridningar.

Det fanns inte några signifikanta effekter av juridikstudenternas kön på deras skattningar av respektive bedömningskriterium, $p = .307$;ns (detaljriktedom), $p = .974$;ns (levande), $p = .357$;ns (logisk), $p = .280$;ns (sammanhängande) eller på deras bedömningar av målsägandetsagens tillförlitlighet ($p = .852$;ns) och

målsägandes trovärdighet ($p = .500;ns$). Det fanns inte heller någon signifikant effekt av deltagarens ålder på viljan att döma den misstänkte ($p = .874;ns$).

Trots att samtliga juridikstudenter låg nära varandra i ålder (lägst 22 och högst 29), delades de upp i två grupper, 1) deltagare under 25 år och 2) deltagare 25 år eller över, för att testa eventuella effekter av ålder på deras svar. Deltagarnas ålder hade inte några signifikanta effekter på deras skattningar av respektive bedömningskriterium, $p = .142;ns$ (detaljrikiedom), $p = .065;ns$ (levande), $p = .776;ns$ (logisk), $p = .453;ns$ (sammanhängande) eller på deras bedömningar av målsägandets tillförlitlighet ($p = .967;ns$) och målsägandes trovärdighet ($p = .595;ns$). Det fanns inte heller någon signifikant effekt av deltagarens ålder på viljan att döma den misstänkte ($p = .874;ns$).

De slutsatser som kan dras av förstudien är att resultaten låg i linje med hypotesen då fler juridikstudenter som tog del av två åtalspunkter valde att fälla den tilltalade än de juridikstudenter som bedömde en åtalspunkt, trots att skillnaden här inte var signifikant. Att skillnaden inte var signifikant kan bero på att förstudien omfattades av ett relativt litet stickprov. Med ett större antal studiedeltagare hade förmodligen denna skillnad blivit signifikant. Vidare kan konstateras att de individuella skillnader som fanns förmodligen berodde på andra faktorer än kön och ålder. Vilka dessa faktorer är specifikt kan denna studie inte ge några tydliga svar på eftersom några ytterligare personlighetsfaktorer inte undersökts. En möjlig förklaring är dock att studiedeltagarna använt skalan från 1-10 på olika sätt, dvs. trots att skalans värden förklarades betyder exempelvis en 3:a i detaljrikiedom olika beroende på vem som bedömer detaljkriteriet. För en person kan en 3:a innebära att utsagan är detaljfattig medan det för en annan kan innebära att utsagan är relativt detaljrik. Det skulle således innebära att två personer som egentligen delar samma åsikt bedömer en utsaga på olika sätt. Vidare finns det en möjlighet att Högsta domstolens bedömningskriterier innehar en viss flexibilitet, dvs. huruvida en utsaga exempelvis beskrivs som detaljrik är beroende av vem som värderar utsagan. Detta skulle i sin tur kunna indikera att Högsta domstolens bedömningskriterier är beroende av vem som bedömer en utsaga snarare än utsagans innehåll.

6.3.5. Resultat domarstudie

Resultaten visar att domare som bedömde två åtalspunkter generellt sett skattade utsagan (vad avser våldtäkten) högre än domare som endast bedömde en åtalspunkt. Detta gällde för samtliga kriterier, se tabell 1 nedan. Samtliga statistiska uträkningar har gjorts av handledare Moa Lidén.

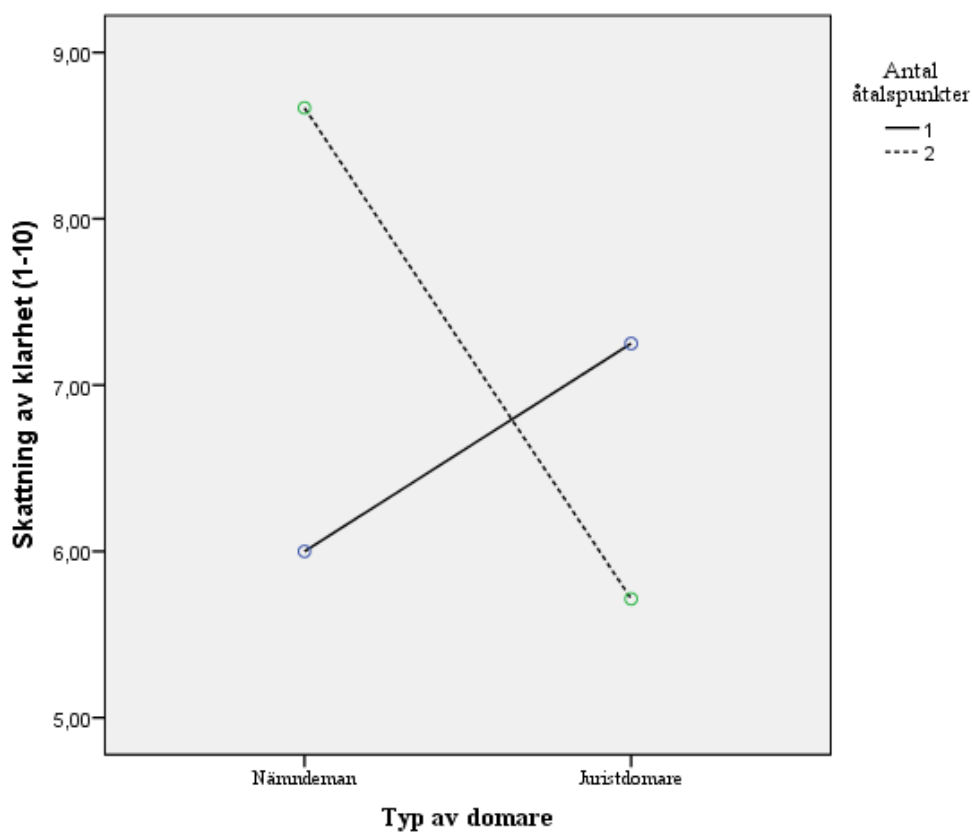
Tabell 1. Skattningar av samtliga bedömningskriterium utifrån antalet åtalspunkter.

Antal åtalspunkter	Bedömningskriterium						
	Detaljrik	Levande	Logisk	Sammanhängande	Klar	Tillförlitlighet	Trovärdighet
1	4,2	4,4	6,5	5,7	6,0	6,5	6,9
2	5,5	5,8	6,6	6,2	6,6	7,0	7,4

Trots att domare som bedömde två åtalspunkter generellt sett skattade utsagan högre på samtliga kriterier var dessa skillnader inte signifikanta, $t(18) = -1.473$, $p = .158$; ns (detaljrik), $t(18) = -1.342$, $p = .196$; ns (levande), $t(18) = -.107$, $p = .916$; ns (logisk), $t(18) = -.525$, $p = .606$; ns (sammanhängande), $t(18) = -.745$, $p = .466$; ns (klar), $t(18) = .464$, $p = .648$; ns (tillförlitlighet), $t(18) = -.554$, $p = .586$; ns (trovärdighet). Detta föranledde en djupare analys där svaren även analyserades utifrån vilken typ av domare (juristdomare eller nämndeman) som hade gjort bedömningarna. Med en flervägs oberoende ANOVA erhöles en signifikant huvudeffekt av vilken typ av domare som gjort bedömningarna, $F(7,10) = 4.513$, $p = .016$. Det fanns även flera signifikanta interaktionseffekter, dvs. där både antalet åtalspunkter och typen av domare inverkade på resultatet. Dessa interaktionseffekter demonstreras i figurerna nedan.

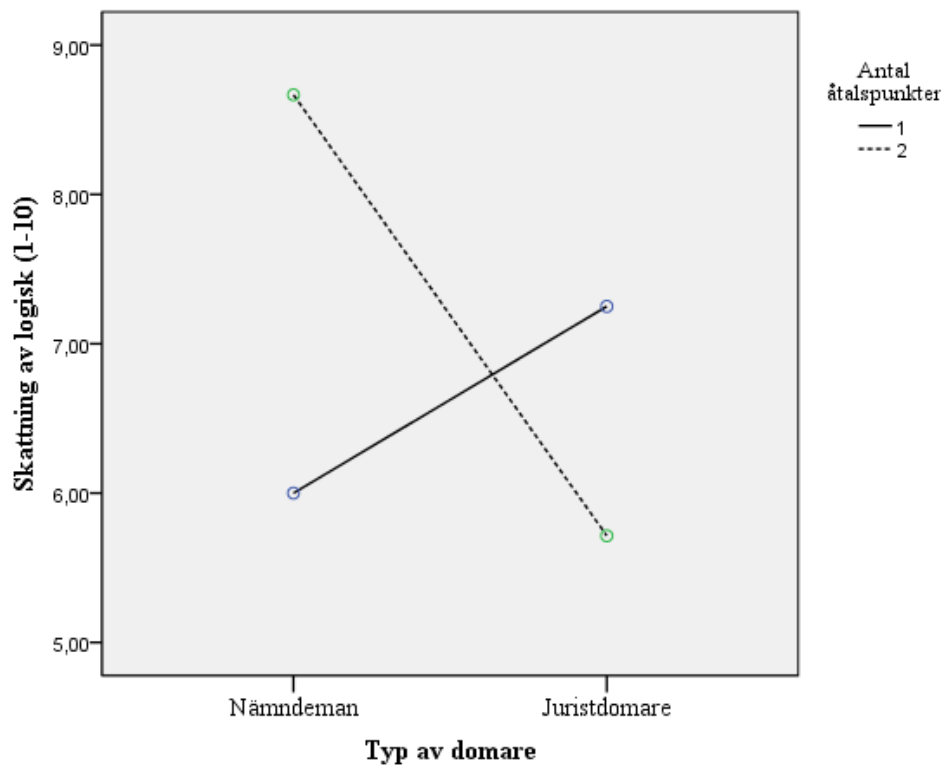
Figur 1 visar en signifikant interaktionseffekt på skattningen av klarhet, $F(1,16) = 10.368$ $p = .005$. Denna interaktionseffekt innebär att nämndemän som bedömde två åtalpunkter ansåg att utsagan var klarare än nämndemän som bedömde en åtalpunkt. Trenden var dock den motsatta för juristdomare, där juristdomarna som bedömde en åtalpunkt ansåg att utsagan var klarare än juristdomare som bedömde två åtalpunkter.

Figur 1. Skattning av klarhet utifrån antalet åtalpunkter och typ av domare

Figur 2 visar en signifikant interaktionseffekt på skattningen av hur logisk utsagan var, $F(1,16) = 5.567$ $p = .031$. Interaktionseffekten innebär att nämndemän som bedömde två åtalpunkter ansåg att utsagan var mer logisk än nämndemän som bedömde en åtalpunkt. Trenden var dock den motsatta för juristdomare, där juristdomarna som bedömde en åtalpunkt ansåg att utsagan var mer logisk än juristdomare som bedömde två åtalpunkter.

Figur 2. Skattning av hur logisk utsagan var utifrån antalet åtalpunkter och typ av domare

Beslut i skuldfrågan

Resultaten visar att det var marginellt fler domare (4 totalt) som bedömde två åtalspunkter som ville döma för våldtäkt jämfört med domare som endast bedömde en åtalspunkt (där 3 ville döma för våldtäkt), se tabell 2 nedan.

Tabell 2. Beslut i skuldfrågan utifrån antalet åtalspunkter.

Antal åtalspunkter	Beslut i skuldfrågan	
	Fälla	Fria
1	3	7
2	4	6

Denna skillnad var inte signifikant, $\chi^2(1) = .639$ $p = .500$. Även vad gäller deltagarnas beslut i skuldfrågan genomfördes en analys som tog hänsyn till både antalet åtalspunkter och vilken typ av domare som gjort bedömningarna. Som framgår av tabell 3 nedan var dömandefrekvensen för nämndemän generellt sett högre än för juristdomare, både då de bedömde en åtalspunkt och två åtalspunkter. Resultaten indikerar även att antalet åtalspunkter påverkade nämndemän och juristdomare på olika sätt. Bland nämndemän som bedömde en åtalspunkt var friandefrekvensen (66.67 %) högre än dömandefrekvensen (33.33 %) medan det motsatta var fallet bland nämndemän som bedömde två åtalspunkter där dömandefrekvensen (66.67 %) var högre än friandefrekvensen (33.33 %). Antalet åtalspunkter hade dock inte samma (motsatta) effekt på juristdomare där två åtalspunkter endast ledde till en något högre dömandefrekvens (jämför 25 % för 1 åtalspunkt och 28.57 % för två åtalspunkter) och en något lägre friandefrekvens (jämför 75 % för 1 åtalspunkt och 71.43 % för två åtalspunkter).

Tabell 3. Dömande-och friandefrekvenser utifrån antalet åtalspunkter och typ av domare.

Antal åtalspunkter	Typ av domare	Dömandefrekvens	Friandefrekvens
1	Nämndeman	33.33 % (2 av 6)	66.67 % (4 av 6)
2	Nämndeman	66.67 % (2 av 3)	33.33 % (1 av 3)
1	Juristdomare	25 % (1 av 4)	75 % (3 av 4)
2	Juristdomare	28.57 % (2 av 7)	71.43 % (5 av 7)

Skillnaderna mellan dömande- och friandefrekvenserna som ett resultat av antalet åtalspunkter och typ av domare var inte signifikanta, $\chi^2(1) = .079$ $p = .778$;ns och $\chi^2(1) = 1.270$ $p = .260$;ns.

Ytterligare individfaktorer

Deltagarnas skattningar av bedömningskriterierna uppvisade relativt stor spridning, se tabell 4 nedan. Bland deltagarna som ville fria den tilltalade fanns det deltagare som gav målsägandeutsagan en 1:a i hur levande den var medan andra gav en 9:a för samma kriterium. Bland deltagarna som ville fälla den tilltalade varierade skattningen av detaljriktedom mellan 3 och 8.

Tabell 4. Spridning i deltagarnas skattningar utifrån beslut i skuldfrågan.

Beslut	Bedömningskriterium													
	Detaljrik		Levande		Logisk		Sammanhängande		Klar		Tillförlitlighet		Trovärdighet	
	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max
Fria	2	7	1	9	3	9	2	9	2	9	2	9	4	9
Fälla	3	8	4	8	5	10	5	10	6	8	8	10	8	10

Utöver den analys som beaktar vilken typ av domare som gjort bedömningarna, genomfördes även analyser som tog hänsyn till deltagarnas kön och ålder som möjliga förklaringar till dessa skillnader. Antalet manliga deltagare var totalt 14 varav 8 var juristdomare och 6 var nämndemän. Vidare deltog totalt 6 kvinnor varav 3 var juristdomare och 3 var nämndemän. Medelåldern för samtliga deltagare var 51,800. Medelåldern för samtliga män var 55,287. Medelåldern för

samtliga kvinnor var 43,667. Tabell 5 nedan illustrerar att manliga domare generellt sett gav högre skattningar på samtliga kriterier.

Tabell 5. Skattningar av bedömningskriterium utifrån deltagarnas kön.

Kön	Bedömningskriterium						
	Detaljrik	Levande	Logisk	Sammanhängande	Klar	Tillförlitlighet	Trovärdighet
Man	5.29	5.64	7.00	6.50	6.71	7.00	7.79
Kvinna	3.83	3.83	5.50	4.67	5.33	6.17	5.67

Med ett t-test för två oberoende stickprov erhöles en signifikant effekt av domarnas kön på deras skattningar av målsägandes trovärdighet, $t(18) = 2.469$ $p = .024$. Manliga domare bedömde målsägande som mer trovärdig ($M = 7.786$) än kvinnliga domare ($M = 5.667$). I övrigt fanns det inte några signifikanta effekter av domarnas kön på deras skattningar av respektive bedömningskriterium, $p = .148$;ns (detaljriktedom), $p = .122$;ns (levande), $p = .135$;ns (logisk), $p = .071$;ns (sammanhängande), $p = .114$ (klar) eller på deras bedömningar av målsägandeutsagans tillförlitlighet, $p = .484$;ns.

Deltagarnas kön hade inte någon signifikant effekt på deras beslut i skuldfrågan, $\chi^2(2) = .260$ $p = .354$. Deltagarna delades vidare upp i tre åldersgrupper: 1) 28-45 år, 2) 45-60 år och 3) 61-79 år, för att testa eventuella effekter av ålder på deras svar. Deltagarnas ålder hade inte några signifikanta effekter på deras skattningar av bedömningskriterierna, $p = .277$; ns (detaljriktedom), $p = .241$;ns (levande), $p = .287$;ns (logisk), $p = .106$;ns (sammanhängande), $p = .280$;ns (klar) eller på deras skattningar av utsagans tillförlitlighet, $p = .303$;ns eller målsägandes trovärdighet, $p = .218$;ns. Inte heller deltagarnas beslut i skuldfrågan påverkades signifikant av deras ålder, $\chi^2(2) = .952$ $p = .621$.

6.3.5.1 Diskussion

Syftet med studien var att undersöka dels om ett barns utsaga som bedömdes med vetskap om ytterligare en åtalspunkt skulle bedömas som mer tillförlitlig än ett barns utsaga som bedömdes utan sådan kunskap, dels att utsagor som bedömdes med vetskap om ytterligare en åtalspunkt oftare skulle leda till fällande domar än utsagor som bedömdes utan sådan vetskap. Resultatet för skattningar av samtliga bedömningskriterium utifrån antalet åtalspunkter (tabell 1) indikerar att det icke-signifikanta resultatet sannolikt beror på det begränsade stickprovet. Den deskriptiva statistiken antyder dock på att en undersökning med ett större antal domare troligtvis skulle resultera i signifikanta skillnader. Vidare visar resultatet angående beslut i skuldfrågan utifrån antalet åtalspunkter (tabell 2) att antalet åtalspunkter har en större effekt på nämndemän än på juristdomare. Antalet åtalspunkter tycks för nämndemän vara en avgörande del medan det för juristdomare endast verkar leda till en något starkare tendens att döma den tilltalade. Detta kan bero på en rad olika faktorer som denna studie dock inte behandlat.

Givet det begränsade stickprovet är det mer angeläget att fokusera på de generella trender som förekommer och inte nödvändigtvis resultatet av signifikansprövningarna. Det begränsade stickprovet påverkar studiens tyngdkraft och resulterar i en sämre förmåga att upptäcka effekter som möjligtvis skulle förekommit om stickprovet varit mer omfattande.¹⁶⁷ Att fästa för stor vikt vid signifikansprövningen skulle kunna leda till en ökad risk för typ II fel, dvs. att felaktigt behålla nollhypotesen när det i själva verket är alternativhypotesen som är sann. Att vissa skillnader inte var signifikanta påkallar en viss försiktighet vid tolkningen av resultatet. Givet ovan förda argument kommer ändå (även de icke signifikanta) trendernas möjliga implikationer att diskuteras.

Resultatet för deltagarnas skattningar av samtliga bedömningskriterium utifrån antalet åtalspunkter visade sig stämma överens med vad forskning på området

---

¹⁶⁷ Fields. *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. S 69.

antyder. Domare som bedömde två åtalspunkter skattade generellt målsägandeutsagan högre på samtliga kriterier, även om dessa skillnader inte var signifikanta. Detta tyder på att antalet åtalspunkter påverkar domares bedömning av målsägandeutsagans tillförlitlighet, trots att bedömningarna ska vara fristående. Vidare uppdagades en trend bland domare som med vetskap om ytterligare en åtalspunkt, valde att fälla den tilltalade i fler fall för våldtäkt mot barn än de domare som endast bedömde en åtalspunkt. Även detta går i linje med vad forskningen pekar på och ger också stöd åt syftet för studien. En anledning till varför fler domare valde att fälla den tilltalade vid bedömningen av två åtalspunkter kan bero på s.k. smittoeffekter,¹⁶⁸ dvs. att vetskapen om att den tilltalade stod åtalad för ytterligare ett brott mot barn påverkade bedömningen av den andra åtalspunkten. Detta är problematiskt då en tilltalad som står åtalad för flera åtalspunkter å ena sidan inte behöver vara skyldig till den ena åtalspunkten men kan likväl vara skyldig till den andra, å andra sidan kan den tilltalade vara helt oskyldig. Vetskapen om ytterligare en åtalspunkt tycks således påverka den tilltalade i negativ riktning.

När det kommer till deltagarnas skattningar utifrån beslut i skuldfrågan visade resultatet på en relativt stor spridning (tabell 4). En möjlig förklaring till denna spridning kan vara att bedömningskriterierna använts på olika sätt, dvs. att vad som exempelvis må anses sammanhängande för en domare inte behöver innebära detsamma för en annan domare. Den skala som samtliga deltagare använt kan sedermera ha tolkats på olika sätt. Då det inte finns några tydliga riktlinjer för hur Högsta domstolens kriterier för en tillförlitlig utsaga ska hanteras eller tolkas tycks det vara ofrånkomligt att basera bedömningen av barns muntliga utsagor på subjektiva värderingar. Något som naturligtvis är problematiskt då man som part ska kunna lita på att domstolen är objektiv i sin bedömning.

Ytterligare ett förhållande som kan ha inverkat på resultatet i studien är så kallad *confirmation bias*. *Confirmation bias* associeras med det mänskliga beteendet att

---

¹⁶⁸ Schelin. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. S 171.

omedvetet vara selektivt uppmärksam och lägga större vikt vid information som bekräftar våra egna uppfattningar snarare än att falsifiera dem.¹⁶⁹ I en domstolsprocess kan *confirmation bias* medföra att domare omedvetet övervärderar/prioriterar sådana faktorer som bekräftar deras uppfattningar och undervärderar relevansen i bevis som motsäger deras övertygelser. Detta blir särskilt problematiskt om övertygelserna bygger på fördomar och egen kunskap. Om övertygelserna däremot bygger på etablerade experiment och solida bevismaterial torde det däremot inte vara lika allvarligt om uppmärksamheten fästs vid data som stödjer ens övertygelser. I studien kan detta vara en möjlig förklaring till varför antalet åtalspunkter leder till olika bevisvärdering.

Given undersökningens karaktär som pilotstudie är den avsedd att peka på möjliga framtida forskningsområden snarare än ett slutresultat i sig. Trenderna som förekom i studien indikerar att bevisvärdering och beslut i skuldfrågan både är kontext (antalet åtalspunkter) och individberoende (typ av domare). För att åstadkomma ett mer vägledande resultat behövs dock flera, mer omfattande studier göras.

6.3.5.2 Metodologiska begränsningar

I den aktuella studien fick deltagarna ta del av material som utgjordes av stämningsansökningar och förhör. Även om materialet utformades för att återspegla verkligheten var materialet till viss del begränsat. Målsägandeförhöret var cirka en och en halv sida långt medan förhöret med den tilltalade och målsägandens mamma var cirka $\frac{1}{4}$ sida långa. Eftersom bevisvärdering i domstol är omfattande och komplicerad uppstod vissa svårigheter härmed att efterlikna verkligheten. En annan faktor som begränsar de slutsatser som kan dras utifrån undersökningens resultat är antalet deltagare. Antalet deltagare som tillfrågades att delta i undersökningen var relativt stor, dessvärre var mängden deltagare som faktiskt deltog tämligen liten.

---

¹⁶⁹ Nickerson. Confirmation bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. S 175. Se även Christianson & Granhag. *Handbok i rättspsykologi*. S 107 f.

Ytterligare en begränsning var fördelningen av deltagare till de olika betingelserna. Randomisering, som ofta förespråkas inom experimentell forskning, innebär att slumpen avgör vilken grupp respektive undersökningsdeltagare ska hamna i.¹⁷⁰ I nuvarande undersökning handlade det således om att antingen hamna i gruppen som fick ta del av en åtalspunkt, kontrollgruppen, respektive två åtalspunkter, experimentgruppen. För de juridikstuderande som deltog randomiserades deltagarna genom att enkäterna blandades och delades ut i klassrummet och via mejl. Angående fördelningen av materialet till juristdomare och nämndemän antecknades antalet deltagare som valt att medverka. Deltagarna delades sedan upp i två grupper, juristdomare och nämndemän. Hälften av respektive grupp ingick i kontrollgruppen medan resterande deltagare ingick i experimentgruppen. Möjlighet till randomisering begränsades således, främst på grund av att utskick av materialet skedde via mejl som skickades ut suggestivt i takt med att deltagarna anmälde intresse.

7 Avslutande kommentarer

7.1 Synpunkter på utredandet av sexualbrott mot barn

När det kommer till lagstiftningen rörande sexualbrott mot barn är denna relativt välutformad. Problemen som rättsväsendet ställs inför är således inte utformningen av lagen utan snarare tillämpningen av lagen. Med detta menas då inte lagtolkning och gränsdragningsproblem utan om utrednings- och bevisvårigheter som kommer av att brottsoffret är ett barn.¹⁷¹ Vid värderingen av muntliga utsagor har det tagits fram kriterier som ska beaktas. Det finns dock ingen given metod för hur man ska framställa en så klar, lång, levande, detaljrik och sammanhängande utsaga som möjligt. Alla individer är olika och så även barn. Vi reagerar på olika sätt, vi minns på olika sätt och vi berättar på olika sätt. Att använda sig av en metod vid förhör, bevisupptagning och bevisvärdering kan ge ett visst resultat för ett barn som för ett annat barn kan resultera i något helt

---

¹⁷⁰ Borg. & Westerlund. *Statistik för beteendevetare*. S 24.

¹⁷¹ Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 296 f.

annat. Detta beror på just det faktum att *vi är olika*. Barn är olika. Ett barn som reagerar på ett visst sätt utifrån en viss metod behöver inte alls vara fallet med ett annat barn. Detta betyder att varje utredning där ett barn är involverat måste vara individbaserad. De som arbetar med barn som blivit utsatta för sexualbrott måste således ha grundläggande kunskaper om hur ett barn ska bemötas, vilka frågor som bör ställas och inte, hur barn uttrycker sig och som på bästa sätt kan sätta sig in i barnets situation. Hur väl ett barn bemöts och hur väl utredningen genomförs får således betydande konsekvenser för en senare rättsprocess.¹⁷² I kommande avsnitt redovisas för några av de områden som jag anser viktiga att förbättra för att utredningsarbetet, kvaliteten på utredningar och bevisvärderingen av muntliga utsagor ska bli så bra som möjligt vid sexualbrott mot barn.

7.1.1 Medvetenhet om behovet av kunskap

När misstanke om brott uppstår och en anmälan görs blir den efterföljande tiden för barnet mycket påfrestande. Barnet kommer då att genomgå läkarundersökningar och förhör samt komma i kontakt med diverse olika myndigheter. Barn förstår inte alltid varför de befinner sig i en viss situation eller hur de ska bete sig i en specifik situation. Stor risk finns att barnet känner sig splittrat och inte sällan bär barnet på många olika känslor.¹⁷³ Barn som blivit utsatta för sexualbrott reagerar på olika sätt. Vissa kan vara lugna medan andra kan vara splittrade. Vissa kan påvisa ett avvikande beteende, såsom att barnet använder sig av ett för åldern ovanligt välutvecklat sexuellt språk och andra kan ha lättare för att prata om vad de blivit utsatta för.¹⁷⁴ Att således vara medveten om behovet av kunskap om hur utsatta barn reagerar i dessa situationer och hur man bör hantera ett barn som eventuellt blivit utsatt för sexualbrott är av stor betydelse. Som tidigare nämnts ställs inga krav på specialistutbildning vid hanteringen av barn som blivit utsatta för sexualbrott och inte heller på de förhållsledare som ansvarar för förhöret med barnet. För att säkerställa att misstänkta brott om sexualbrott mot barn hanteras på bästa möjliga sätt torde krav

---

¹⁷² A st.

¹⁷³ Landberg, & Svedin. *Inuti ett barnahus. En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter*. S 7 ff.

¹⁷⁴ Svedin, & Back. *Varför berättar dem inte: Om att utnyttjas i barnpornografi*. S 52 ff.

på utbildning vara en självklarhet.¹⁷⁵ Detta är viktigt för att säkerställa att utredningen går till på bästa sätt utan också för att barnet ska bli behandlat på bästa möjliga sätt.

7.1.2 Förundersökningens kvalitet och bättre barnförhör

Som redan nämnts i tidigare avsnitt spelar förundersökningen en betydande roll för hur en efterkommande rättsprocess ter sig. Vid misstänkta fall av sexualbrott mot barn kommer förundersökningen att vara än viktigare än i andra fall då barnet oftast inte närvarar i domstol. För att domstolen ska åstadkomma en så bra bevisprövning som möjligt förutsätts att förundersökningen uppfyller utredningskravet. Det är under förundersökningsstadiet som bedömningen av utsagan görs om huruvida den kan anses uppfylla tillförlitlighetskriterierna eller inte. Redan här bör åklagare och poliser ta hjälp av exempelvis sakkunniga psykologer som kan bidra till tillförlitlighetsbedömningen men också för utredandet av alternativa hypoteser.¹⁷⁶

En av de största svårigheterna med att förhöra ett barn är hur man ska få barnet att berätta. På vilket sätt man förhör ett barn är således av central betydelsen. Som tidigare nämnts har riktlinjer för hur ett barnförhör bör gå till tagits fram av NICHD.¹⁷⁷ Att få barnet att berätta spelar naturligtvis en viktig roll men att få barnet att berätta på ett sådant sätt att utsagan kan tillmätas ett starkt bevisvärde i domstolen är än viktigare, varför specialiserade förhørsledare bör användas vid dessa förhörssituationer. Endast generell kunskap om hur barn beter sig och berättar om händelser är således inte tillräckligt för att åstadkomma ett godtagbart förhör som håller i domstol.¹⁷⁸ Eftersom miljön på polisstationer inte alltid är anpassad för barn har man i Sverige infört Barnahus. Hit kommer barn som misstänks ha blivit utsatta för brott för att förhöras av specialiserade förhørsledare och undersökas av rättsläkare. Barnen möts här av en anpassad miljö och behöver

---

¹⁷⁵ Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 296 ff.

¹⁷⁶ A a s 300 ff.

¹⁷⁷ Se NICHD:s riktlinjer i avsnitt 2.6.3.

¹⁷⁸ Sutorius. *Bevisprövning vid sexualbrott*. S 302 ff.

inte slussas runt mellan olika myndigheter. Barnhusverksamheten är ett steg i rätt riktning men det finns fortfarande en del som kan förbättras. Undersökningar visar att alla Barnahus i Sverige inte uppfyller de krav som ställs på verksamheten. De problem som föreligger handlar till största del om brister i samverkan mellan ansvariga myndigheter. Syftet med Barnhusverksamheten är att minimera risken för att barn traumatiseras av utredningen. Om inte ansvariga myndigheter kan samverka åsidosätts syftet med verksamheten. I de fall då samverkan är bristande bör lämpliga åtgärder vidtas för att säkerställa att syftet med verksamheten efterföljs.

7.1.3 Barnets rättsliga ställning i brottmålsprocessen och upprätthållandet av grundläggande principer

Som tidigare nämnts närvarar vanligtvis inte barn under femton år vid en rättslig process. Genom rättspsykologisk forskning har detta visat sig påverka bevisvärderingen i mål om sexualbrott mot barn på ett negativt sätt. Dels på grund av att domare och försvarare inte har möjlighet att ställa frågor till målsäganden, dels för att målsäganden ansetts mindre trovärdig och utsagan mindre tillförlitlig. Sett utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv kan det diskuteras huruvida kraven på en rättvis rättegång enligt artikel 6 EKMR tillgodoses i dessa fall. Onekligen tycks en rättslig process där barn är part medföra nackdelar på ett flertal olika plan. För att rättssäkerheten i brottmål ska upprätthållas pratar man bland annat om att lagarna ska hålla hög kvalitet och att tillämpningen av lagarna är förutsebar, att alla är lika inför lagen och att de domare som tillämpar lagarna är sakliga, opartiska och oberoende.¹⁷⁹ Vid bevisprövning i brottmål framkommer rättssäkerheten genom det högt ställda beviskravet ”*ställt utom rimligt tvivel*”.¹⁸⁰ Trots att objektivitet ska råda inom det svenska domstolsväsendet tycks det förekomma en viss grad av subjektivitet vid bevisvärderingen av barns muntliga utsagor. Eftersom Högsta domstolens kriterier inte är lagfästa och någon tydlig förklaring till hur dessa kriterier bör användas eller vad de faktiskt innebär inte har gjorts ökar risken för allmänna erfarenhetssatser och subjektiva bedömningar. Detta torde inte vara

---

¹⁷⁹ *Rättssäkerheten i brottmål*. S 56 ff.

¹⁸⁰ A st.

hållbart då kravet på objektivitet hos domare är högst viktigt. Att kunna lita på att domstolen är objektiv i sin bedömning måste vara en av grundpelarna för rättssäkerheten.

Vid misstänkta fall av sexualbrott mot barn är det inte ovanligt att bevisningen inte räcker till eller når upp till beviskravet ”*ställt utom rimligt tvivel*”. Det har till följd härav diskuterats om beviskravet rörande sexualbrott mot barn bör sänkas på grund av rådande bevisvårigheter. Hösta domstolen har dock understrukit att detta inte kan komma på fråga.¹⁸¹ Gregow framhåller även i sin artikel från SvJT¹⁸² att det är av stor vikt att upprätthålla ett strängt beviskrav i mål om sexualbrott mot barn. Ju strängare domstolen är i sin värdering av bevis och upprätthållande av beviskravet, desto fler skyldiga kommer att gå fria. Vice versa kommer fler oskyldiga att dömas om domstolen skulle sänka beviskravet.¹⁸³ Eftersom en hundra procentig sanning sällan är tillgänglig i mål om sexualbrott mot barn finns det alltid en risk att en oskyldig kan dömas. Denna ”uppoffring” att ett visst antal skyldiga kommer gå fria är dock ett pris värt att betala för att minimera risken att oskyldiga döms. Det sägs att ”det är bättre att tio skyldiga släpps fria än att en oskyldig fälls.”¹⁸⁴ Detta är ett uttryck för att enskilda inte ska behöva uppleva något så kränkande som att dömas för ett brott man inte begått. I en intervju¹⁸⁵ med kammaråklagare Annika Bokefors uttrycker hon att ”*Man kan inte sänka beviskravet, det måste vara ställt utom rimligt tvivel.*” Vidare menar Annika Bokefors att det istället handlar om att öka kunskapen om bland annat barns förmåga att berätta och att domstolen borde vara öppen för att ta in mer kunskap.

---

¹⁸¹ Gregow. SvJT 1996. *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn.* s 510 f.

¹⁸² Gregow. SvJT 1996. *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn.* S 509.

¹⁸³ *Rättssäkerheten i brottmål.* S 60 f.

¹⁸⁴ *Rättssäkerheten i brottmål.* S 59-61.

¹⁸⁵ Intervju utförd av mig vid Åklagarmyndigheten i Uppsala. 2016-03-22.

Jag delar samtligas¹⁸⁶ åsikter om att beviskravet i brottmål ska vara högt ställt. Om beviskravet skulle sänkas skulle detta medföra att rättssäkerheten inte längre upprätthålls. Istället handlar det om att öka kunskapen och förståelsen hos domare för att på så sätt säkerställa att rätten till en rättvis rättegång vidmakthålls och att bevisvärderingen i mål om sexualbrott mot barn utförs på ett sakligt och objektivt sätt.

7.1.4 Införandet av Barndomstol eller barnenhet?

För att kunna utföra sakliga och objektiva rättsliga processer i mål om sexualbrott mot barn där parternas likhet inför lagen upprätthålls riktas nu uppmärksamheten på föreställningen om en Barndomstol alternativt införandet av barnenheter. Utöver de allmänna domstolarna och de allmänna förvaltningsdomstolarna finns det i dag fyra fristående specialdomstolar: Arbetsdomstolen, Marknadsdomstolen, Patentbesvärsrätten och Försvarsunderrättsdomstolen.¹⁸⁷ Samtliga specialdomstolar är relativt små, belägna i Stockholm med en rikstäckande verksamhet. Till skillnad från de allmänna domstolarna och de allmänna förvaltningsdomstolarna bygger inte specialdomstolarna på ett instanssystem med en prejudikatinstans som tredje och sista instans.¹⁸⁸ Specialdomstolar har länge funnits i Sverige och argument för användandet av specialdomstolar utmynnar dels i att det i vissa mål krävs särskild specialkompetens för att kunna avgöra mål på ett korrekt sätt. Det är av största vikt, utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv, att domare besitter kvalificerad kunskap för att garantera att utgången i målet blir så rättvis som möjligt.¹⁸⁹ De vanligaste argumenten mot specialdomstolar är att de är kostnadskrävande och skapar gränsdragningsproblem om var ett mål ska avgöras.¹⁹⁰ Nog är det så att de jurister som arbetar inom olika ämnesområden anser att just deras område är speciellt och erfordrar en specialdomstol. Att tillgodose detta intresse hade oundvikligen varit kostnadskrävande och sannolikt

---

¹⁸⁶ Högsta domstolen, Torkel Gregow och Kammaråklagare Annika Bokefors.

¹⁸⁷ SOU 2010:44, s 39.

¹⁸⁸ SOU 2010:44. S 40.

¹⁸⁹ Diesen. *Terapeutisk juridik*. S 176.

¹⁹⁰ A a s 175 f.

stridit mot intresset att domstol ska besitta allmän kompetens.¹⁹¹ År 2000 lämnade regeringen en skrivelse till riksdagen angående användandet av specialdomstolar. Regeringen uttryckte att det under en längre tid funnits en allomfattad princip om att specialdomstolar utanför de båda domstolsslagen bör undvikas och att den dömande verksamheten bör så långt som möjligt ske i de allmänna domstolsslagen. Regeringen menade att en bättre lösning vore att införa specialdomstolar *inom* de allmänna domstolsslagen.¹⁹²

Vidare kom Målutredningen år 2010 med ett betänkande där behovet av domstolsintern specialisering lyftes fram. Med domstolsintern specialisering menas att domstol organiserar sin verksamhet så att endast ett visst antal domare handlägger vissa typer av mål eller handlägger vissa typer av mål i större utsträckning än andra domare. Genom utformandet av en sådan organisation kan domare tillägna sig särskild kunskap och särskild erfarenhet på olika områden. Detta skulle i sin tur kunna leda till ökad kvalitet i dömandet och till en mer enhetlig praxis.¹⁹³ Det finns även anledning att tro att en högre grad av specialisering bland domare ökar förtroendet för domstolarna och deras avgöranden.¹⁹⁴ Vidare framhålls att eventuella nackdelar som en långtgående domstolsintern specialisering skulle kunna medföra är att domare tappar sin generaliseringskompetens och därmed också helhetsbilden över rättssystemet. En hög specialiseringsgrad har även ansetts medföra ett enformigt och ensidigt arbete.¹⁹⁵ Dessa nu nämnda olägenheter kan dock undvikas genom att de domare som specialiserar sig inte enbart handhar ärenden inom ett specifikt område utan handlägger även andra mål. Risken för en snedvriden arbetsfördelning mellan domare har även använts som argument mot en domstolsintern specialisering. Detta torde dock även kunna lösas genom olika organisatoriska åtgärder. En

---

¹⁹¹ Ds 1993:34, s 19.

¹⁹² Reformeringen av domstolsväsendet- en handlingsplan. S 58.

¹⁹³ SOU 2010:44. S 20 f.

¹⁹⁴ SOU 2010:44. S 310 f.

¹⁹⁵ A st.

domstolsintern specialiseringen kan således i och för sig medföra vissa olägenheter men dessa torde för det mesta kunna undvikas.¹⁹⁶

Utifrån ovan nämnda anser jag det, utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv, lämpligt att införa specialiserade enheter inom den allmänna domstolen som handlägger ärenden då barn är inblandade. Att barn hörs som exempelvis målsägande är vanligare än många tror varför sådana enheter bör införas runtom i landet. Med hänsyn till barnet och övriga parter torde det därför vara lämpligt med en så pass lokal förankring som möjligt för att undvika långa resor och ökade kostnader.

7.1.4 Utöka forskningsområdet i Sverige

Eftersom den svenska forskningen på området idag inte är lika utbredd som på internationell nivå vore det önskvärt att det i framtiden utfördes mer forskning på nationell nivå. Eftersom mycket av den forskning som idag existerar utförts inom rättssystem som skiljer sig från det svenska kan man inte applicera den forskningen fullt ut i Sverige. Rättspsykologi har genom forskning visat sig spela en viktig roll inom rättsväsendet. Ändock tycks rättspsykologi och sakkunniga till viss del bemötas med viss skepsis och negativitet, något som jag hoppas kommer förändras i framtiden. Då rättspsykologin omfattas av en mängd olika ämnesområden vore det inte bara intressant utan även nödvändigt att genomföra fler undersökningar och studier i framtiden för att på så sätt öka förståelsen för behovet av rättspsykologisk kunskap inom rättsväsendet. Genom ökad kunskap skulle barn som kommer i kontakt med rättsväsendet vid en tidig ålder behandlas på ett bättre sätt och utredning och bevisvärdering skulle genomföras på ett mer korrekt sätt.

”Kunskap är aldrig tungt att bära”

---

¹⁹⁶ SOU 2010:44. S 310 f.

8 Käll-och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 2012/13:111 sida 39. *En skärpt sexualbrottslagstiftning.*

SOU 2010:44. *Mål och medel- särskilda åtgärder för vissa mål i domstol.* Stockholm. 2010.

Ds 1993:34: *Specialdomstolarna i framtiden.*

Reformeringen av domstolsväsendet- en handlingsplan. Regeringens skrivelse 1999/2000:106. Stockholm.

Litteratur

Borg, E. & Westerlund, J. *Statistik för beteendevetare.* Upplaga 1. Liber AB. Stockholm. 2006.

Cederborg, A-C. *Barnintervjuer-vägledning vid utredningsarbete.* Liber. AB. Stockholm. 2000.

Christianson, S-Å. & Ehrenkrona, M. *Psykologi och bevisvärdering. Myter om trovärdighet och tillförlitlighet.* Upplaga 1. Norstedts Juridik AB. 2011.

Christianson, S-Å. & Granhag, P-A. *Handbok i rättspsykologi.* Upplaga 1. Liber AB. Stockholm. 2008.

Diesen, C. & Diesen, E, F. *Övergrepp mot kvinnor och barn-den rättsliga hanteringen.* Upplaga 2. Norstedts juridik AB. 2013.

Diesen, C. *Terapeutisk juridik.* Liber AB. Malmö. 2011.

Ekelöf, P, O., Edelstam, H., Heuman, L. *Rättegång fjärde häftet.* Upplaga 7. Norstedts Juridik AB. Stockholm. 2010.

Ekelöf, P, O., Edelstam, H., Heuman, L. *Rättegång femte häftet*. Upplaga 8. Norstedts Juridik AB. Stockholm. 2011.

Korlin, F. & Zamboni, M. (red). *Juridisk metodlära*. Upplaga 1:4. Studentlitteraturen AB. Lund. 2013.

Kreyberg, Normann, E. *Barn och sexuella övergrepp*. Bonnier Utbildning AB. Oslo. 1995

Nordh, R. *Praktisk process VIII. Bevisrätt C. Bevisvärdering*. Iustus Förlag AB. Uppsala. 2013.

Schelin, L. *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Norstedts Juridik AB. Stockholm. 2007.

Singer, A. *Barnets bästa. Om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. Upplaga 6:1. Norstedts Juridik AB. Stockholm. 2012.

Svedin, & Back. *Varför berättar de inte?: Om att utnyttjas i barnpornografi*. Falun: Rädda barnen. 2003.

Sutorius, H. *Bevisprövning vid sexualbrott*. Andra upplagan. Norstedts Juridik AB. Stockholm. 2014.

Wachtmeister, Arvid. *För ung att tala sanning? Barn som vittnen*. Stockholm. 1943.

Wiklund, N. & Sjöström, U. *Svensk vittnespsykologi*.

Rättsfall

NJA 2010 s 671

NJA 2009 s 447 I och II

NJA 2008 s 1096 II

NJA 1993 s 68

NJA 1993 s 616

NJA 1992 s 446

NJA 1986 s 821

NJA 1980 s 725
RH 1994:43
Mål B 8128-15
Mål B 5680-14
Mål B 1775-08

Tidskrifter

Gregow, T. *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn.* SvJT 1996 s 509.

Lambertz, G. *Kvalitetssäkring av bevisprövning i brottmål.* SvJT 2009 s 1

Trankell, A. *Något om rättssäkerheten vid psykologers sakkunnigbedömning av vittnesbevisning i svensk brottmålsprocess.* SvJT 1980 s 161.

Artiklar

Brainerd, C. & Omstein, P.A. *Children's memory for witnessed events: The developmental backdrop.* In J. Doris (Ed.), *The suggestibility of children's recollections* (pp. 10-20). Washington, DC: American Psychological Association. 1991.

Ceci, S.J & Bruck, M. *Suggestibility of the children: A historical review and synthesis.* Psychological Bulletin. 1993.

Cederborg, A-C. *Små barns berättelser om sexuella övergrepp.* Socialvetenskaplig tidskrift. 1998.

Christianson, S, Å. Med hänvisning till Argårds, B. (red) *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige- en kunskapsöversikt.* Upplaga 1. Natur och Kultur. 1996.

Collins, R., Penrod, S., Tanford, S. *Decision Making in Joined Criminal Trials: The Influence of Charge Similarity, Evidence Similarity, and Limiting Instructions.*

Diesen, C. & Sutorius, H. *Sexuella övergrepp mot barn. Den rättsliga hanteringen*. Extrarapport. Socialstyrelsen. 1999.

Eriksson, L. & Martinsson, G. *Riktlinjer för ärenden rörande barnmisshandel och sexuella övergrepp mot barn*. Stockholm: Riksåklagaren, Utvecklingsavdelningen. 2002.

Fields, A. *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. Fourth edition. SAGE Publications Ltd. 2013.

Hägglund, B. Lidgren, M., Petterson, K-Å., (red *Utsatta och sårbara brottsoffer.*). Jure Förlag AB. Stockholm. 2004.

Johnson, M.K. & Raye, C.L. *Reality Monitoring*. Psychological Review. 1981.

Lamb, M. E., Sternberg, K. J. & Esplin, P. W. *Interviewing young victims of child maltreatment*.

Landberg, Å. & Svedin, C, G. *Inuti ett barnahus. En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter*. Linköpings universitet och Rädda Barnen. 2013.

Munstenburg, H. *On the witness stand: Essays on psychology and crime*. New York: Doubleday. 1908.

Nickerson, R, S. *Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises*. Review of General Psychology. Vol, 2, No 2, 175-220. 1998.

Poole, D.A. & Lamb, M.E. *Investigative interviews of children: A guide for helping professionals*. Washington, DC: American Psychological Association. 1998.

Principe. Myers. Furtado. Meritt. & Ornstein. *The relation between procedural information and young children's recall of an invasive medical procedure*. I L. Baker-Ward (Chair), The role of individual differences in young children's reports about salient personal experiences. Symposium presented at the biennial meetings of the Conference on Human Development. Birmingham, AL. 1996.

Sjöström, U. *Barns utsagor i utredningar vid misstanke om brott- nio uppsatser från Vittnespsykologiska forskningslaboratoriet*. 1996.

Steller, M. & Köhnken, G. Criteria-Based Content Analysis. I D. C. Rskin (Ed.). *Psychological methods in criminal investigation and evidence* (s 217-245). New York, NJ: Springer-Verlag.

Tessler, M. & Nelson, K. *Making memories: The influence of joint encoding on later recall by young children. Consciousness and Cognition*. Vol. 3. Issues 3-4. Pages 307-326. 1994.

Undeutsch, U. Statement Reality Analysis (s 27-56). I Trankell, A (red), *Reconstructing the Past. The Role of Psychologists in Criminal Trials*. Norstedts Juridik AB. Stockholm. 1982.

Vrij, A. *Criteria –Based Content Analysis: A Qualitative Review of the First 37 Studies*. US: American Psychological Association. Vol 11, No 1. 2005.

Vrij, A. *Detecting Lies and Deceit. The Psychology of lying and the Implications of Professional Practice*. John Wiley & Sons Ltd. Chichester. 2000.

Internetkällor

Elain Eksvärd: Blunda inte när barn utnyttjas. Publicerad 2016-03-16. Läst 2016-03-20
<http://www.gp.se/nyheter/debatt/1.3021904-elaine-eksvard-blunda-inte-nar-barn-utnyttjas>.

De blev oskyldigt anklagade för sexuella övergrepp. Uppdrag granskning.

Publicerad 2011-11-01. Läst 2016-04-10.

http://www.svt.se/ug/20111101204433_de_blev_oskyldigt_anklagade_for_sexuella_overgrep_p-

Övrigt

Handbok om barnkonventionen. Upplaga 1. UNICEF Sverige. United Nations Children's – FN:s Barnfond. 2008.

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. Vetenskapsrådet. 2002.

Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen & Åklagarmyndigheten. *Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn.* 2008.

Rättssäkerheten i brottmål. Rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt. 2009.

Specialisering. En förstudie i samarbete med Sveriges Domareförbund. Domstolsverket. DV-rapport 2003:3.

Bilaga 1- Intervju med kammaråklagare Annika Bokefors

1. *Vilka är de vanligaste sexualbrotten barn blir utsatta för? Vilka som är de svåraste sexualbrotten att hantera utifrån ett bevisvärdringsperspektiv?*

Ja det är svårt, det beror på vad man lägger i begreppet barn (15 år). Ser man till yngre brott och där brott förekommer mer inom familjen är de flesta brott som vi utreder i vart fall våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn. Även om det också där finns sexuella ofredanden så är det än svårare att säga när det är ett sexuellt ofredande när det rör sig om sina egna barn. Det finns ju en fysisk beröring som också inte är konstig. Jag har ingen statistik dock. Man ska också vara medveten om att en gärning från sexuellt ofredande till våldtäkt mot barn är väldigt lite, att beröra någons könsorgan under en kortare tid bedöms som ett sexuellt ofredande. Har du stoppat in fingrarna så är det en våldtäkt mot barn. Det är väldigt lite som gör stor skillnad. Det handlar ibland om vad du kan bevisa.

2. *Vad anser du om användningen av sakkunniga, såsom psykologer, i mål om sexualbrott rörande barn? I vilken utsträckning används sakkunniga i praktiken? Vilka för och nackdelar kan användandet av sakkunniga innebära?*

Det är jätteovanligt att sakkunniga används. Jag tror att det handlar väldigt mycket om att man är lite bränd av hur det blev på slutet av 90-talet. Ett tag var det inte så ovanligt men jag har fått bilden av att det inte blev så lyckat alla gånger. Man kanske lät de göra för mycket av bevisvärderingen och därför är man från domstolens sida, uppfattar jag, väldigt rädd idag att ta in sakkunniga och väldigt noga med sin egen självständighet vad gäller bevisvärderingen. Sen är kanske vi dåliga också att använda oss av det från åklagarhåll. Jag har haft sakkunnig två gånger. Jag använde mig av det en gång i ett ärende om sexualbrott mot barn där jag ville att någon skulle uttala sig om barns utvecklingsnivå och förmåga att uttrycka sig språkligt. Det blev inte alls så lyckat. Jag kan också säga att det var jättesvårt att få tag i någon som ville uttala sig. De var väldigt ovilliga att ställa upp som sakkunniga. Det är väldigt ovanligt. För ovanligt. Vi önskar nog att det

skulle finnas mer av det. I båda mina fall av användandet av sakkunniga har jag begärt att domstolen ska utse sakkunniga för att det ska vara helt objektivt.

3. *Varför tror du att psykologer är så motvilliga till att ställa upp som sakkunniga i domstol?*

Jag tror att det finns en rädsla. Kanske för att man vet att det förelegat mycket diskussion tidigare kring psykologer som uttalat sig. Vi har något som heter utvecklingscentrum som ska arbeta med sådana här frågor och det är en sådan sak som vi har tagit upp att vi skulle gärna vilja ha stöd i att inte vi som enskilda åklagare ska hålla på att ringa runt till halva Sverige för att försöka få tag på en sakkunnig, utan att man ska ha jobbat upp att dessa är professionella, dessa är lämpliga att använda sig av. Under förundersökningen vill man helst inte att barnet ska gå till en psykolog för det har ofta betraktats som att om barnet berättar då, då vet man inte hur uppgifterna har kommit fram och om barnet blivit påverkat av psykologen. I något fall har jag använt mig av psykolog istället för sakkunnig. I det fallet hade jag ett avgörande från tingsrätten och efter tingsrättsförhandlingen så började flickan gå hos en psykolog. Sedan blev det en hovrättsförhandling. Då åberopade jag psykologen. Flickan hade ju inte gått hos psykologen under tiden då alla barnförhören var inspelade utan först efteråt. Det var enligt mitt tycke en jättebra bevisning och en väldigt sansad och bra person som vittnade. Men hovrätten tyckte helt annorlunda än mig och ansåg att hela åtalet skulle ogillas och att de här uppgifterna inte hade något egentligt värde.

4. *Vad anser du som åklagare är de största hindren i att arbeta med barn som blivit utsatta för sexuella övergrepp?*

Det finns många svårigheter naturligtvis. Att höra ett barn gör att det blir mycket svårare att få fram detaljer. Barn av många skäl har svårt att uttrycka sig, svårt att förstå vilka detaljer det är vi behöver, en vuxen kan ju förstå det. Men domstolen ställer ju ändå stora krav på att man ska kunna lämna en detaljerad berättelse som ska kunna kontrolleras. Så det tycker jag är en av svårigheterna. Du får inte ställa ledande frågor, du ska ställa öppna frågor och du ska få fram sådana detaljer som om det har rört sig om en flyktig beröring eller en längre beröring, om det är

utanpå eller innanför och det är jättesvårt. Ju mindre barnet är så är det oerhört svårt att få de att berätta om sådana saker. Sedan behöver man uppgifter som är kontrollerbara. Det är en av sakerna som domstolen kräver och då måste man också kunna lämna detaljer. Tidsaspekter är svårt för ett litet barn att sätta i perspektiv.

5. *Görs det någon skillnad i kriterierna för vuxna och barn?*

Jag tycker det är svårt att säga om man gör det eller inte. Det är ingenting som man skriver uttryckligen. Sedan tror jag det många gånger kan vara skillnad på olika domare hur de gör. Jag kan säga att känslan ibland är att; vill man ogilla, så är det väldigt lätt att ogilla ett ärende med ett barn för det är väldigt lätt att hitta saker i ett barnförhör som inte är helt överensstämmande med de krav man ställer. Jag kan tycka ibland att man inte tittar på helheten fullt ut. Det är ju helheten som är avgörande för om det ska bli en fällande dom eller inte. Och ibland upplever man att man fastnar för mycket på en enskild detalj och det kan du hitta i många förhör även med vuxna men de har lättare att förklara varför det skilde sig mellan förhör ett och förhör två. Vilket ofta har en naturlig förklaring. En vuxen person kan oftast formulera sig medan ett barn har väldigt svårt att förklara varför de inte sa något i ett tidigare förhör.

6. *I vilken utsträckning kan barn uppfylla kriterierna för en trovärdig och tillförlitlig utsaga? Är dessa kriterier rimliga när målsägande är ett barn?*

Man ställer höga krav på barnförhören. Det är svårt att säga om kraven är rimliga. Ibland upplever man att kraven är rimliga. Jag får mycket fler ogillande domar när det gäller barnärenden. I vanliga ärenden så kanske vi får bifall i 90-95 % av det vi väcker åtal och i barnärenden är det mycket sämre. Ibland kan jag tycka att de ställs för höga krav.

7. *Vad anser du om att barn under 15 år inte bör närvara vid en domstolsprocess utan att videoförhör istället spelas upp? Bör processen blir mer anpassad till barn så att dessa kan närvara? Jag ser en möjlig intressekonflikt här där barnets bästa*

ställs mot intresset av att kunna bedöma barns utsagor på bästa sätt. Vilket ska få företräde?

Jag är inte en lämplig person att bedöma om det är lämpligt för ett barn att vara med i en process och hur den i sådana fall ska se ut, men om man ser rent utifrån utredningen och möjligheten till att få en fällande dom, så tror jag definitivt att det skulle gynna utgången om vi hade en annan typ av process. Jag ser stora fördelar med att barnen på något vis skulle kunna närvara vid processen. Sen finns det även många svårigheter med det och då får man fundera på hur och om det då ska vara specialiserade barnförhållare även där.

8. *Vad anser du att det finns för brister i utredandet av sexuella övergrepp mot barn? Vad anser du bör förbättras vid utredandet av sexuella övergrepp mot barn?*

En sak som kan vara en brist är om vi inte har tillräckligt med resurser så att vi inte är tillräckligt snabba på att utreda dessa ärenden. Just nu är det väldigt dåligt med barnutredare, vilket påverkar kvaliteten på utredningen.

9. *Vad anser du att det finns för brister vid bevisvärderingen av barns utsagor vid sexualbrott? Vad anser du bör förbättras vid bevisvärderingen av barns utsagor i sexualbrott?*

Man bör lägga mer vikt vid stödbevisning. jag upplever att de skulle behöva mer kunskap om barns förmågor. Sexualbrott är av någon anledning väldigt tabu på något vis. Ibland känns det som att man har svårare att bevisvärdera i de ärenden än annars.

10. *Är beviskravet i brottmål för högt ställt vid barnärenden?*

Man kan inte sänka beviskravet. Det måste vara ställt utom rimligt tvivel. Då handlar det nog mer om en kunskap kring barnet och dess förmåga att berätta och att man där ibland kan känna att domstolen borde ta in mer kunskap kring barns

förmågor och att man inte kan jämföra ett barn med en vuxen. Sedan måste man ju titta på det sett ihop med all annan bevisning.

Bilaga 2- Intervju med inspektör XX med anställning vid Polismyndigheten

1. Krävs det någon utbildning för att hålla barnförhör?

Poliser som jobbar med brott mot barn får en utbildning via Polismyndigheten som är en universitetsutbildning. Ingenstans finns det några krav på att man ska ha den här utbildningen. Det står bara i rättegångsbalken och i förundersökningskungörelsen att intervjun ska utföras av en person med speciell fallenhet och så ska det inte genomföras på ett sådant sätt att det kommer att innebära en skada för barnet. Ingenstans är det reglerat hur man ska hålla förhör med barn eller egentligen av vem mer än en med speciell fallenhet.

Man har i alla fall valt att utforma en utbildning för de som ska hålla förhör med barn. Den är i tre steg. Steg 1 är väldigt mycket lagstiftning och är egentligen inte så praktisk utan det handlar mer om att lära sig från grunder förhörsmetoden och lagstiftning. Man läser också beteendevetenskap och man läser om barn och barns utveckling och barns minne. Den är 10 veckor lång. Hur lång tid det går mellan steg 1 och steg 2 är väldigt olika. Man ska jobba en tid emellan. Du går steg 1 och sedan ska du hålla barnförhör och efter kanske ett år eller mer så ska du gå steg 2. Steg 2 handlar mer om att granska dina egna förhör. Då tar man med sig riktiga förhör till Polishögskolan och spelar upp dem för sina kursare och man får feedback. Steg 3 är bara fortbildning och den är bara en vecka där man ska visa upp ett förhör och där man ska visa att man fortfarande håller sig till metoden.

2. Anmäler man sig till denna utbildningen eller är den obligatorisk?

Har man fått en tjänst hos oss (Uppsala) och om man ska jobba med barn som målsägande då får man ett visst antal platser från Polishögskolan.

3. *Hur går man tillväga när man hör barn?*

Ett barn kan inte berätta så som HD vill. När man ska höra barn som är små får man utföra andra utredningsåtgärder så långt man kan och se om det går att styrka brott i alla fall. Beroende på brottet kanske man provar att höra barnet ändå men någonstans går det en gräns. Jag skulle säga att gränsen för att höra barn är runt 3 års ålder. Åklagaren är förundersökningsledare i ärenden som rör barn och då är det den personen som tar ställning i om vi ska höra barnet eller inte.

4. *Vilken metod använder man sig av när man förhör barn?*

Metoden handlar om att ställa öppna frågor. Det finns en väldigt tydlig struktur i metoden. Det är som ett schema kan man säga. Man börjar med en presentation där man presenterar sig själv; var är vi någonstans? Förutsättningarna, vi sitter i detta rummet, det spelas in, det finns några som sitter och lyssnar. Alltså de yttre förutsättningarna. I presentationen ingår också lite regler som är grundreglerna som man drar för barnet. För att de ska veta förutsättningarna, alltså om jag säger saker till dig so du inte förstår måste du säga till, man ska bara berätta saker som verkligen har hänt, om du inte vet svaret på frågan så måste du säga att du inte vet. Detta är bra att sedan backa tillbaka till för att barnet ska våga säga ifrån. Om jag säger något som är fel så måste du rätta mig. Det är viktigt att skapa ett sammanhang så att barnet är beredd på vad som kommer hända. Sedan beroende på varför barnet är där så kan man anpassa presentationen. Det finns alltså en tydlig metod men man måste hela tiden vara beredd på att göra avsteg och prioriteringar. Det kommer med erfarenhet. När man har förklarat alla yttre omständigheter då kommer man till att träna det episodiska minnet. Det är en fas som domstolarna ibland kan ha lite svårt att förstå. De vill gärna spola förbi det i rättegångar och kanske inte riktigt förstår varför man sitter och pratar om en fotbollsmatch i en kvart när man ska prata om vad som händer hemma. Det handlar om att barnet ska hamna i den episodiska minnesdelen av hjärnan. För att barnet ska hamna rätt när vi väl ska prata om det vi ska prata om så är detta en träning. Det har även andra syften såsom att få kontakt med barnet att man värmer upp barnet lite istället för att gå rätt på. Det är ganska svårt att få till en

bra episodisk minnesträning. Jag brukar oftast fråga om vad barnet tycker om att göra och förhoppningsvis får man ett svar som man kan bygga vidare på. Sedan måste man på något vis komma in i själva intervjufasen och det kallas för den substantiella delen av intervjun. Det är då man pratar om själva brottet. Då behöver det bli en tydlig övergång för barnet så att barnet förstår att man har pratat klart om exempelvis en fotbollsmatch och går vidare. T.ex. kan man säga ”Okej, nu vet jag lite mer om dig. Nu tänkte jag att vi ska prata om varför du är här idag.” Där är det lätt att hamna i fällan att man ska vara lite artig och trevlig så man istället frågar ”Vet du om varför du är här idag?” Då är det väldigt lätt för barnet att säga nej. Så långt det är möjligt ska man undvika ja-och nej-frågor. Det är svårare att komma vidare om man ställer en sådan fråga utan så långt som möjligt ska man ställa öppna frågor. Ledande frågor får en negativ påverkan vid en rättslig process. Jag tänker att det finns inte ett enda barnförhör utan ledande frågor. För tyvärr så är det väl så att man måste ställa en och annan ledande fråga. Men det viktiga är att vara medveten om att man gör det och att man sedan backar hem till en öppen fråga utifrån svaret. När man sedan kommer in i intervjufasen är det viktigt att vara uppmärksam på barnet. Exempelvis om barnet säger ”Ibland är det bra hemma. Ibland säger du, berätta lite mer. Vad är det som inte är bra? Jag vet inte. Men berätta det du vet.” det är viktigt att hela tiden fånga upp de små saker barnet säger. Under utbildningen för metoden är det det centrala, att följa det barnet säger.

5. *Vad gör du om du får ett svar som du inte kan bygga vidare på?*

Det är jättesvårt. Ibland så får man släppa det. Ibland så hamnar man aldrig i någon bra episodisk minnesträning. Men man kan inte ägna för mycket tid åt det heller. Men det är ändå intentionen i varje förhör att försöka. Det är viktigt att hålla reda på vad som utgör episodiskt minne och vad som inte gör det. T.ex. Berätta om vad du gjorde när du gick upp i morse. Det är då väldigt lätt att istället hamna i det schematiska minnet.

6. *Varför tror du att domstolar oftast vill hoppa över den episodiska delen under den rättsliga processen?*

För att jag tror att de är så fokuserade på själva målet och det som är det vi utreder och mycket tror jag handlar om att de inte förstår syftet. Förstår man inte syftet med någonting har man väldigt svårt att förstå varför det är med. Det handlar om utbildning, att domstolarna måste få kunskap i metoden. Vilket de inte har varit, som jag förstått det, så positiva till. Förstår man inte och har inte kunskapen då kan jag förstå att man tycker att det är trams. Det gäller att hela tiden vara trygg i det man gör och att veta varför man gör något. Det allra viktigaste med den här metoden är att följa barnet. Om jag kommer in med ett barn i studion som efter någon sekund säger att "Pappa slår mig" då struntar man i den episodiska minnesträningen för då är man ju där. Då gäller det bara att följa barnet. Man får inte vara för stelbent heller.

7. *Hur vanligt tror du att det är att förhørsledare har förutfattade meningar och redan en bestämd utgång vid tiden för intervjun?*

Det tror jag är ganska vanligt. Jag tror det handlar mycket om hur mycket man vet innan intervjun. Det diskuterar vi ganska mycket i våran grupp om hur mycket man egentligen behöver veta när man ska höra ett barn. Så lite som möjligt skulle jag säga, just för att inte hamna där. Till skillnad från vuxenförhör, om du tänker ett barnförhör, så har du ju inte lika stor användning av att veta så mycket saker för du får ändå inte använda det i barnförhöret. Du får inte leda in saker i barnförhöret, du får inte påstå vissa saker. Det ska vara otroligt öppet så då måste man hela tiden fråga sig "Varför behöver jag veta vissa saker innan barnförhöret?". det enda man behöver veta är egentligen om det exempelvis rör sig om ett relationsbrott eller är det något helt annat. Det är snarare viktigare att veta mer om barnet och barnets förmågor för att kunna anpassa förhöret.

8. *Vilka närvarar vid barnförhör?*

Åklagaren sitter alltid med i ett medhörningsrum. De kommer ha allt material i rätten. De blir väldigt avgörande när man hamnar i de svåra situationerna där man inte får fram någon information från barnet. Då gör man en avvägning, nu ställer vi en ledande fråga.

9. *Hur väl kan ett barn uppfylla Högsta domstolens kriterier om en tillförlitlig utsaga?*

Det är särskilt svårt när det kommer till just sexualbrotten för det är stora krav att beskriva vad det är som har hänt. Detta är redan svårt för en vuxen målsägande att beskriva i detalj. Det räcker inte att säga att det t.ex. har skett ett samlag utan det ska vara på en jättedetaljerad nivå. Att ett barn ska kunna beskriva en sexuell handling på ett väldigt detaljerat sätt är ju väldigt svårt. Där är det också väldigt svårt för förhørsledaren att fråga så att man får den detaljerade beskrivningen utan att vara ledande i sin fråga. Så att det blir ju jättesvårt.

10. *Får man hålla barnförhör om man inte har gått utbildningen?*

Ja. Det finns inga krav på den som ska hålla dessa förhör. Sedan finns det även andra metoder för att lära sig hålla barnförhör såsom att gå med någon annan som håller barnförhör, läsa sig till metoden på egen hand eller sitta i medhörningsrummet.

11. *Vad tycker du om att videoinspelade förhör med barn har ansetts mindre tillförlitliga?*

Barnen börjar i uppförsbacke. Någonstans har man ställt högre krav på barnet än en vuxen. Eftersom man redan från början säger att deras utsaga är mindre tillförlitlig p.g.a. teknikaliteterna runtomkring. Sedan lägger man på dessa kriterier att utsagan ska vara levande och sammanhängande etc., vilket är jättesvårt för ett barn. Så indirekt ställer man högre krav på ett barn. Det är en stor frustration hos oss som arbetar med detta.